

**NAZİM ƏHMƏDOV
İNDİRA ƏHMƏDOVA**

AZƏRBAYCAN DİLİ

I hissə

(Ali məktəblərin rus bölmələri üçün dərs vəsaiti)

Əhmədov Nazım Hüseyn oğlu 1933-cü ildə anadan olub, ADU-nun filologiya fakültəsini, N.Tusi adına Pedaqoji Universitetin aspiranturasını bitirib. Məktəbsünas - professordur. 25 kitab və kitabçanın, 120-dən çox elmi məqalənin müəllifidir.

ÖN SÖZ

Ali məktəblərin rus bölmələri üçün Azərbaycan dilindən dərs vəsaitinin hazırlanması ali məktəblərdə rus bölməsində təhsil alan tələbələrin Azərbaycan dili dərsləri və dərs vəsaitlərinə olan ehtiyaclarının zəruriliyindən irəli gəlmişdir. Belə bir vəsaitin hazırlanması xüsusi tədqiqatların aparılmasını tələb edir. Bu məqsədlə Mingəçevir Politeknik İnstitutunun rus bölmələrində Azərbaycan dilinin tədrisi əsas tədqiqat obyekti kimi seçilmişdir.

Tədqiqatda müşahidə, müsahibə, yazılı materialların təhlili, testləşdirmə, qrammatik materialların elmi təhlili, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi, eksperiment, alınan nəticələrin tətbiqi kimi pedaqoji tədqiqat üsullarından geniş istifadə olunmuşdur.

Dərs vəsaiti tədqiqat prosesində əldə edilən elmi nəticələrə əsasən hazırlanmışdır. Həmin elmi nəticələr dərs vəsaitinin hazırlanması ilə əlaqədar əldə edilən yeniliklərlə bağlıdır. Yeniliklər aşağıdakılardır:

1. Vəsaitdə ayrı-ayrı dərslər müəyyən mətnlər əsasında qurulur.
2. Mətnlər mövzu və janr rəngarəngliyinə, müxtəlif məna çalarlarına malikdir.
3. Nəzəri biliklərin toplusu cədvəllər şəklində təşkil edilir.
4. **"Yadda saxla"** rubrikası altında həm qrammatik materiallar, həm də mədəni danışiq dilinə xas olan müraciət formaları, nəzakətli rəftar üçün ifadə tərzləri vardır.
5. Hər dərslə institut fakültələrinin profillərinə uyğun ixtisas terminlərinin öyrənilməsinə yol verilir.

Dərs vəsaiti üçün hazırlanmış mətn, çalışma növləri, cədvəllər və praktik iş nümunələri Mingəçevir Politeknik İnstitutunun rus qruplarının Azərbaycan dili dərslərində bir neçə ildir ki, tətbiq edilir.

Aparılmış tədqiqatların nəticəsi kimi meydana gəlmiş bu vəsaitin başqa ali məktəblərdə də tətbiqini faydalı hesab edirik.

Vəsaitdə qrammatik materialların müəyyən mətnlər üzərində iş prosesində öyrənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Program materiallarının bölgüsü nəzəri materiallar üzərə verilsə də hər bir dərslin konkret mətn üzərində aparılması planlaşdırılmışdır.

Vəsaitin hazırlanmasında Mingəçevir Politeknik İnstitutunun
"Dillər" kafedrasının sabiq müəllimləri Ələsgər Quliyev və Sərdar
Bəkirovun topladığı materiallardan da istifadə olunmuşdur.

AZƏRBAYCAN DİLİNİ NECƏ ÖYRƏNƏK?

Hər hansı başqa dili yaxşı öyrənmək üçün ona gərgin maraq oymaq və bütün diqqəti səfərbər etmək lazımdır.

Əgər sən Azərbaycan dilini ikinci bir dil kimi öyrənirsənsə buna nə qədər vaxt sərf edəcəyin sənəin həmin dili öyrənmək arzundan asılıdır. Bunun üçün vacib olan bir sıra məsələlərə riayət etməyə çalışmalısən.

İmkan oldu-olmadı Azərbaycanca danış, Azərbaycan kitablarını oxu, Azərbaycanca fikirləş. Bu dildə gündəlik tərtib elə, müəllimlərin müəhazirəsini Azərbaycanca yazmağa təşəbbüs göstər, Azərbaycanca radio və televiziya verilişlərinə qulaq as, bax, dublyaj edilməmiş Azərbaycan filmlərinə baxmağa çalış, Azərbaycan davranışını, hərəkət tərzini mənimsə, Azərbaycan xörəkləri ilə maraqlan.

Bir dəfəyə öyrənəcəyin və ya əzbərləyəcəyin dozunu özün müəyyənleşdir. Yadda saxla ki, normadan artıq da, az da pisdır.

Çalış ki, tam, məqsədə müvafiq parçaları yadda saxlayan. Parçaların böyüklüyünü isə təcrübəyə əsasən özün təyin et. Götürülmüş parça daha kiçik hissələrə də ayrıla bilər. Ancaq bir gün ərzində öyrənilməli olan parça fikir etibarilə bütöv və əlaqəli olmalıdır. Yaddaşına bu cür parçanı daxil edərkən qoy o, yaddaşda yer tutsun, bərkisin. Bir neçə saat müddətində yaddaşını daha heç bir şeylə yükləmə. Yorulduğunu bilsən kimi əzbərləmədən əl çək. Nəzərini başqa yerə istiqamətləndir. Açıq havada gəzin.

Təkrarlama mümkün qədər çox aparılmalı, lakin ürək bulandıran qədər olmamalıdır. O, hər 15-20 dəqiqədən, bütövlükdə 8-9 saatdan bir və o biri gün həm də məxamiki yox, fikirlə, ağılla, ardıcıl, axşam yatmadan qabaq, səhər isə yuxudan duran kimi aparılmalıdır.

Yadda saxlamaq fərdi xarakter daşıyır. Biri yazı-yaza, digəri oxuya-oxuya, üçüncüsü eşitdiyini, dördüncüsü gördüyünü, beşincisi həzin musiqi altında dinlədiyini, altıncısı başını darayadara diqqət yetirdiyini və s. yaşxı yadda saxlayır. Əgər sən öz yaddaşının fərdi xüsusiyyətini bilmirsənsə, bu göstərilənlərdən birini seçib öz fantaziyana əsasən bir az da zənginləşdir və həmin qaydanın üzərində dayan.

LÜĞƏT

Maraq oyutmaq - интересоваться, возбуждать интерес

Gərgin - глубокий

Səfərbər etmək - мобилизовать

Həmin - этот, тот

Riayət etmək - соблюдать

İmkan - возможность

Gündəlik - дневник

Tərtib etmək - составлять

Təşəbbüs göstərmək - проявлять инициативу

Davranış - поведение

Hərəkət tərz-i - образ действия

Mənimləmək - усваивать

Yaddaş - память

Ürəkbulandırana qədər - до тошноты

Fərdi xüsusiyyət - индивидуальная особенность

Yadda saxla: Salam! Sabahınız xeyir! Gecəniz xeyrə qalsın!
Yuxunuz şirin olsun!

Çalışma 1. Mətni lüğətdən istifadə edərək ifadəli oxumağa çalışın.

Çalışma 2. Aşağıdakı söz və ifadələri düzgün oxuyun.

Hər hansı, gərgin maraq oyatmaq, səfərbər etmək, riayət etmək, imkan oldu-olmadı, təşəbbüs göstər, hərəkət tərzini mənimlə, Azərbaycanca danış, təkrarlama ağılla aparılmalıdır.

Çalışma 3. İkinci çalışmada verilmiş sözlərin arasından tərkibində Azərbaycan dilinin spesifik səsləri olanları seçib yazın. Spesifik səsləri ifadə edən hərfləri göstərin.

Yadda saxla: Ə, Ö, Ü, Azərbaycan dilinin spesifik saitləridir.
G, H, C, Ğ Azərbaycan dilinin spesifik samitləridir.

Çalışma 4. Mətnəndən tərkibində Azərbaycan dilinə məxsus spesifik səslər olan sözləri seçib dəftərinizə yazın. Həmin söz-

ləri səs tərkibinə görə təhlil edin, sait və samitləri göstərin.

Çalışma 5. Ə, Ö, Ü, G, H, E səsləri ilə başlanan sözlər düşünüb yazın. Həmin sözləri rus dilinə tərcümə edin.

Rus dilindəki spesifik hərflər: Ё, Ц, Я, Ъ, Э, Ю. Bu hərflər Azərbaycan dilində aşağıdakı kimi yazılır:

е=y+e (yc)

щ=ş+a (şa)

ц=s (tse)

э=e

я=y+a (ya)

ю=y+u (yu)

ё=y+o (yo)

Специфические буквы в русском алфавите: Ё, Ц, Я, Ъ, Э, Ю. Эти буквы по-азербайджански пишутся вышеуказанном виде.

Çalışma 6. Avadanlıq, bazar iqtisadiyyatı, vergi, qapanma sözlərini səs tərkiblərinə görə təhlil edin, sait və samitləri ayrı-ayrı sütunlarda yazın. Həmin sözləri cümlə içərisində işlədin. Bu sözlərin ixtisas terminləri olduğuna diqqət yetirin. Tərtib etdiyiniz cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

DİALOQ

- Salam, Nərgiz xanım!
Salam, Akif bəy!
- Necəsiniz?
- Yaxşıyam, sağ olun!
- Bu il sən hansı ali məktəbə qəbul olunmaq istəyirsən?
- Mən Mingəçevir Politeknik İnstitutuna qəbul olunmaq istəyirəm.
- Həmin institutda hansı fakültələr var?
- İnstitutda elektroenergetika, iqtisadiyyat və idarəetmə fakültələri var.
- Sənədlərini hansı fakültəyə vermişən?
- Mən sənədlərimi elektroenergetika fakültəsinə vermişəm.
- Sənə uğurlar arzulayıram!
- Çox sağ ol!

Çalışma 7. Dialoqu rollar üzrə oxuyun. Onu rus dilinə tərcümə edib dəftərinizə yazın.

Çalışma 8. Suallara rus dilində cavab verin.

1. Sən hansı ali məktəbdə oxuyursan?
2. Hansı fakültədə və neçənci kursda oxuyursan?
3. İnstitutun yarandığı tarixi bilirsənmi?
4. Sən hansı ixtisasa yiyələnəcəksən?
5. Siz hansı fənləri keçirsiniz?
6. Qrupunuzda neçə tələbə var?
7. İnstitutunuzun yataqxanası varmı?
8. Təqaüd alırsan?

Tərkibində spesifik səslər olan sözləri seçib yazın.

Çalışma 9. Tərcümə edin.

Я студент Мингечаурского Политехнического Института. Учусь на "электроэнергетическом" факультете. Эта наша группа. Она состоит из 20 человек. Мы учимся на хорошо и отлично, все получаем стипендию.

Это Земфира, а это Бекир. Земфира-наша староста. Она спортсменка. Бекир тоже занимается спортом они члены сборной команды института. Оба кандидаты в мастера спорта. Мы гордимся ими. Они занимают честь и славу нашего института.

Yadda saxla: Yeni-latin qrafikalı Azərbaycan əlifbasında 32 hərflər var.

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI

adı	çap şəkli	əlyazma şəkli	adı	çap şəkli	əlyazma şəkli
a	Aa	<i>Aa</i>	ge	Qq	<i>Qq</i>
be	Bb	<i>Bb</i>	el	Ll	<i>Ll</i>
ce	Cc	<i>Cc</i>	em	Mm	<i>Mm</i>
çe	Çç	<i>Çç</i>	en	Nn	<i>Nn</i>
de	Dd	<i>Dd</i>	o	Oo	<i>Oo</i>
ə	Ee	<i>Ee</i>	ö	Öö	<i>Öö</i>
ə	Əə	<i>Əə</i>	pe	Pp	<i>Pp</i>
fe	Ff	<i>Ff</i>	ep	Rr	<i>Rr</i>
ke	Gg	<i>Gg</i>	ce	Ss	<i>Ss</i>
ge	Ğğ	<i>Ğğ</i>	she	Şş	<i>Şş</i>
he	Hh	<i>Hh</i>	te	Tt	<i>Tt</i>
xe	Xx	<i>Xx</i>	y	Uu	<i>Uu</i>
ы	Iı	<i>Iı</i>	ү	Üü	<i>Üü</i>
и	İi	<i>İi</i>	ve	Vv	<i>Vv</i>
же	Jj	<i>Jj</i>	je	Yy	<i>Yy</i>
ke, ka	Kk	<i>Kk</i>	ze	Zz	<i>Zz</i>

Azərbaycan və rus əsindəki hərflərin oxşar və
fərqli cəhətləriŞəkilcə və səsləndirilməsinə gö-
rə olan hərflərAzərbaycan
əlifbası

Aa *Aa* {a}
-e -e {e}
Xx *Xx* {xe}
Kk *Kk* {ka}
Oo *Oo* {o}
Mm *Mm* {em}
Tt -- {te}

Rus əlifbası

Aa *Aa* {a}
-e -e {e}
Xx *Xx* {xe}
Kk *Kk* {ke}
Oo *Oo* {o}
Mm *Mm* {em}
Tt -- {t}

Şəkilcə eyni səsləndirilməsinə
görə müxtəlif olan hərflərAzərbaycan
əlifbası

Bb *Bb* {be}
Cc *Cc* {ce}
H-h *H* {he}
Jj *Jj* {je}
-- *em* {em}
-- *en* {en}
Pp *Pp* {pe}
-- *ex* {ex}
-- *et* {et}
-- *Uu* {u}
Ee *Ee* {e}
-Y *Yy* {y}

Rus əlifbası

Bb *Bb* {be}
Cc *Cc* {ce}
Hh *Hh* {en}
Jj *Jj* {je}
-- *em* {em}
-- *en* {en}
Pp *Pp* {pe}
-- *ex* {ex}
-- *et* {et}
-- *Uu* {u}
Ee *Ee* {e}
Yy *Yy* {y}

AZƏRBAYCAN

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə öz milli müstəqilliyinə nail oldu. Onun ərazisi 86,6 km², Əhalisi 7 milyondan çoxdur. Respublikanın paytaxtı Bakı şəhəri özünəməxsus zəngin milli ənənələri ilə məşhurdur. Doğma respublikamızda müxtəlif xalqların və millətlərin nümayəndələri mehriban yaşayırlar. Bu ölkəni haqlı olaraq odlar yurdu, şücaətli qəhrəmanlar, məşhur şairlər, alimlər, musiqçilər, xeyirxah insanlar, gözəlliklər məskəni adlandırırlar.

Azərbaycan əlverişli təbii şəraiti, mülayim iqlimi, zəngin sərvəti olan bir diyardır. Yer kürəsinin 11 iqlim şəraitindən 9-nun Azərbaycanda olması bu torpağın nemətini, bərəkətini artırıb, şöhrətini dünyaya yayıb.

Respublikamızda 4100-dən çox bitki növü var. Heyvanlar aləmi də zəngin və müxtəlifdir. Bu qədim diyarın meşə, dağ və düzənliklərində 97 növ heyvan, 346 növ quş, sularında isə 95 növ balıq məskən salmışdır. Xəzərin qızıl balığı və qara kürüsü respublikadan kənarda məşhurdur.

Azərbaycan xalqı bu günə asanlıqla gəlib çıxmamışdır. Bu xalq tarixin imtahanlarından vuruşa-vuruşa, döyüşə-döyüşə, düşmənləri diz çökdürə-çökdürə azadlığa can atmış və ona nail olmuşdur. Cavanşir, Babək, Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Həcər kimi qəhrəmanları ilə fəxr edən xalqımız düşmən qarşısında diz çökməmiş, onu ölümə məhkum etmişdir.

İndi respublikamızın müəssisələrində hazırlanan 360-dan çox sənaye məhsulu dünyanın 100-ə qədər ölkəsinə göndərilir. Sənətkarlarımızın, alimlərimizin, incəsənət xadimlərimizin soracağı neçə-neçə ölkədən gəlir.

Azərbaycanlıların ana dili Azərbaycan dilidir. Bu dildə respublikamızda təqribən 6,5 milyon, İranda (Cənubi Azərbaycanda) 23 milyon, İraqda və bəzi başqa ölkələrdə yaşayan (təqribən 36 milyon) azərbaycanlı danışır. Azərbaycan dilinin çoxəsrlik tarixi var. "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu" kimi xalq ədəbiyyatı abidələri bu dildə yaradılmışdır. Həsənoğlu, Nəsimi, Xətai, Füzuli, Vəqif, M.F. Axundov, M.Ə. Sabir, C. Məmmədquluzadə, C. Cabbarlı, S. Vurğun, Şəhriyar kimi qüdrətli sənətkarlar ölməz əsərlərini Azərbaycan dilində yazmışlar.

Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir. Respublikada yaşayan digər xalqların nümayəndələri bu dilə hörmətlə yanaşır və onu maraqla öyrənirlər.

LÜĞƏT

Milli müstəqillik - национальная независимость

Nail olmaq - добиться

Ərazi - территория

Paytaxt - столица

Özünəməxsus - специфический

Xeyirxah - благородный

Təbii şərait - природные условия

Diyar - край

Yer kürəsi - земной шар

Bərəkət - благодать, изобилие, плодородие

Diz çökdürə-çökdürə - ставя на колени

Ölümə məhkum edilmişdir - приговорил к смерти

Çoxəsrlik tarixi - многовековая история

Abidə - памятник

Yadda saxla: Xoş gördük. Necəsən? (necəsiniz?)

Nə var, nə yox? Sağlığın (sağlığınız.)

Çalışma 10. Mətni oxuyub onun məzmununu öyrənin. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrini düzgün oxuyun.

Ərazi, milli müstəqillik, özünəməxsus, milli ənənələr, məşhur, otlar yurdu, musiqiçilər, gözəlliklər məskəni, mülayim iqlim, heyvanlar aləmi, qədim diyar, düzənliklər, Xəzərin qızıl balığı, diz çökdürə-çökdürə, azadlığa can atmış, müəssisələr, incəsənət xadimləri.

Çalışma 11. Mətdəki aşağıdakı cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

1. Respublikanın paytaxtı Bakı şəhəri özünəməxsus zəngin milli ənənələri ilə məşhurdur. 2. Azərbaycan əlverişli təbii şəraiti, mülayim iqlimi, zəngin sərvəti olan bir diyardır. 3. Respublikamızda 4110-dən çox bitki növü var. 4. Azərbaycan xalqı bu günə asanlıqla gəlib çıxmamışdır. 5. Sənətkarlarımızın, alimlərimizin incəsənət xadimlərimizin soracağı neçə-neçə ölkələrdən gəlir.

Çalışma 13. Suallara cavab verin:

1. Azərbaycan Respublikası nə vaxt milli müstəqilliyinə nail olub?

2. Azərbaycanın əhalisi nə qədərdir?

3. Respublikamızda neçə iqlim şəraiti mövcuddur?
4. Azərbaycanda nə qədər bitki və hevan növü var?
5. Azərbaycan xalqı azadlığa necə nail olmuşdur?
6. Azərbaycanın sənaye məhsulları haralara göndərilir?
7. Azərbaycan dilində nə qədər azərbaycanlı danışır?

Çalışma 13. Azərbaycan əlifbasını əzbərləyin. Mətdən əlifba sırası ilə sözlər seçib yazın. **Azərbaycan, zəngin, məşhurdur, nümayəndələr** sözlərini səs tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 14. Mətdən əvvəlcə qalın, sonra isə incə saitli 10 söz seçib yazın. Həmin sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 15. Bahalaşma, qiymətləndirmə, qılgılcım, dəyişən cərəyan. Bu sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin. Saitlərin növlərini göstərin. Həmin sözləri cümlə içərisində işlədin.

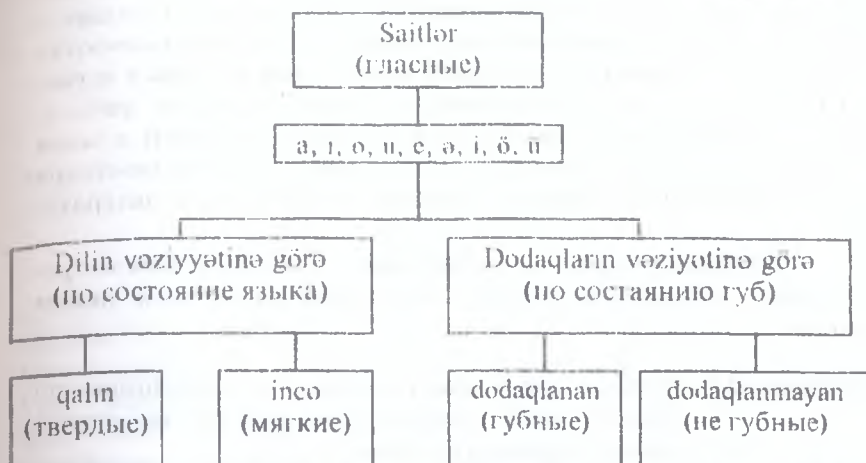
Yadda saxla: Azərbaycan dilində 9 sait səs var: a, ı, o, u, e, ə, i, ö, ü. Onlardan 4-ü qalın, (a, ı, o, u), 5-i incədir (e, ə, i, ö, ü). o, ö, u, ü dodaqlanan a, ı, e, ə, i dodaqlanmayan saitlərdir.

Çalışma 16. Bakı, müxtəlif, millət, şöhrət, dünya, təhsil sözlərini fonetik təhlil edin. Saitlərin növlərini göstərin. Əvvəlcə yalnız qalın, sonra isə yalnız incə saitlər işlənmiş 10 söz (hərəsinə 5 söz) düşünüb yazın.

Çalışma 17. Aşağıdakı sözləri oxuyun hansı saitlərin uzun tələffüz olunduğunu deyin.

Aləm, alma, Niyazi, şərait, məlumat, məhəbbət, şəhid, şahid, məruzə, musiqi, armud, nümunə, mötəbər, mövzu.

Çalışma 18. Mətdən əvvəlcə yalnız dodaqlanan, sonra isə yalnız dodaqlanmayan saitlərdən ibarət olan 20 söz (hərəsinə 10 söz) seçib yazın. Həm dodaqlanan, həm də dodaqlanmayan saitlərdən ibarət olan 5 sözü tapıb oxuyun.

Çalışma 19. Aşağıdakı sözləri düzgün tələffüz edin. onların yazılışına diqqət yetirin. Həmin sözləri cümlə içərisində işlədib dəftərinizə yazın.

Maarif, camaat, hədi, təbli, müəllim, təəssüb, ailə, müalicə, müəssisə

Çalışma 20. Oxuyun, məzmununu danışın, sonra tərcümə edin.

Kamil orta məktəbdə üç qiymətlə oxuyur, **müəllimlərin**, sinif rəhbərinin diqqətini o qədər də cəlb etmirdi. Elə buna görə də orta təhsili başa vurduqdan sonra kənddə qalıb işləməyi qərara aldı. Bir qədər pambıqda suçu işlədikdən sonra onu texniki-peşə məktəbinə göndərdilər.

Pambıqyığan maşın üzrə **mexanizator** peşəsinə yiyələndi. İndi Kamil adlı-sanlı mexanizator kimi hər yerdə hörmətlə qarşılanır.

Qara hərflərlə verilmiş sözlərdə işlənmiş saitlərin növlərini göstərin.

Çalışma 21. Mətni oxuyub tərcümə edin, məzmununu azərbaycanca danışın.

Завтра встанем, как обычно, в 7 часов утра. Сделаем зарядку. После зарядки примем водные процедуры. Позавтракаем и отправимся в институт. Занятия у нас на факультете

начнутся в 9 часов. Войдет профессор и прочитает лекцию. Потом ассистент проведет семинарские занятия. Сегодня у нас будет также практические занятия по азербайджанскому языку. Преподаватель объяснит нам новый материал и расскажет, как лучше организовать самостоятельную работу. После занятий мы пообедаем в студенческой столовой, а затем немного отдохнем и пойдем в читальный зал. У библиотекаря получим для подготовки к семинару необходимую литературу.

Вечером пойдем на тренировку в спортзал. После тренировки поужинаем, посмотрим телевизор, потом ляжем спать.

Çalışma 22. Oxuyun, sait səslərin yazılışı və səsləndirilməsinə diqqət yetirin. Saitlərin əvəz edilməsi ilə yaranan mənə fərqlərini izah edin.

Şahid, şahid, qalib, qəlib, Cabir, cəbr, Sabir, səbir, alim, aləm, məskən, məskun.

MÜƏLLİMİM

Özün müəllimin, mənə dünyada
Hər gözəl adətini öyrətmisən.
Bağlı qapıları açıb üzümə
Elmə səyahətini öyrətmisən.

Hər gözəl arzunu, hər xoş niyyətini,
Vəfanı, ilqarı, səmimiyyətini.
Könül toxluğunu, halal zəhmətini,
Xalqa məhəbbətini öyrətmisən.

Qartal tək zirvədə qanad çalması,
Qaranlıq yerlərə işıq salması,
Əməkdən, hünərdən, ilham alması,
Sənətə hörmətini öyrətmisən.

Dağlar çeşməsi tək təmiz olması,
Kükürdən, ağlayan dəniz olması,
Məhrəban olması, özün olması,
Hörmətini, izzətini öyrətmisən.

Qeyrət qızıldan necə səmənə,
Fərpəgə, insana arsalanmağı,
Haraya çatmağı, dərddə yamağı,
İnsafı, müvətti son oyrətmisən.

Rasim Karimli

LÜĞƏT

Səyahət - путешествие
Nıyyət - намерение, замысел
Vəfa - верность
İlqar - слово, обед, верность
Səmmıyyət - искренность, чисто сердечность, задушевность
Könül xoşluğu - душевное богатство
Halal zəhmət - честный труд
Zirvə - вершина
İlham almaq - вдохновляться
Çəşmə - родник
Kükürəyən, çağlayan dəniz - бушующее море
İzzət - уважение
Qeyrət - честь
Müvət - милосердие, гуманность.

Çalışma 23. Lüğətdən istifadə edəcək şeiri ifadəli oxumağa çalış.
Şairin müəlliminə münasibətini öz sözlərinizlə danışın.

Çalışma 24. Suallara cavab verin.

1. Sənin ilk müəllimin kim olub?
2. Orta məktəbdə oxuyarkən sənə dərs demiş müəllimlərdən kimləri xatırlayırsan?
3. Ən çox sevdiyin müəllimin kim olub, onun haqqında nə deyə bilərsən?
4. İndiki müəllimləriniz haqqında nə danışa bilərsiniz?

Çalışma 25. Şərdən qoşa samitli sözləri seçib yazın. Həmin sözləri söz tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 26. Aşağıdaki sözləri fonetik təhlil edin. Kar samitlərin aliından bir, cingiltili samitlərin aliından iki cizgi çəkin.

Əziz, öyrətmisən, dünyada, səyahət, çeşmə, hörmət, qeyrət, torpaq, bağı, insaf, mürvət.

Çalışma 27. Şerdən tərkibində sonör samitlər olan sözləri seçib oxuyun. Həmin sözlərdən onunu dəftərinizə yazın və tərkibinə görə təhlil edin.

Yadda saxla: Azərbaycan dilində 23 samit səs var. Onlardan 9-u kar, 14-ü cingiltilidir. Cingiltili samitlərdən 4-ü (l, m, n, r) sonör samit adlanır.

В азербайджанском языке 23 согласных звука. Из них 9 глухих, 14-звонких, 4 звонких (л, м, н, р) называются сонорными.

Çalışma 28. Aşağıdaki sözlərin yazılışında buraxılmış səhvləri düzəldin:

Əvəl, adım, izət, milət, məhəbət, qüvət, müəsisə, zən, zid, sir, xə, his.

adım, millət, müəssisə, sözlərini cümlə içərində işlədin.

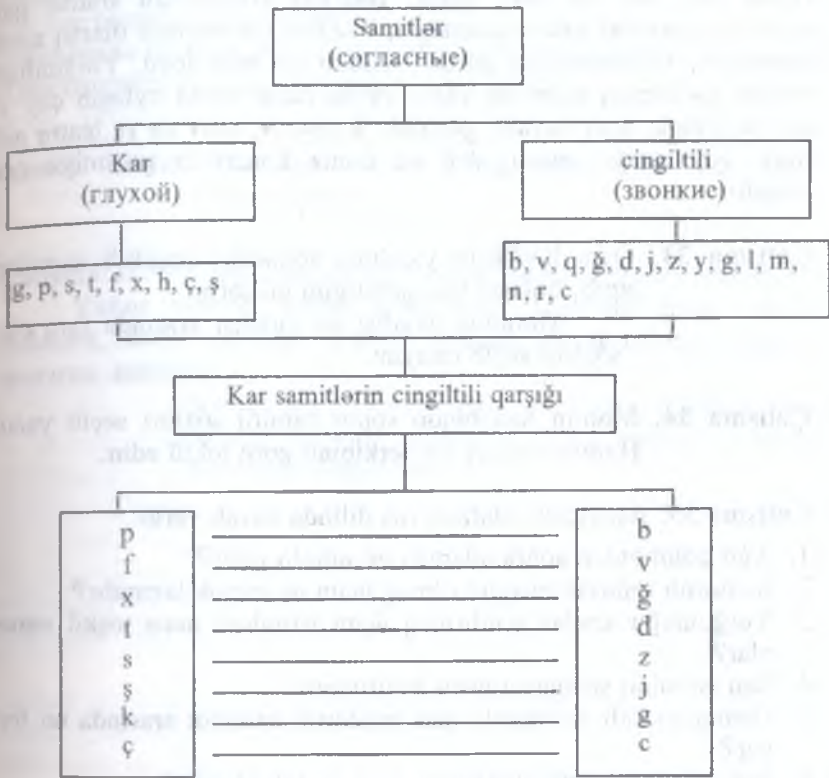
Çalışma 29. Aşağıdaki sözləri oxuyun. Onların yazılışı ilə deyilişi arasındakı fərqi izah edin:

Səkkiz, doqquz, tappılı, diqqət, mürəkkəb, məqsəd, dəstə, qənd, dörd.

Çalışma 30. Qoruyucu, əngəl, zay, iqtisadi, ip, iş günü sözlərini fonetik təhlil edin. Samitləri növlərinə ayırıb ayrı-ayrı sütunlarda yazın. Cingiltili samitlərin kar, kar samitlərin iso cingiltili qarışığını göstərin. Verilmiş ixtisasa aid sözləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 31. Papaq, çiçək, torpaq, külək, barmaq, çörək sözlərini ismin adlıq halından başqa digər hallarda cümlə içərində işlədin. Həmin sözlərin son samitlərində baş verən dəyişiklikləri izah edin

Cədvəl 3.

Çalışma 32. Mətni oxuyun. Sonu q və k ilə bitən sözləri seçib yazın. Hallanarkən həmin sözlərin son samitlərində baş verən dəyişikliyi izah edin.

YORĞUNLUĞU ARADAN NECƏ QALDIRMALI.

Hər bir ağır zəhmətdən sonra adamda **müəyyən** yorğunluq əmələ gəlir. Bu **yorğunluğu** aradan qaldırmadan adam yenidən səmərəli əməklə məşğul ola bilməz. Elə buna görə də əmək sahəsində çalışan hər bir adam üçün həm qasa, həm də

uzunmüddətli istirahət hüququ müəyyən edilmişdir. **Ancaq** istirahəti hərə bir cür başa düşür. Bəziləri yorğunluğu aradan qaldırmağın çarəsini **təkcə** yatmaqda, bəziləri isə aramsız olaraq nərd, şahmat və s. oynamaqda görür. Əslində isə belə deyil. Yorğunluğu aradan qaldırmaq üçün ən yaxşı vasitə rahat yerdə əyləşib çay və qəhvə içmək, **açıq** havada gəzmək, konsertə, kino və ya teatra getmək, çay qırağı, meşə, dağ və dəniz kənarında gəzintiyə çıxmaqdır.

Çalışma 33. Qara hərflərlə yazılmış sözlərdə cingiltili samitləri tapıb, onların qarşılığını göstərin.

Mətnəndən deyilişi ilə yazılışı arasında fərq olan sözləri seçib oxuyun.

Çalışma 34. Mətnin tərkibində sonor samitli sözləri seçib yazın. Həmin sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 35. Aşağıdakı suallara rus dilində cavab verin.

1. Ağır zəhmətdən sonra adamda nə əmələ gəlir?
2. Səmərəli əməklə məşqul olmaq üçün nə etmək lazımdır?
3. Yorğunluğu aradan qaldırmaq üçün istirahəti necə təşkil etmək olar?
4. Sən istirahət saatlarını necə keçirirsən?
5. Uzunmüddətli istirahətlə qısa müddətli istirahət arasında nə fərq var?
6. Sən uzunmüddətli istirahətini necə təşkil edirsən?

Çalışma 36. Dialogu tərcümə edib rollar üzrə oxuyun.

- Закир, ты живешь в общежитии?
- Да. Я живу в комнате №40.
- А как туда пройти?
- Для этого нужно подняться по лестнице на третий этаж, потом пройти по коридору налево.
- Комната ваша уютная?
- Да. Это большая и светлая. В ней много мебели: две кровати, две тумбочки, круглый стол, несколько стульев, книжный шкаф, два письменных стола и платяной шкаф.
- А где вы занимаетесь?
- Мы занимаемся в комнате за письменным столом.

- Где вы готовите еду?
- На каждом этаже имеется кухня.
- А где расположена комната отдыха?
- Комната отдыха находится внизу. В ней можно отдохнуть, поговорить с друзьями, послушать радио.

Yadda saxla: Təşəkkür edirəm! Sağ olun! Çox sağ olun! Minnətdaram.

Çalışma 37. Verilmiş söz və söz birləşmələrini düzgün oxuyun.

Vətən həsrəti, milli qəhrəman, təəssüf hissi, elmlər doktoru, təcili yardım, maarif xadimi, hədii rəhbər, diqqət, məruzə, ziddiyət.

Sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin. Uzun tələffüz edilən saitləri göstərin. Qoşa samitli sözlərin deyilişinə diqqət yetirin.

DOST

Qoyun sürüsü yamaca yayılmışdı. Qoşqar tütək çalır, hərdən bir mahnı oxuyurdu. O, **birdən** səs eşidib dıksındı. Arxaya boylananda çiynində **qoşalülə**, belində kəmər bir ovçu gördü. **Ovçu** qoşqara yaxınlaşdı:

- Oğlum, burada neyləyirsən?
- Əmi, **camaatın** qoyununu otarıram.
- Bayaq **mahnı** oxuyurdun. O, şerləri haradan öyrənmişən?
- Bu kitabdan-deyə Qoşqar **Səməd Vurğunun** şerlər kitabını ovçuya göstərdi.
- Səməd Vurğunu çoxmu sevirсэн?
- Lap çox! Səməd Vurğun bizim dağların dostudur. Bizim dağlara gözəl şerlər yazıb.

Birdən ovçunun gözləri Qoşqarın **cırıq** paltarına sataşdı:

- Dostum, atan nəçidir?
- Atam davadan gəlməyib.
- Qoşqar gəl dost olaq.
- Lap yaxşı! Olaq, əmi!
- Mən adımı yazıb bu daşın altına qoyacağam. Söz ver ki, onu bir saatdan sonra götürəssən.
- Söz verirəm.

Ovçu nə işə yazdı və daşın altına qoydu. Onlar aşağı endilər. Ovçu vidalaşib getdi. Qoşqar deyilən vaxtda daşın altından həmin kağızı çıxarıb açdı. Məktubda pul var idi. Qoşqar məktubu oxudu: "Oğlum Qoşqar! Biz dost olduq. Bu pulu dostundan hədiyyə kimi qəbul et, acıqlanma. Ataları davadan qayıtmayanlara kömək etmək borcumuzdur. Pulu anana ver, sənə paltar alsın. Yaxşı oxu, məktəbi bitirən kimi Bakıya gəl. Məni unutma! İmza: "Səməd Vurğun". (M. Namazdan)

LÜĞƏT

Qoyun sürüsü - баранье стадо

Yamac - луг

Yayılmışdı - рассыпались

Hərdənbir - иногда

Dıksındı - вздрогнул

Boylandı - оглянулся

Qoşalülə - двустволка
Kəmə - ремень
Şerlər kitabı - книга стихов
Davadan - с войны
Vidalaşib getdi - попрощавшись ушел
Hədiyyə - подарок
Unutma - не забывай
İşim düşər - может быть обращусь к тебе

Çalışma 38. Mətni ifadəli oxumağa çalışın. Lüğətdə verilmiş sözlərin mənasını öyrənin.

Çalışma 39. Aşağıdakı suallara cavab verin:

1. Qoşqar yamacda nə edirdi?
2. Qoşqar arxaya boylananda kimi gördü?
3. Qoşqar oxuduğu mahnının sözlərini haradan öyrənmişdi?
4. Ovçu Qoşqarın atasını soruşanda o nə cavab verdi?
5. Qoşqarın rast gəldiyi bu ovçu kim idi?
6. Şair oğlana niyə kömək etdi?

Çalışma 40. Qara hərflərlə yazılmış sözləri ayrı-ayrılıqda səs tərkibinə görə təhlil edin. Bu sözlərdə saitlərin bir-birini necə izlədiyinə diqqət yetirin.

Çalışma 41. Mətdən damaq ahənginə uyğun olan sözləri seçib yazın. Həmin sözləri fonetik təhlil edin.

Çalışma 42. Mətdən dodaq ahənginə tabe olan sözləri seçib yazın, onları səs tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 43. Mətdən damaq və dodaq ahəngi pozulan sözləri seçib yazın. Həmin sözlərin səs tərkibinə diqqət yetirin, saitlərin bir-birini izləməməsi hallarını aydınlaşdırın.

Yadda saxla: Xüdəhafız! Hələlik! Sağlıqla qalın! Görüşənədək!
Gələn görüşlərədək!

Çalışma 44. Birdən, yamac, tütək, belində, qoyun, Vurğun, bizim dağlar, dava, qoyacağam söz və söz birləşmələrində samitlərin bir-birini neçə izlədiyini söyləyin. Samitlərin ahənginə diqqət yetirin.

Çalışma 45. Məndən samitlərin ahəngi pozulan 10 söz seçib oxuyun.

Çalışma 46. İpaçan, icarə, yük, keçid dövrü, kömrük sözlərinin rus dilində mənalarını öyrənin. Həmin sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin, onların hansının ahəng qanununa tabe olub olmadığını söyləyin. Kar və cingiltili samitləri müqayisə edin.

Çalışma 47. 46-cı çalışmada verilmiş ixtisas terminlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Yadda saxla: Rus dilindən fərqli olaraq Azərbaycan dilində **ahəng qanunu** mövcuddur. Sözdə eyni növlü səslərin bir-birini izləməsinə ahəng qanunu deyilir.

В отличие от русского языка в Азербайджанском языке существует закон гармонии. Уподобление однородных гласных в слове называется законом гармонии.

Çalışma 48. Aşağıdakı şəri dəftərinizə köçürün, sonra iki şəkildə yazılan şəkilçilərin altından xətt çəkin.

Adam var qapılıb düşüncələrə,
Hər işi özünə bir nöqsan sayır.
Lakin adam da var, ildə bir kərə,
Düşünüb alını qırıdurmavır.
Adam var, başında bəzən bir fikir,
Sığışmır, sığışmır heç kainata,
Adam var başından qarnı ağırdır,
Qarnının gözüylə baxır həyata.
Bir cürdür, hərənin dərdi, əzabı,

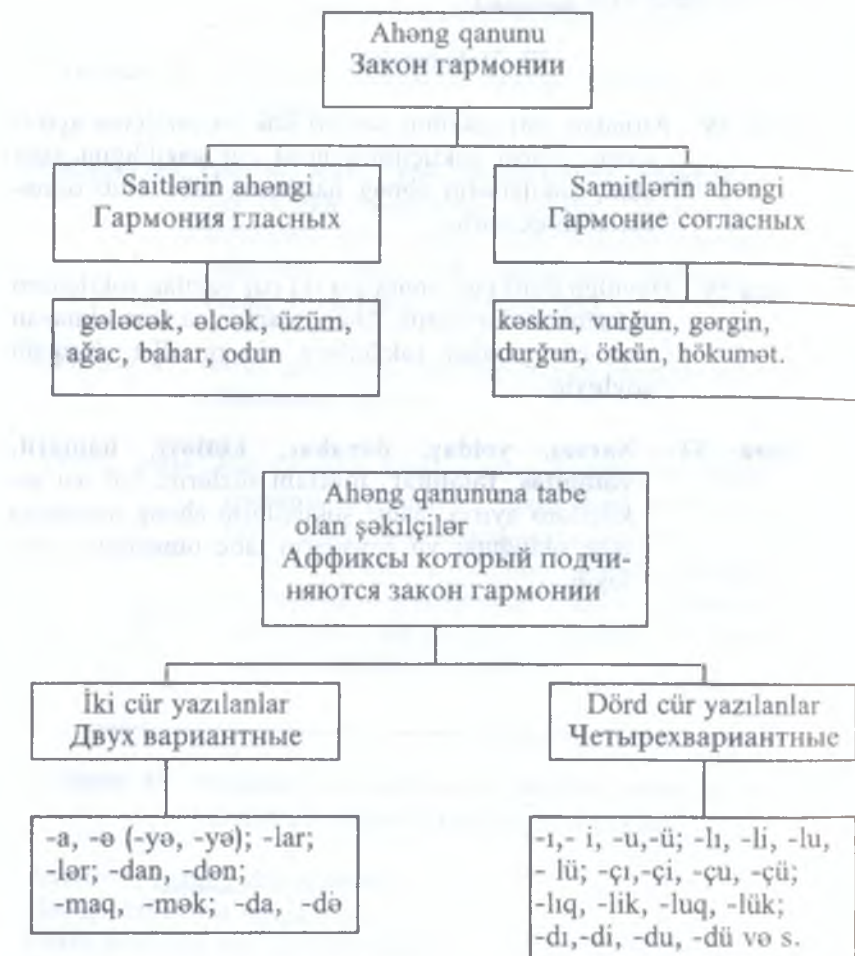
Hər quş, hər böcək də bir cür yem yeyir,
Bəzən gül bülbülü, tar da mizrabı,
Xəncər də qınıni tapa bilməyir.

(B. Vahabzadə)

Çalışma 49. Altından xətt çəkilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırıb yazın. Hansı şəkilçilərin neçə cür yazıldığını izah edin, şəkilçilərin ahəng qanununa tabe olub olmamalarını göstərin.

Çalışma 50. Əvvəlcə dörd cür, sonra isə iki cür yazılan şəkilçilərə aid nümunələr yazın. Ahəng qanununa tabe olmayan -bir cür yazılan şəkilçilərə aid misallar düşünüb söyləyin.

Çalışma 51. Narazı, yoldaş, davakar, kütləvi, namərd, vətəndaş, tələbkər, inqilabi sözlərini kök və şəkilçilərə ayırın, hansı şəkilçilərin ahəng qanununa tabe olduğunu və hansıların tabe olmadığını söyləyin.

Qeyd: Azərbaycan dilindəki bir cür yazılan şəkilçilər ahəng qanununa həm tabe olur, həm də tabe olmur.

Məsələn:

Tabe olur:

narazı

yoldaş

Tabe olmur:

namərd

vətəndaş

davakar
kütlävi

tələbkar
inqilabi

Çalışma 52. Aşağıdakı sözlərə - lar, -lər, şəkilçilərindən uyğun gələnini artırın.

tələbə, alim, dərəcə, maşın, boru, həftə, mühazirə, yığıncaq, dil, diş, üzüm, armud.

Çalışma 53. -dı, -di, -du, -dü; -lı, -li, -lu, -lū şəkilçilərini münasib sözlərə artırıb cümlə içərisində işlədin. Həmin sözləri səs tərkibinə görə təhlil edin.

Yadda saxla: İki cür yazılan şəkilçilərdə a və ə saiti işlənir. Kökün son hecasında a, o, u, i səslərindən biri olduqda şəkilçidə a; e, ə, i, ö, ü şəkilçilərindən biri olduqda isə şəkilçidə ə səsi işlənir.

Dörd cür yazılan şəkilçilərdə ı, i, u, ü saitlərindən biri işlənir. Kökün son hecasında a və ya ı səsi olduqda, şəkilçidə ı, kökdə o və ya u olduqda, şəkilçidə u, kökdə e, ə, i səslərindən biri olduqda, şəkilçidə i, kökdə ö və ya ü olduqda, şəkilçidə ü səsi işlənir.

Çalışma 54. Aşağıdakı parçanı tərcümə edin.

ХЛОПОК

Там, где тепло, растет замечательное растение хлопок.

Хлопок созревает, когда на кустах появляются коробочки. Коробочки раскрываются, и на них показывается мягкая, пушистая вата.

Хлопковое поле в это время бывает белое, будто покрыто снегом.

Хлопок-очень полезное растение. Из хлопка делают нитки. Из ниток ткут бязь, ситец. Из семян хлопка получают масло.

LÜĞƏT

Замечательное - qəribə

Растение - bitki

Созревает - yetişir

Куст - kol

Коробочка - qoza

Пушистая - yumşaq

YANASAN GƏRƏK

Biganənin payı biganəlikdir,
Anılmaq istəsən anasan gərək.
Özgə sevincini, özgə qəmini
Öz qəmin, sevincin sanasan gərək.

Dağ var qüdrətini duyan olmayıb,
Bağ var söhretini yayan olmayıb.
Şamm ışığından doyan olmayıb,
Yananda günəş tək yanasan gərək.

Palıd da bar verir, barı yeyilmir,
Yazıq o kəsə ki, varı yeyilmir,
Hər quru vücuda insan deyilmir,
İnsan olmaq üçün qanasan gərək.

Zərbəsiz buraxma zərbə vuranı,
Qarşında diz çökdür hiylə quranı.
Ərit nəfəsinlə qarı, boranı,
Əridə bilməsən, donasan gərək.

Yaxsının qeydinə qalan da eldir,
Yamanı gözündən salan da eldir,
Rasim, bəxş edən də, alan da eldir,
Uçsan da, torpağa qonasan gərək.

Rasim Kərimli

LÜĞƏT

Biganə - безразличный
Anılmaq - вспоминаться
Anasan gərək - должен вспомнить
Özgə - чужой
Sanasan gərək - должен считать
Qüdrət - мощь, могущество
Duymaq - почуять
Şöhrət - слава
Bar - урожай, плод
Var - богатство, состояние
Vücut - тело, существо
Yanasan gərək - должен гореть, сиять
Zərbə - удар
Diz çökdür - постал на колени
Hiylə quran - хитрец
Ərit - топи
Qeydinə qalan - заботливый
Yaman - плохой, скверный

Çalışma 55. Şeri ifadəli oxuyun, onu əzbərləyin.

Anılmaq istəsən, özgə sevinci, yanasan gərək, bar verir, zərbə vuran ifadələrini başqa cümlələrdə işlədib rus dilinə tərcümə edin.

Çalışma 56. Altından xətt çəkilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırın. Şəkilçilərin ahəng qanununa uyğun olub olmadığını söyləyin.

Çalışma 57. Payı, biganəlikdir, anasan, qüdrətini, işığından, insan, qarşında, yaxşının, gözündən, torpağa sözlərini hecalara ayırın. Hər sözün necə hecadan ibarət olduğunu qarşısında yazın.

Yadda saxla: Tələffüz zamanı sözün asanlıqla ayrıla bilən hissəsi **heca** adlanır.

Части слова, легко распадаемые при произнесении на части называются **слогами**.

Bir sözdə neçə sait varsa, o qədər də heca olur.

В слове столько слогов, сколько в нем гласных.

Çalışma 58. Kömrüxana, lifli, maddi nemət, məftil sözlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. Həmin sözləri hecalara ayırın, onların hər birinin neçə hecadan ibarət olduğunu söyləyin.

Çalışma 59. Aşağıdakı parçanı dəftərinizə köçürün. Hər sözün üstündə onun neçə hecadan ibarət olduğunu rəqəmlərlə göstərin.

Bir istirahət günü fizika müəllimimiz bizi Şamaxı rəsədxanasına ekskursiyaya aparmışdı. Qayıdan baş Çuxuryurda çatanda avtobusumuz qəflətən xarab oldu. Sürücü maşını sazlamaqda gecikdiyi üçün müəllimimiz də işə qarışdı. Sürücüdən icazə alıb motoru, yanacaq tənzimləyicisini yoxladı. Birlikdə maşının texniki qüsurlarını düzəldib onu işə saldılar. Biz maşına doluşub evə qayıtdıq.

Rəsədxanasına, Çuxuryurda, avtobusumuz, sazlamaqda, maşma sözlərini hecalara ayırıb sətirdən-sətirə köçürün.

Çalışma 60. Mətni rus dilinə tərcümə edin. **Rəsədxana, motor, yanacaq tənzimləyicisi**, söz və söz birləşmələrini başqa cümlələrdə işlədin.

Yadda saxla: Xahiş edirəm, lütfən, rica edirəm, buyurun, əyləşin, sizi dinləyirəm.

Çalışma 61. Ekskursiya, aparmışdı, istirahət, qəflətən, üçün, müəllimimiz, işə, evə, saldılar, dördlүkdə, kənd-dən sözlərini hecalara ayırın. Övvəlcə hər sözün neçə hecadan ibarət olduğunu, sonra isə hər hecanın neçə səsdən ibarət olduğunu söyləyin. Açıq və qapalı hecaları fərqləndirin.

Çalışma 62. Aşağıdakı cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

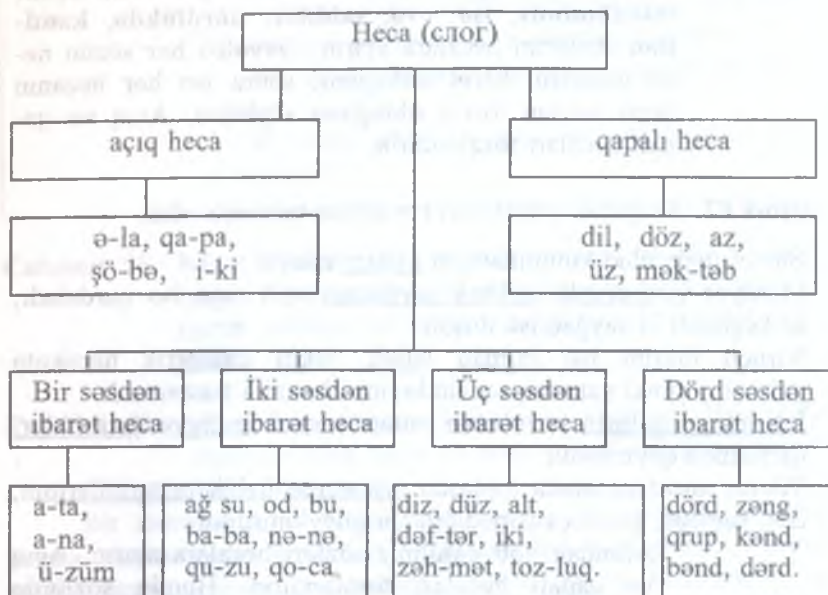
1. Bacım toxuculuq kombinatında əvirici işləyir.
2. Montyor vintburanla elektrik sayğacı açıb nəyi isə qurdaladı, az keçmədi ki sayğac işə düşdü.
3. Sürücü maşını işə salmaq istədi. lakin mühərrik hərəkətə gəlmədi, çünki yanacaq tənzimləyicisi benzini buraxmırdı.
4. İqtisadi əlaqələrin pozulması müəssisəmizi maliyyə çətinlikləri qarşısında qoymuşdur.
5. Tikinti meydançasında toplaşan inşaatçılar üzlük materiallarının, daş, sement, gəcin çatışmadığından gileylənirdilər.

Altından xətt çəkilmiş sözləri hecalara ayırın. Açıq və qapalı hecaları fərqləndirin. Həmin sözlərdə vurğunun hansı hecanın üzərinə düşdüyünü deyin.

Yadda saxla: Hər hansı bir sözdə hecalardan birinin qüvvətlə tələffüz edilməsinə vurğu deyilir. Azərbaycan dilində vurğu əsasən sözün sonuncu hecasının üzərinə düşür.

Произношение одного из слогов слова с повышенной силой называется ударением. В азербайджанском языке ударение большей частью падает на последний слог.

Cədvəl 5.

Çalışma 63. Aşağıdakı atalar sözlərini düzgün oxuyun, onların rus dilində ifadəsinə diqqət yetirin.

1. Özün bir inəkli olanda, qonşunu iki inəkli istə (Нам дай, а ему вдвое дай).
2. Quyuya su tökməklə quyu sulu olmaz (В лес дров не возят, в колодец воды не льют).
3. Dəli dostdan ağıllı düşmən yaxşıdır (Лучше умный враг, чем глупый друг).

Cümlələrdəki sözləri hecalara ayırın, vurğulu hecaların altından xətt çəkin. Əvvəlcə bir, sonra iki, üç, və dörd səsdən ibarət olan hecaları seçib ardıcılıqla yazın.

Yadda saxla: Bəzi hallarda sözdə vurğunun yerini dəyişdikdə məna dəyişir. (В некоторых случаях при изменении места ударения слово меняет свое значение).

Çalışma 64. Verilmiş cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri hecalara ayırın, vurğulu hecaları göstərin. Vurğunun yerinin dəyişməsi ilə sözün mənasında yaranan dəyişikliyi izah edin.

1. Fəridəni bu evə gəlin gətirdilər. 2. Gəlin bu barədə bir də danışmayaq. 3. Xorəyini soyutma, ye! 4. Ev sahibi qonağa soyutma təklif etdi. 5. Yaxşısı olmasa alma alma! 6. Müəllimimiz bu kənddə gəlmədi. 7. Müəllim kəndə gəlmədi.

Mətni Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

В КОВРОВОЙ МАСТЕРСКОЙ

Однажды мы пошли посмотреть ковровую мастерскую. Она была открыта недавно. В мастерской работают женщины. Они составляют ковровую артель. В мастерской есть новые станки. Они очень удобны для работы и дают хорошие и прочные ковры. В ковровой артели работает до ста женщин: одни моют шерсть, другие чешут ее, третьи приготавливают пряжу, четвертые красят пряжу, пятые ткут.

В артели своя красильня; здесь красят пряжу в красный, черный, желтый, коричневый, синий, розовый и зеленый цвета.

Ковры получают очень красивые. На коврах яркие узоры.

Çalışma 65. Altından xətt çəkilmiş söz və söz birləşmələrinin azərbaycancasını hecalara ayırın, vurğulu hecaların digər hecalardan nə ilə fərqləndiyini aydınlaşdırın.

HEYVA

Heyva orta boylu ağac bitkisidir. Onun ağ çiçəkləri və nəzəri cəlb edən sarı meyvəsi vardır. Heyvanın içərisində qırmızı-qonur rəngli, dadlı selikli toxumlar olur. Heyva ağacı cənub rayonlarda - Zaqafqaziya və Orta Asiyada çoxdan becərilir. Azərbaycanın bir çox rayonlarında heyva geniş miqyasda yetişdirilir.

Yeməli və ləzzətli olan heyvanın çox böyük müalicə əhəmiyyəti var.

Qədim Qərb ölkələrinin əksər həkimləri heyvadan və onun müxtəlif məhsullarından mədə-bağırsaq xəstəliklərinin müalicəsində geniş istifadə etmişlər. Azərbaycan xalq təbabətində də heyvadan çox istifadə olunur. Məsələn, suda bişirilmiş heyvadan quru öskürəkdə sinə yumşaldan, tənəffüs yollarının iltihabını aradan qaldıran vasitə kimi istifadə edilir. Heyvadan hazırlanan rical, mürəbbə qan azlığında, böyrək xəstəliklərində, öd kisəsi iltihabında şəfa-verici dərman kimi işlədilir. Soyuqdəymə zamanı onun toxumlarından çay dəmləyib içirlər. Bu toxumlardan mədə xoralarının müalicəsində də istifadə olunur.

(İ. Dəmirov)

LÜĞƏT

Orta boylu - среднего роста

Ağac - дерево

Bitki - растение

Nəzəri cəlb edən - привлекающий внимание

Qırmızı-qonur - красно-бурый

Selikli-слизистый

Becərmək- выращивать

Miqyas - масштаб

Müalicə əhəmiyyəti - лечебное значение

Əksər - большинство

Quru öskürək - сухой кашель

Sinə - грудь

Çalışma 66. Mətni oxuyun, onun məzmununu öz sözlərinizlə danışmağa çalışın. Lüğətdəki sözləri əzbərləyin.

Çalışma 67. Mətdən 30 ədəd ümumişlək söz seçib əlifba sırası ilə yazın. Həmin sözlərin leksik mənalərini izah edin.

Çalışma 68. Mətdəki orta boylu ağac, nəzəri cəlb edən, müalicə əhəmiyyətli, mədə-bağırsaq xəstəliklərinin müalicəsi, təneffüs yollarının iltihabı, səfəverici dərman ifadələrini rus dilinə tərcümə edib cümlə içərisində işlədin.

Yadda saxla: Dildəki sözlərin hamısı birlikdə dilin lüğət tərkibini, yəni leksikasını təşkil edir. Hər bir sözün ifadə etdiyi məna onun leksik mənası adlanır.

Çalışma 69. Mətdə altından xətt çəkilmiş sözləri elə sözlərlə əvəz edin ki, cümlələrin məzmununda dəyişiklik əmələ gəlməsin. Bu sözləri əvəz etdiyiniz sözlərlə qarşı-qarşıya qoyub leksik mənalərini müqayisə edin.

Çalışma 70. 69-cu çalışmada müəyyənləşdirdiyiniz sinonim sözlərin rusca qarşılığını tapıb cümlələrdə işlədin.

Çalışma 71. Verilmiş sözlərin sinonimlərini tapıb, onları cümlələrdə işlədin: **yekə, yemiş, qaçmaq, yüksək, arzu, adam, dünya, istedad.**

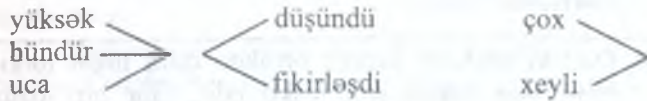
Çalışma 72. **Adamhaşına, qırılma, dolaq, ehtiyac** sözlərini cümlələrdə işlədin və həmin cümlələri rus dilinə tərcümə edin. Verilmiş sözlərin sinonimlərini tapıb, onları ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Çalışma 73. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə işlədilməsi mümkün olan sinonimlər tapıb yazın:

1. Müəllimin göstərişi ilə uşaqlar düzüldülər.
2. Əməkhaqqı tez-tez artsa da adamların ödəmir.
3. Ağac bar başını aşağı
4. O çox lakin bir qənaətə gələ bilmədi.
5. Yaşar tapdığı əşyanın o tərəfinə, bu tərəfinə baxdı və kənara.....

Yadda saxla: Bir-birinə yaxın mənalı bildirən sözlərə sinonimlər deyilir. Onlar eyni nitq hissəsinə aid olur.

Çalışma 74. Verilmiş sxemlərdəki sinonimlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu söyləyin, onlara münasib sözlər seçib cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 75. Əvvəlcə sinonim isimləri, sonra, sinonim sifətləri, daha sonra isə sinonim fəlləri seçib yazm.

Qısa, külək, qaçmaq, gödək, meh, yüyürmək, yel, böyük, adam, nəhəng, insan, istəmək, arzulamaq.

Yadda saxla: Hələlik! Sabaha (axşama) qədər! Sağ olun! Sağlıqla qalın! Gələn görüşlərdə!

Çalışma 76. İkilikdə oxuyun və tərcümə edin

DİALOQ

Как ты провел воскресенье?

- Хорошо. Я был в музее и отдыхал дома. Послушал музыку. Тебе, подружески советую тоже пойти туда.

- Я недавно был там с товарищами по группе. На другой день пошел туда один, обошел еще раз все залы.

- И картины какого художника тебе больше всего понравились.

- На меня произвели большое впечатление картины Саттара Бахлулзаде.

- Да, мне тоже нравится его картины.

Tərcümə etdiyiniz cümlələrdə sinonimlərdən istifadə etməyə çalışın.

Çalışma 77. Altından xətt çəkilmiş sözlərin rus dilində sinonimlərini tapmağa çalışın.

İsim	Sifət	Fel	Zərf	Say
dünya aləmlər cəhan kainat	yüksək hündür usa	odlamaq yandırmaq aşıdırmaq	əvvəlcə öncə	xeylilə çox
insan	böyük irə yəkə	yatmaq uyulamaq mürgüləmək	qəsdən bifə-bilə bitərəkdən	umyış- lenno, znay
çelövek	nəm yaş	eşitmək dinləmək	irəli qabağa	visperə
emək zəhmət	trud			

Çalışma 78. Mənasına görə sözdən düzgün istifadə etməyə çalışın. Mötərizədəki sözlərdən uyğun gələnini artırıb aşağıdakı parçanı köçürün.

Siz soyuducunun nə olduğunu (**yaxşı, gözəl, qəşəng, göyçək**) bilirsiniz. Bu qurğu (**qida, yemək, ərzaq**) məhsullarını bir müddət xarab olmaqdan (**saxlayır, qoruyur, mühafizə edir, güdür**). Budur, (**indi, hazırda, bu saat**) soyuducunun sorbin turşusundan ibarət (**yeni, təzə**) bir (**rəqib, düşməni**) (**meydana çıxmışdır, yaranmışdır, əmələ gəlmişdir, düzəldilmişdir**). Bu turşu (**xoş, yaxşı**) iyli üzvi maddədir. Təxminən 100 il bundan əvvəl quşarmudu bitkisinin meyvəsindən (**alınmışdır, götürülmüşdür, qəbul edilmişdir**). Bu maddənin istehsalı əvvəllər ağır zəhmət tələb edirdi. Belə ki, bir kiloqram sorbin turşusu (**almaq, götürmək**) üçün 500-600 kiloqram quşarmudu (**toplayıb, yığıb, cəmləyib**) emal etmək lazım gəlirdi.

Kimyaçılar sorbin turşusunun yeni bir xassəsini-zərərverici mikrob və göbələklərə öldürücü təsir göstərməsini (**aşkara çıxarmışlar, aydınlaşdırmışlar, müəyyənləşdirmişlər, kəşf etmişlər**). Onlar müəyyən etmişlər ki, üstünə sorbin turşusunun (**zəif, gücsüz, cansız**) mehlulu çilənən kağıza (**bükülmüş, qatlanmış**) çörək, pendir,ət, balıq və digər məhsulları xarab olmadan saxlamaq mümkündür.

Çalışma 79. Mətdəki sinonimləri nitq hissələrinə görə qruplaşdırıb yazın.

Çalışma 80. Çalışma mətninin məzmununa uyğun olaraq aşağıdakı suallara cavab verin, həmin cavabları rus dilinə tərcümə edin.

- Soyuducu nədir?
- Bu qurğu nəyə gərəkdir?
- Soyuducunun hansı yeni növü meydana gəlmişdir?
- Sorbin turşusu nədir və o nə vaxt nədən alınmışdır?
- Kimyaçılar sorbin turşusunun hansı yeni xassəsini kəşf etmişlər?
- Üstünə sorbin turşusu çilənmiş kağızdan nə məqsədlə istifadə etmək mümkündür?

Yadda saxla: Bəzən eyni bir əşya, eyni bir əlamət, eyni bir hərəkət, eyni bir kəmiyyət dildə müxtəlif sözlərlə ifadə olunur. Məsələn: **qovun, yemiş, yeni, təzə; əvvəlcə, qabaqca. öncə; qaçmaq. yüyürmək; çox, xeyli.** Sinonimlər eyni mənanı ifadə etsə də, onların mütqədə işlənməsində incə fərqlər var. Məsələn, **cavangənc**, sinonimləri eyni əlaməti bildirsə də, bunlardan birini (**gənc**) **təbiətçilər** sözünə, ikincisini (**cavan**) isə **ağac** sözünə aid etmək mümkün deyil.

EYLƏMƏ

Qadir allah, budur səndən diləyim,

Yaxşını yamana möhtac eyləmə.

Könül sevincini, toyu, düyünü

Həsretə, hicrana möhtac eyləmə.

Qəlbimə bəzəkdir elin sevinci,

Yarımçıq kəslərdən nə küs, nə inci.

Apar bu dünyadan məni birinci,

Qocaldıb cavana möhtac eyləmə.

Xəbisdən sən vəfa gözləmə belə,

Fürsət tapan kimi quracaq tələ.

Aqili **nakəsə**, düzü **qozbelə**,

Əvəzi nadana möhtac eyləmə.

(Əvəz Mahmud Lələdağ)

LÜĞƏT

Qadir - всемогущий

Dilək - мечта, желание

Yaman - плохой (человек)

Möhtac - нуждающийся.

Möhtac eləmək - довести до нужды

Könül - сердце, душа

Düyün - узел, свадьба, веселье

Həsret - тоска, кручина, скорбь

Hicran - разлука
 Qəlb - душа, сердце
 El - общество, народ, племя; страна
 Yarımçıq - недоконченный, недоделанный; неполный
 Kəs - лицо, личность
 Küsmək - рассорится, разобидеться,
 İncimək - обижаться
 Xəbis - мерзавец, злодей; гнусный, коварный
 Vəfa - верность, преданность
 Fürsət - удобный случай, подходящий момент
 Aqıl - мудрец; мудрый, умный
 Nakəs - глупый, безрассудный, безумный; безумец
 Nadan - несведующий, невежда, непросвещенный, несознатель-
 ный, неуч, темный.

Çalışma 81. Şəri ifadəli oxuyun, lüğətdəki sözlərin mənasını öyrə-
 nin. **Qadir Allah, könül sevinci, möhtac eyləmə**
 ifadələrini rus dilinə tərcümə etməklə cümlə içəri-
 sində işlədin.

Çalışma 82. Şərdə işlənmiş sinonim sözləri seçib başqa cümlələrin
 tərkibində işlədin. Həmin cümlələri rus dilinə tərcü-
 mə edin.

Çalışma 83. Şərdə işlənmiş aşağıdakı sözlərin qarşılıqlarını tapıb
 qarşısından yazın:

dilək-
 el-
 dünya-
 cavan-
 vəfa-
 aqıl-
 nadan-
 fürsət-

Qruplaşdırdığınız sinonimləri ayrı-ayrı cümlələrdə
 işlədin.

Çalışma 84. Altından xətt çəkilmiş sözləri seçib yazın. Həmin sözlərin cümlələrdə ifadə etdiyi mənalara diqqət yetirin. Bu sözlərin daha hansı mənalarda işlənə biləcəklərini araşdırıb onları başqa cümlələrin tərkibində işlədib dəftərinizə yazın.

Çalışma 85. Oxuyun, eyni cür səslənən sözləri göstərin. Onların mənaları arasındakı fərqi izah edin.

1. Keçək Kür çayını, Araz çayını,
İçək Lənkəranın novbar çayını.
Xoşdur bu dağların sərin havası,
Qoy qarışsın ona gürcü havası. (S. Vurgun).
2. Yarımçıq kəslərdən nə kūs, nə inci. (Ə.M. Lələdağ)
3. İnci İlkinə məktub yazdı.
4. Mühəribə alovları söndükcə toy, düşün vaxtı yaxınlaşır.
5. Taxta parçasındakı düşün onu kəsməyə imkan vermədi.
6. Açıldı yazım,
Söhbətim sazım.
Sən hünər göstər,
Mən şər yazım.

Yadda saxla: Deyilişi və yazılışı eyni olan, lakin leksik mənalarına görə tamamilə fərqlənən sözlərə omonimlər deyilir.

Azərbaycan dilində omonimlər həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissələrinə aid ola bilər. Eyni nitq hissəsi: çay (чай) - çay (река), top (мяч) - top (пушка), ay (луна) - ay (месяц).

Müxtəlif nitq hissəsi: yaz (весна) - yaz (пиши), qaz (гусь) - qaz (капай), üz (лицо) - üz (плавай).

Çalışma 86. Şərdə qara hərflərlə verilmiş sözlərin mənalarına diqqət yetirin, onların ifadə etdikləri mənə fərqlərini izah edin. Şərdəki **toy**, **sevinc**, **yarımçıq**, **düz** sözlərinə əks mənəli sözlər tapıb cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 87. Artım, bazar münasibəti, bahalıq, vəsait, qurğu, dəyər sözlərini cümlə içərisində işlədin və həmin cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

Çalışma 87. Verilmiş sözlərin antonimlərini tapıb qarşısından yazın. Həmin antonimləri cümlələrdə işlədib rus dilinə tərcümə edin.

artıq-
bahalıq-
dəyər-
qaranlıq-
əyri-
çətin-
ağır-
susmaq-
yazmaq-
durmaq-

Yadda saxla: Bəli. Hə. Doğrudur. Düz buyurursunuz. Düz deyirsiniz. Əlbəttə. Tamamilə düzdür. Elədir. Həqiqətən belədir.

Çalışma 88. Verilmiş cümlələrdə antonimləri göstərin, onların hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirin.

1. Əyrinin dünyada kime nə xeyri,
Düzlərə həmişə ehtiyac olur.
Bəs nədən meşədə yaşıyır əyri,
Kəsilən həmişə düz ağac olur.
2. Əyri oturaq, düz danışaq. 3. Yol böyüyün, su kiçiyindir. 4. Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidir. 5. Toxun acdan nə xəbəri. 6. Şər deməsən xeyir gəlməz.

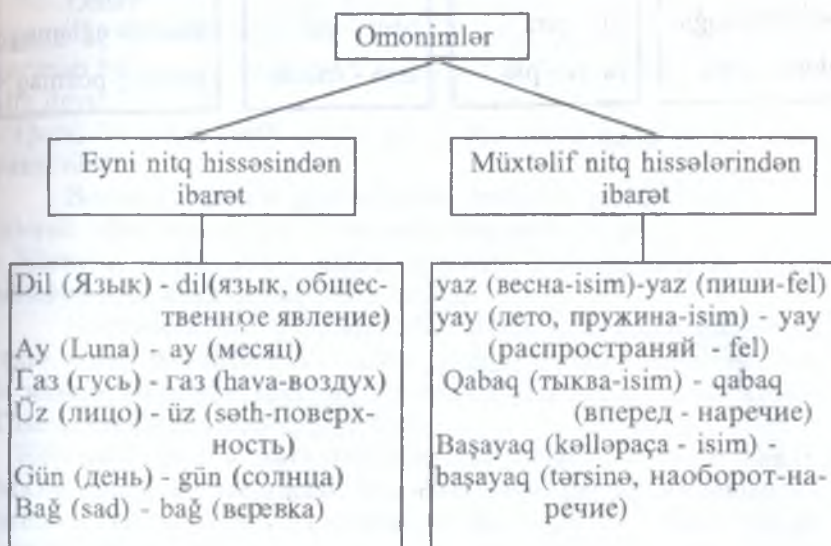
Yadda saxla: Mənaca bir-birinin əksi olan sözlərə antonimlər deyilir.

Antonimləri təşkil edən sözlər eyni bir nitq hissəsinə aid olur.

Çalışma 89. Rusca verilmiş aşağıdaki suallara azərbaycanca cavab verin.

- В какой аудитории мы занимаемся?
- На каком этаже находится наша аудитория?
- Сколько окон в нашей аудитории?
- Куда выходят окна нашей аудитории?
- Какая мебель находится в нашей аудитории?

Cədvəl 7.

Çalışma 90. Verilmiş sözləri omonim mənalarda müxtəlif cümlələrin tərkibində işlədin; Onların hansı nitq hisəsi yerimdə işləndiyini izah edin.

Qat, qarşı, axır, sifət, aman, düz, doğru, sarı, ağsaqqal.

Çalışma 91. Şirin, nazik, xeyir, ağ, dərə, pis, gözəl, dəli, minmək, qalxmaq, tərs, irəli, cavan sözlərinin antonim qarşılıqlarını tapıb ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. Onların hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunduğunu izah edin.

Antonimlər			
İsim	Sifət	Zərf	Fel
sevinc - qəm dərd - sevinc son-başlangıç dərə - təpə	şirin - acı nazik - yoğun ağ - qara yaxşı - pis	yuxarı - aşağı irəli - geri içəri - çöl arxa - qabaq	ölmək-dirilmək qalxmaq-enmək gülmək-ağlamaq yazmaq-pozmaq

ALİM VƏ BOSTANÇI

(rəvayət-ixtisarla)

Rəvayətə görə Nəsirəddin Tusi **isti** bir yay günündə bir neçə atlı ilə Marağaya **gedirmiş**. Yolda o, bərk susayır, susuzluğunu yanındakılara **bildirir**. Bu yerləri yaxşı tanıyanlardan biri **deyir**:
- Qarşıdakı bu **kiçik dağdan** o tərəfə **dərə** boyunca bostanlıqdır. Bu yerlərin **qarpızı** çox məşhurdur. Atları bərk sürsək oraya **tez** çatırıq.

Onlar atları çaparaq bostanlığa çatırlar. Bostanın qırağında başına ağ dəsmal bağlamış, üzü günəşdən yansa da, çox nurani görünən bir qoca qabağa gəlib salam **verdi**. Nəsirəddin Tusi salamı alıb deyir:

- Qoca, bir neçə **dadh** qarpız gətir. Bir qədər sərin olsalar daha yaxşı olar.

Bostançı atlıların görkəmindən hörmətli şəxslər olduqlarını bilərək, **əlini** döşünə qoyub hörmətlə **baş əyib** deyir:

- Hörmətli ağalar, atdan düşün, dincəlin. Sizi elə qarpıza qonaq edəcəyəm ki, **dadı** damağınızda qalsın.

Nəsirəddin və yoldaşları atdan düşüb atlarını yoncalığa buraxıb, özləri bostançının komasına yollandılar. Qoca tağ altında hələ **axşam** sərinliyini saxlayan bir neçə qarpız seçib gətirdi. Onları Tusinin qabağında yerə qoyub dedi:

- Hörmətli ağa, bu, **sarı** qarpızdır. Bir o qədr də, şirin olmaz. Ancaq susuzluğu tez yatırır. Bu, tünd qarpızdır. İçi şərbətdən də şirindir. Bu isə cəhrayıya çalmalıdır. Bu birisi də sarıdır. Bu da yenə qırmızı...

- Nəsirəddin təcüblə qocaya baxır, qarpızları bir-bir **kəsir**. Qocanın dedikləri tam düz çıxır. O, doyana qədər qarpızlardan **yeyir**. Sonra da qocanın əlindən tutub bostana aparır. Sanki öz peşəsinin kamil ustadı olan bu qocanı sınayır, bir məktəbli kimi imtahan etmək istəyir. Tusi ucu-bucağı görünməyən bostanın bir verində ayaq saxlayıb qarpızı bostançıya göstərib soruşur:

- Qoca, bu qarpızın dadı necədir, nə rəngdədir?

- Qurban, o tünd-sarıdır, həm də çox şirindir.

Tusi dərhal qarpızı ortadan bölüb dadır. Qoca sanki qarpızı dadmış imiş. Nəsirəddin başqa qarpızı göstərərək:

- Bəs bu qarpız?

- Bu da indi kəsdiyimiz kimidir.

- Bəs bu?
- Bu da ağlı-qırmızılıdır, yaxşı yetişmədiyindən hələ şirinləşməyib.
- Bəs bu, bəs bu?...

Nəsirəddin qarpızları kəsdirə-kəsdirə bostanın ortasına qədər gedir. Sonra dayanıb qocanı süzərək deyir:

-Qoca, başın yaxşı başdır, heyf ki, qarpıza sərf edirsən.

-Qurban, qarpız da təbiət nemətidir-deyə qoca cavab verir.

Tusi kəsdirdiyi qarpızların haqqı olaraq bostançıya pul vermək istəyir. Lakin o nə qədər təkid etsə də qoca almır:

-Qurban, bizlərdə yoldan ötən yolçudan pul almaq ən pis iş sayılır.

Alim bir müddətdən sonra qocanı xahişlə Marağa rəsədxanasına apartdırır və öz elmi işlərində onun təbiətlə bağlı müşahidələrindən istifadə edir.

LÜĞƏT

Rəvayət - предание, версия, молва

Nurani - с благородным лицом

Tag - куст

Təəccübü - с удивлением

Ustad - мастер

Nemət - дар

Rəsədxana - обсерватория

Müşahidə - наблюдение

Süzərək - наблюдая

Dərhal - сразу

Ağlı-qırmızılı - бело-красный

Sərf edirsən - используешь

Təbiət - природа

Məşhur - известный

Çalışma 92. Mətni ifadəli oxumağa çalışın. Lüğətdəki sözlərin mənalarını əzbərləyin. Mətnin məzmununu öz sözlərinizlə nağıl edin.

Çalışma 93. Mətndən mənası sizə aydın olan ümumişlək sözləri seçib yazın. Onların mənalarına diqqət yetirin. Hansıların neçə mənə ifadə etdiklərini söyləyin.

Çalışma 94. Qara hərflərlə verilmiş sözləri nitq hissələrinə görə qruplaşdırıb yazın, onların ümumişlək sözlər olduğunu şərh edin.

Çalışma 95. Altından xətt çəkilmiş sözləri seçib yazın, onların ifadə etdikləri mənaları aydınlaşdırın. Bu sözlərin daha hansı mənalarda işlədilə biləcəyini söyləyin.

Yadda saxla: Dilimizdəki sözlərin bir qismi hamı üçün məlum olan sözlərdir. **Çörək, su, ağ, isti, uzaq, tez, oxumaq, gəlmək** və sair. Belə sözlər ümumişlək söz adlanır.

Çalışma 96. Mətnəki omonim, antonim və sinonimləri seçib, ayrı-ayrı sütunlarda yazın. Onları cümlə içərisində işlədib rus dilinə tərcümə edin.

Çalışma 97. Rəvayətə görə, **isti bir yay günü, bərk susayır, hərəkət sürərək, atlarını çaparaq, üzün günəşdən yansa da, salamı alıb, qonaq edəcəyəm, dadı damağınızda qalsın** ifadələrini rus dilinə tərcümə edin. Onların ifadə etdikləri mənaları təhlil edin və həmin mənaları saxlamaqla ifadələrdəki sözləri uyğun gələn başqa sözlərlə əvəz etməyə çalışın.

Çalışma 98. Mətnə işlədilmiş **baş, sərin, düşmək, yer, düz, çıxmaq** sözlərini ayrı-ayrı cümlələrdə müxtəlif mənələrdə işlətməyə çalışın.

Çalışma 99. Aşağıdakı sözləri müxtəlif cümlələrin tərkibində işlədib həmin cümlələri rus dilinə tərcümə edin: **birfəzə, ayırma, alışma, bölgü, qəza, dövrə.**

Yadda saxla: Xahiş edirəm! Rica edirəm. Bağışlayın. Üzr istəyirəm. Narahat etdiyim üçün üzr istəyirəm.

Çalışma 100. Aşağıdakı sözləri göstərilən nümunə əsasında müxtəlif cümlələrdə işlədin.

Gəlmək, göy, göz

qol (bədənin bir üzvü)

- qol (dastanın qolu)
- qol (qol atmaq)
- qol (qol qoymaq)
- qol (qol çəkmək)
- qol (çayın qolu)

Çalışma 101. Cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

1. Braziliya palmasının yarpağının uzunluğu 22, eni 12 metrə çatır.
2. Bir neçə damcı limon şirəsi ilə süfrədən çay ləkəsini götürmək olar.
3. Axşamlar yatmadan əvvəl bir alma yedikdə insan rahat yatır.
4. Amerika alimləri 400 nəfəri müayinədən keçirdikdən sonra belə fərz ediblər ki, insanın qan qrupu ilə xarici körkəmi arasında əlaqə mövcuddur.

Çatmaq, çay, götürmək, axşam, keçirmək sözlərini ayrı-ayrı mənələrdə müxtəlif cümlələrdə işlədin, həmin mənaları izah edin.

Yadda saxla: Azərbaycan dilində eyni səs tərkibinə malik sözlərin bir çoxu bir sıra mənaları ifadə edir. Bunlara çoxmənalı sözlər deyilir.

Sözün əsas ilk mənası onun müstəqim mənasıdır, başqa mənalar məcazi mənələrdir. Əsas mənə sözün ayrılıqla ifadə etdiyi lüğəvi mənadır. Digər mənalar əsas mənadan törəmədir. Məsələn, **baş** sözünün aşağıdakı əsas və törəmə mənaları var:

Baş (insanın başı-əsas mənə) törəmə mənalar

- baş müəllim
- baş soğan
- baş tutmaq
- baş-baş keçmək
- dağın başı

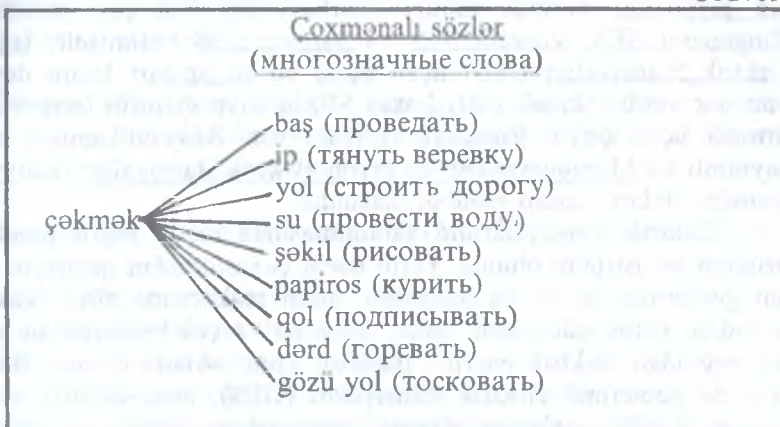
Çalışma 102. Aşağıdaki suallara mətnin əsasında cavablar hazırlayıb yazın.

1. Nəsirəddin Tusi bir yay günündə haraya gedirmiş?
2. Qarşıdakı dağdan o tərəfə nə yerləşirdi?
3. Nəsirəddin Tusi nurani qocadan nə istəyir?
4. Bostançı hörmətlə baş əyib nə deyir?
5. Nəsirəddin Tusi atlarını haraya buraxırlar?
6. Nəsirəddin Tusi nəyə təəccüblənir?

Çalışma 103. Cümlələri azərbaycancaya tərcümə edin. Tərcümə olunmuş cümlələrdə çoxmənalı sözlərdən istifadə etməyə çalışın.

1. Шалыпина “из-за отсутствия слуха” не приняли в консерваторию.
2. Салтыков Шедрин, написав сочинение за дочь, получил двойку.
3. Учителя уверяли Дарвина, что их сын безнадежен, что из него ничего толкового не выйдет.

Cədvəl 9

ELEKTRİK STANSİYASI

Gecə və gündüz məfillərlə axıb gedən elektrik cərəyanı həyatımızın hər sahəsində zəruridir. Bəs elektrik enerjisi necə alınır? Onu elektrik stansiyalarında xüsusi maşınlar - generatorlar hasil edir. Generatorlar müxtəlif olur. Bəzisi lap kiçik otağı işıqlandırmaq üçün çatır. Nəhəng generatorlar isə böyük bir şəhərə, ölkəyə elektrik enerjisi verə bilər. Generatorun elektrik cərəyanı verməsi üçün onu fırlatmaq lazımdır. Əlbəttə, bütün generator deyil, yalnız onun rotoru fırlanmalıdır.

Böyük generatorlarda rotorun çəkisi yüz tonlardır və onu xüsusi maşın - türbin fırladır. Hər türbində kürekli yaxud pərli işlək çarx var. Buxar, qızdırılmış qaz, yaxud su şırnağının işlək çarxlarının pərlərinə güclü təzyiqi nəticəsində türbin, onunla birlikdə isə generatorun rotoru da fırlanır.

Əgər türbini su fırladırsa, onda belə türbin hidravlik, belə türbinlərin qurulduğu elektrik stansiyası işə su elektrik-stansiyası, yaxud ixtisarla SES adlanır. İstilik elektrik stansiyalarında (IES) türbini buxar, qaz-türbin elektrik stansiyalarında isə qızdırılmış qaz şırnağı fırladır.

Su-elektrik stansiyaları adətən, çox sulu çayların, yaxud da dağ çaylarının üzərində tikilir. Azərbaycanda Kür çayı üzərində Mingəçevir SES, Varvara SES və Şamaxor SES tikilmişdir. İstilik Elektrik Stansiyaları (IES) üçün bənd və su ambarı lazım deyil. Onu hər yerdə tikmək olar. Lakin SESin suyu qızdırıb buxara çevirməsi üçün çoxlu yanacağa ehtiyacı var. Respublikamızda Əli Bayramlı və Mingəçevir Dövlət rayon elektrik stansiyaları fəaliyyət göstərir. Onların enerji mənbəyi mazutdur.

Elektrik stansiyalarının yaradılmasında başqa enerji mənbələrindən də istifadə olunur. Yerin dərin çuxurlarından qaynayıb çıxan geotermal su və ya buxardan, atom reaktorunda nüvə reaksiyasından, külək gücündən, dəniz qabarma və çəkilmələrindən, günəş işığından elektrik enerjisi mənbəli kimi istifadə olunur. Beləliklə də geotermal elektrik stansiyaları (GES), atom-elektrik stansiyaları (AES), qabarma-elektrik stansiyaları (QES) və sairələr yaranır.

LÜĞƏT

Məftil-проводка
Elektrik cərəyanı-электрический ток
Zəruri-neoibxodimiy, obyazatelnyy
Həsil etmək-производить
İşıqlandırmaq-освещать
Nəhəng-огромный, большой
Fırlatmaq-крутить
Kürək-lopata, spina, lopatka
Pər-propeller
İşlək-рабочий
Çarx-koleso
Buxar-par
Su şırnağı-водяной поток
Təzyiq-naop, davlenie
Adətən-kak pravilo
Bənd-плотина
Mənbə-источник
Su ambarı-водохранилище
Qabarma-прилив
Çəkilmə-отступление
Yaranır-создаются

Çalışma 103. Mətni ifadəli oxumağa çalışın. Lüğətdəki sözlərin mənasını əzbərləyin. Lüğətdən istifadə edərək mətnin məzmununu öyrənib danışın.

Çalışma 104. Mətnin əsasında aşağıdakı suallara rus dilində cavab yazın.

- Elektrik enerjisi necə alınır?
- Elektrik cərəyanı nə ilə axır?
- Elektrik enerjisi harada hasil olur?
- Elektrik enerjisini hasil edən maşınların adı nədir?
- Generatorların hansı növləri var və onlardan haralarda istifadə olunur?
- Böyük generatorlarda rotorun çəkisi nə qədər olur?
- Respublikamızda hansı istilik elektrik stansiyaları var?

Çalışma 105. Altından xətt çəkilmiş söz və ifadələrin mənalarını izah edin və onları başqa cümlələrin tərkibində işlədib yazın.

Çalışma 106. Mətdən sinonimi omonim və antonimi ola biləcək sözlər yazın və onları ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Çalışma 107. Mətdən bir neçə təkmənalı və çoxmənalı söz seçib yazın. Çoxmənalı sözləri müxtəlif cümlələrdə işlədin.

Çalışma 108. Mətdən elektroenergetikaya aid sözləri seçib yazın, onları cümlə içərisində işlədib rus dilinə tərcümə edin.

Çalışma 109. Aşağıdakı terminləri cümlələrdə işlədib həmin cümlələrə rus dilinə tərcümə edin: Düymə, əmanət, əmlak, əmsal, asılılıq.

Yadda saxla: Azərbaycan dilində müxtəlif ixtisas və peşə sahibləri ümumişlək sözlərlə yanaşı öz ixtisas və peşələrinə aid sözlər də işlədirlər. Belə sözlərə ixtisas sözləri və ya terminlər deyilir

Çalışma 110. Aşağıda sadalanan sahələrlə əlaqədar ixtisas sözləri seçib yazın:

- 1) Pambıqçılıq -
- 2) Xərratlıq və dülgerlik -
- 3) Elektroenergetika -
- 4) İnşaat -
- 5) İqtisadiyyat -
- 6) Hərbi sənaye

Çalışma 111. Verilmiş sözləri aid olduqları elm sahəsi, peşə, və ixtisasa görə qruplaşdırın. Sinonim, rəndə, mişar, antonim, əruz, beyt, rədif, sait, imla, büdcə, smeta, zərf, bağlayıcı, generator, rotor, naqıl, qoruyucu, lirika, novella, kalium, katalizator, azot, benzol, sement, beton, əhəng, kürə, təndir, fətir, yuxa, lavaş, fəsəli.

Çalışma 112. Tərcümə edin.

Termin adı altında xüsusi işlədilmə sahəsi olan söz və ya söz birləşməsi başa düşülür. Terminlər aid olduğu sahənin formalaşması və inkişafında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan dilində işlədilən terminləri mənşəcə iki yerə bölmək olar: milli və alınma terminlər. **Tutum, ödəniş, yargın, veriliş, qaynaq, öyrüş, yataq** kimi sözlər milli terminlər hesab olunur. **Fonem, morfem, sintaqm, sinonim, rotor, generator, lirika, komediya** kimi sözlər alınma terminləridir.

Elmin, texnikanın, incəsənətin hər bir sahəsinin özünəməxsus terminologiyası var. Terminlər adətən təkmənalı olur. İşlənmə yerinə görə terminlər iki yerə bölünür. Ümumişlən və xüsusi terminlər.

Çalışma 113. Mətni tərcümə edin.

ЭНЕРГИЯ БУДУЩЕГО

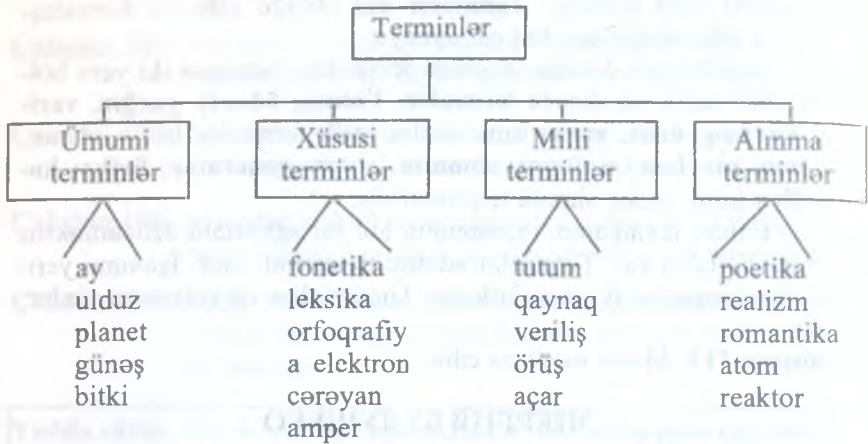
XIX век нередко называют веком пара и электричества. Это верно. XX век может называться веком атомной энергии или веком завоевания космоса, веком полимерных материалов или веком радио и телевидения, веком электроники и кибернетики.

Изучение строения материи, изучение атома началось в первые десятилетия XX века.

Атомы оказались сложными системами, состоящими из положительно заряженного ядра и окружающей его отрицательной оболочки, состоящей из электронов.

Çalışma 114. Tərcümə etdiyiniz mətnin həm ruscasında , həm də azərbaycancasında işlənmiş terminlərin altından xətt çəkin. Həmin terminlərin hansı sahələrə aid olduğunu izah edin.

Yadda saxla: Ay yoldaş, vətəndaş, cənab, cənablar, cavan oğlan, qəşəng qız, xanım qız, xalacan, əmican, dayıcan, bican, babacan, nənəcan, Həsən bəy, Zənfəra xanım.

Çalışma 115. Mətnə ifadə olunmuş fikri dialoq şəklində yazın.

Uşaqlar dəstə-dəstə toplaşib nahar edirdilər. Səfər tək oturmuşdu. Zəki müəllim ona yaxınlaşıb onun yemək istəyib-istəmədiyini soruşdu. Səfər ərzaq çantasını havaya qaldıraraq yeməyi olduğunu bildirdi. Onda Zəki müəllim Səfərə dedi ki, ona qonaq olacaqdır. Müəllim bir göy istiot götürüb ağzına qoydu. Acılığına görə təriflədi və dedi ki, belə acı istiotu Abşerondan başqa heç yerdə tapmaq olmaz. Qərribə torpaqdır. Üzümlü qənd kimi, istiotu ağız yandırır. Səfər bildirdi ki, bu istiot onun babasıgilin həyatındandır. Zəki müəllim təəccüblə Səfərin Abşeronun hansı kəndindən olduğunu soruşdu. Səfər dedi: "Qızıl vətəgədənəm... Babam orada yaşayır". Zəki müəllim dedi: "Bəs niyə demirsən, bəlkə qorxdu ki, birdən babana qonaq gedərik? Sənin burada olduğundan babanın xəbəri varmı? Səfər bilirdi ki, babasının xəbəri yoxdur. Zəki müəllim məsləhət bildi ki, Səfər gedib babası ilə görüşsün. Lakin, Səfər babasıgilin evini tanımadığını bildirdi. Zəki müəllim təəccübləndi. Səfər dedi: "Qızıl vətəgədə lap uşaqlıqda olmuşam. Atam tez-tez mənə buraya gətirərdi. Sonralar Bakıda az yaşamışıq." Zəki müəllim: "Görünür, baban yaxşı adamdır. Payınızı kəsmir" - deyərək söhbəti yekunlaşdırdı.

(C. Əlibəyovdan).

LÜĞƏT

Toplaşmaq - собираться
Nahar edirdilər - ужинали
Tək oturmuşdu - сидел в одиночку
Ərzaq - продукт
Havaya qaldıraraq - поднимая в воздух
İstiot - перец
Asi - горький
Qəribə - интересный
Tərifləmək - похвалить
Təəccüblə - с удивлением
Birdən - вдруг
Görünür - видимо

Çalışma 116. Hazırladığınız dialoqu rollar üzrə oxuyun. Dialoqa ad verin. Dialoqun məzmununu oxuyun.

Çalışma 117. Mətnə heç bir şəkilçi qəbul etməmiş sadə sözlərin altından xətt çəkin. Həmin sözlərin mənalərini rus dilində izah edin.

Çalışma 117. Mətnə ancaq sözdəyişdirici şəkilçi qəbul etmiş sözləri seçib kök və şəkilçiyə ayırın. Şəkilçilərin növlərini aydınlaşdırın.

Çalışma 118. Mətnə sözdüzəldici şəkilçi qəbul etmiş sözləri tapıb yazın. Onları kök və şəkilçiyə ayırın.

Çalışma 119. Altından xətt çəkilmiş sözləri seçib yazın. Onları tərkib hissələrinə ayırın. Həmin sözlərin quruluşca növünü göstərin.

Yadda saxla: Azərbaycan dilində sözlər quruluşca 3 növ olur: Sadə sözlər, düzəltmə sözlər, mürəkkəb sözlər. Sadə sözlər söz kökləri və sözdəyişdirici şəkilçilərdən ibarət ola bilər. Düzəltmə söz sadə sözlərə sözdüzəldici şəkilçi artırmaqla düzəlir. Mürəkkəb söz iki və daha artıq sözün birləşməsindən əmələ gəlir.

Çalışma 120. Verilmiş cümlələrdə düzəltmə sözləri seçib yazın. Onları kök və şəkilçiyə ayırın. Söz kökləri ilə düzəltmə sözlərin məna fərqlərini izah edin.

1. Azadlığı və həqiqəti sevməyən adam qüdrətli ola bilər, lakin, heç vaxt böyük insan ola bilməz. (F. Volter).
2. Dili doğru olan adamın ağlının xətası az olar. (M.T. Sıdqi).
3. Günəş öz işığını natəmiz insanın üstünə könülsüz salar. O kəs xoşbəxtdir ki, ülfət bağladığı adamın ürək dostudur. O söz səmimi səslənir ki, ürəkdən deyilmiş olsun. ("Avesta"dən).
4. Deyilmiş sözü, keçmiş qəzanı, atılmış gülləni və ötmüş ömrü geri qaytarmaq olmaz. (M.T. Sıdqi).
5. Dörd şey bədbəxtlik nişanəsidir: tənbellik, cahillik, insaniyyət-sizlik və kimsəsizlik. (M.T. Sıdqi).

Çalışma 121. Borc, boşalma, qızma, dəllal, dövr, əmtəə sözlərini (terminləri) cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 122. Tərcümə edin və şəkilçiləri göstərin.

Бакинец, братство, нефтяник, дружба, разведчик, писатель, читатель, переводчик, слышатель, тракторист, солёный, умный, гражданин, водитель, всадник.

Çalışma 123. Verilmiş sözlərə uyğun gələn sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla yeni məna kəsb edən sözlər düzəldin, həmin sözləri cümlə içərisində işlədin.

Yadda saxla: Allah rəhmət eləsin. Axır qəminiz olsun. Dərdinizə şərik oluruq. Qəbri nurla dolsun. Allah əcr versin.

Çalışma 123. Verilmiş cümlələrdəki mürəkkəb sözləri seçib yazın. Onları tərkib hissələrinə ayıraraq mənalarını izah edin.

1. Tokio yanğındanqorunma məktəbində 100 metr məsafədən idarə olunan kiçik ölçülü yanğınsöndürən maşın yaradılmışdır.
2. Dünya əhalisinin 17 faizində sağ qol sol qoldan bir-iki santimetr uzun olur.
3. İtturnunun tərkibində qlükozoidlər, vitaminlər, şəkəraşılayıcı maddələr, limon turşusu, alma turşusu, efir yağı, kalium duzları, dəmir, marqans, fosfor, kalsium, maqnezium vardır.

4. Şöhrət uca qayadır. İlan oraya sürünə-sürünə, qartal isə bir dəfə qanad çalmaqla çıxır. (Abay Kunanbayev).
Cümlələrdə rast gəldiyiniz terminləri göstərin.

Çalışma 124. Tərcümə edin.

МИРНЫЙ АТОМ

Энергия во всех формах играет огромную роль в нашей жизни. Люди давно уже научились использовать её. В древнейшие времена они открыли огонь. Они научились превращать скрытую топливную энергию в свет и тепло. Человек смог плавить металл, использовать металлические орудия труда. Но техника развивалась медленно. Только в XVIII веке человек научился превращать топливную энергию в механическое движение. Это была промышленная революция, которая дала возможность развивать и совершенствовать производительные силы.

В XX веке, на наших глазах, человечество нашло скрытую энергию в атомном ядре. Это великое открытие. Теперь человечество может непрерывно совершенствовать средства производства.

Ядерное топливо постепенно будет вытеснять уголь и нефть. Химия и атомная энергия дадут возможность превращать уголь в воду и сахар, жиры и белки.

Altından xətt çəkilmiş sözlərin tərcüməsinə diqqət yetirin. Onların ifadə etdikləri mənaları və məfhumları şərh edin.

Çalışma 125. Suallara cavab yazın.

1. Enerji insanların həyatında nə kimi rola malikdir?
2. İnsanlar gizli istilik enerjisini nəyə çevirə bilmişlər?
3. Atom nüvəsində gizli enerji mənbəinin kəşfi nə vaxta təsadüf edir?
4. Kimya və atom enerjisi nə kimi yeni imkanlar yarada bilər?

Çalışma 126. Verilmiş sözləri azərbaycancaya tərcümə edib cümlə içərisində işlədin: подсолнух, перец, тыква, роза, обувъ, прачка, поутру, медленно, день и ночь, пятьдесят пять, организовать, победать.

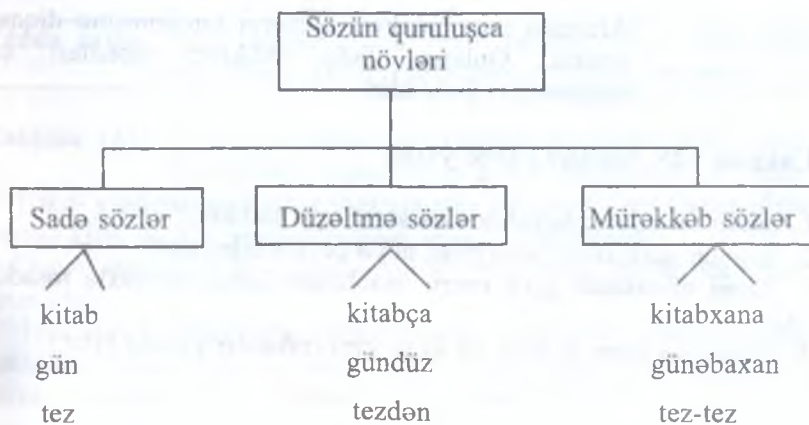
Bu sözlərin həm rusca, həm də azərbaycan-
casının quruluşca növünü şərh edin.

Çalışma 127. Nümunə əsasında verilmiş sadə sözlərdən mürəkkəb sözlər düzəldib cümlə içərisində işlədin:

Gün	ağ	gündüz	Nümunə:
isti	qoy	yarı	ağ+daş=Ağdaş
ayaq	yumaq	tez	əl+üz+yumaq=əlüzyuyan.
qab	çay	gec	
əl	paltar	iyirmi	
daş	gecə	bir	

Yadda saxla: Mürəkkəb sözlər üç cür yazılır: bitişik-çoxmərtəbəli, üçbucaq, ağsaqqal; defislə-tək-tək, birdən-birə, alt-üst, oğul-uşaq; ayrı-təşkil etmək, Qara dəniz, razı qalmaq.

Cədvəl 11.

ELEKTRİK

Gözqamaşdıran qıgılcım, səmada ildırımın odlu qövsü, göy gurultusu.

Min illər boyu adamlar təbiətin bu qorxunc hadisələrini müşahidə etmiş, onları başa düşməmiş və qorxmışlar. İldırım öyrənmək cəhdləri çox halda faciə ilə qurtarırdı. Məsələn, 1753-cü ildə təcrübələr zamanı ildırım vurması nəticəsində rus fiziki Rixman həlak olmuşdur.

Adamlar elektrik haqqında nə bilirlər?

Təbiətdə yüklü zərrəciklər mövcuddur. Zərrəciklərin bir qismi müsbət yüklü, bir qismi isə mənfi yüklüdür. Mənfi yüklü ən kiçik zərrəciklər elektronlardır. Elektronlar metal naqillərin içində hərəkət edə bilir. Yüklü zərrəciklərin bir istiqamətdə axınını alimlər elektrik cərəyanı adlandırmışlar.

Siz evə daxil olarkən elektrik açarının düyməsini basırsınız və elektrik lampası otağı gur işığa qərq edir. Niyə? Çünki açarın düyməsini basmaqla siz naqilləri birləşdirirsiniz, bu zaman onlardan lampaya elektrik seli axır.

Lampadakı nazik məftildən volfram spirali acılmışdır. Spiral-dan elektrik seli keçdikdə elektronlar volframın atomlarını itələyir. O dərhal qızır və közərib işıq verir.

Adamlar elektrikdən maşınları hərəkətə gətirmək üçün də istifadə edirlər. Maşinist xüsusi elektrik açarının dəstəyini dartır və güclü elektrik mühərrikləri elektrovozun təkərlərini hərəkətə gətirir.

Milyonlarla elektrik lampasının işıqlanması, dəzgah və maşınları, tramvay və elektrik qatarlarını hərəkətə gətirən mühərrikləri elektrik cərəyanı ilə təmin üçün çox böyük miqdarda elektrik enerjisi tələb olunur. Bu enerji elektrik stansiyalarında yaradılır və elektrik ötürən xətlərlə şəhər və kəndlərə verilir.

Elektriksiz nə radio nə telefon, nə televizor, nə də teleqraf işləyir. Elektrikin köməyi ilə metal əşyaların içərisinə nazik örtük çəkilir. Elektrikin tətbiq edildiyi sahələrin sayı getdikcə artır.

LÜĞƏT

Gözqamaşdıran - ослепительный

Qıgılcım - искра

Səma - небо

İldırım - молния

Odlu qövs - огненная дуга
 Göy gurultusu - гром
 Cəhd - старание, усердие, рвение
 Fəciə - трагедия
 Naqıl - электрический провод
 Cərəyan - ток
 Elektrik açarı - электровключатель
 Düymə - кнопка
 İşığa qərq edir - освещает
 Elektron seli - электронный поток
 Dəstək - ручка
 Mühərrik - мотор, двигатель
 Elektrik ötürən xətlər - электропроводные линии
 Örtük - покрытие

Çalışma 127. Lüğətdə verilmiş sözlərin mənalərini öyrənin. Onları cümlə içərisində işlətməyə çalışın.

Çalışma 128. Mətni ifadəli oxumağa çalışın və aşağıdakı suallara cavab verin:

1. İldırımın adamlar niyə qormuşlar?
2. Rus fiziki Rixmanın ölümünə nə səbəb olub?
3. Elektronlar harada hərəkət edə bilər?
4. Elektrik cərəyanı nədir?
5. Siz elektrik açarının düyməsini basdıqda nə hadisə baş verir?
6. Elektrik lampasının işıq verməsi prosesini təsvir edin.
7. Adamlar elektrikdən daha harada istifadə edirlər?
8. Elektrik enerjisi harada hasil olur?

Çalışma 129. Məndən terminləri seçib yazın, onların hansı elm sahəsi və ya peşəyə aid olduğunu aydınlaşdırın.

Çalışma 130. Yüklü zərrəciklər, ildırımın odlu qövsü, təbiətin qorxunc hadisələri, ildırımın öyrənmək cəhdləri, qatarları hərəkətə gətirən birləşməndəki sözləri kök və şəkilçiyə ayırın. Hansı şəkilçinin sözün mənasını dəyişdiyinə diqqət yetirin. Belə şəkilçilərin necə adlandırıldığını söyləyin.

Çalışma 131. Verilmiş sözlərə mətərizədəki şəkilçilərdən uyğun gələnini artırıb yazın və mənasını izah edin. (ç⁴, lıq⁴, daş, dan, siz⁴, dar, ça², li⁴)

Neft, əmək, vətən, dad, buz, daş, çay, döşək, duz, kitab, dəftər, Bakı, dağ, təyyarə.

Yadda saxla: Azərbaycan dilində şəkilçilər vəzifələrinə görə iki növə ayrılır. Bir qrup şəkilçilər artırıldığı sözün mənasına uyğun yeni məna əmələ gətirir ki, bunlara sözdüzəldici şəkilçi deyilir.

Çalışma 132. Verilmiş sözdüzəldici şəkilçiləri söz köklərinə artırmaqla, mümkün qədər çoxlu yeni söz düzəldin. -çı(-çi, -çu, -çü), -lı(-li, -lu, -lü), -lıq(-lik, -luq, -lük), -siz(-siz, -suz, -süz).

Nümunə

Çalışma 133. İcarəçi, ictimai, məhsul, yiv, yığım, kəsir sözlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. Onların hansı ixtisas sahələrinə aid olduğunu göstərin.

Çalışma 134. Cümlələri ifadəli oxuyun, onları rus dilinə tərcümə edib yazın.

1. Yer üzündə uşaq qığışından təntənəli himn yoxdur (V. Hüseynov).
2. İşlək adama ən böyük cəza bəkar qalmaqdır (M.T. Sidiqi).
3. Dəliliyin əvvəlinci dərəcəsi özünü ağıllı bilməkdir (M.T. Sidiqi).
4. Yalançılıq insanın vücudunda bir qısa və ensiz örtüyə bənzər, çünki bir tərəfini örtərsə də, bir tərəfi örtülməz, açıq qalar (M.T. Sidiqi).
5. Uşaqlıqda öyrənilən elm daş üstündə yazıya, ahıllıqda öyrənilən isə su üstündə yazıya bənzər. (Həzrəti Məhəmməd Əleyhissalamın söylədikləri).

Bu cümlələrdə işlədilmiş düzəltmə sözləri seçib yazın. Onları kök və şəkilçiyə ayıraraq məna fərqlərini izah edin.

Yadda saxla: Möhtərəm hakimlər, hörmətli cənablar, əzizim Dilşad, möhtərəm qonaqlar, yoldaş sədr!

Çalışma 135. Dialoqu Azərbaycan dilinə tərcümə edin və rolları üzrə oxuyun.

- Как называется эта птица?

- Это орел.
- А как называется эта птица?
- Эта чайка.
- Знаешь ты птиц плавающих на озере?
- Да, это лебеди и журавли.
- Посмотри, какая красивая птица!
- Да эта павлин.
- А эта что за птица?
- Это дятел.
- Это ласточка, а та - голубь
- Видишь ты птиц в клетке? Как они хорошо поют.
- Вижу, это соловьи.
- Этих птиц мы знаем. Они домашние птицы.
- Пойдем посмотрим на диких животных.
- Пойдем. Это для меня очень интересно.

LÜĞƏT

Орел - qartal

Чайка - qayağı

Лебедь-qu quşu

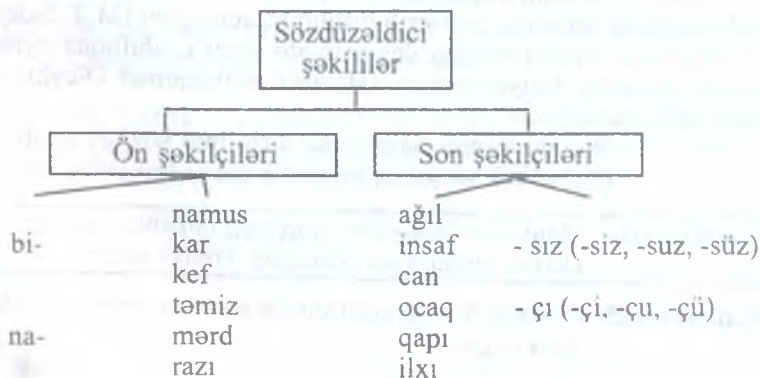
Журавли - durna

Павлин - tovuz quşu

Дятел - ağacdələ

Çalışma 136. -bi-, na-, ba-, anti- ön şəkilçiləri vasitəsilə yeni mənə kəsb edən sözlər düzəldib cümlə içərisində işlədin.

Cədvəl 12

İSTƏMƏ

Gərəndə köksünü tufanlara gər,
Havayı gülləyə gərmək istəmə.
İynə batırana sən də biz batır,
Özgə bostanına girmək istəmə.

Hərə bu dünyaya bir gözlə baxar,
Biri könül tikər, biri ev yıxar.
Yeyər çörəyini naxələf çıxar,
Süfrəni namərdə sərmək istəmə.

Anla öz gücünü, iqtidarını,
Çıxma öz adına özgə varını,
Sənət, söz əhlinin ixtiyarını
Dilbilməz əlinə vermək istəmə.

Satılmır alasan şöhrət, məhəbbət,
Yaxşıya hörmət var, yamana nifrət,
Nə ətir duyarsan onda, nə ləzzət,
Qönçə açılmamış, dərmək istəmə.

Rasim, öyünmə ki, torpaq yetirir,
Dünən tapdığını bu gün itirir.
Təbiət qanqal da, gül də bitirir,
Özünü özgədə görmək istəmə.

Rasim Kərimli

LÜĞƏT

Gərmək - выпячивать - руд вперед

Köks - грудь

Tufan - гроза

Havayı - впустую

İynə - игла, иголка

Biz - шило

Bostan - бахча, огород

Hərə - каждый

Könül - душа, сердце
 Naxələf - изменник, предатель
 Namərd - подлый, низкий, коварный
 Sərmək - расстелять
 Anlamaq - понимать
 İqtidar - сила, способность
 Yaman - злой, плохой, дурной, страстный
 Oyünmək - хвастаться

Şəri ifadəli oxuyub əzbərləyin. Lüğətdəki sözlərin mənasını öyrənin, onları müxtəlif cümlələrin tərkibində işlədin.

Çalışma 137. Altından xətt çəkilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırın, onların quruluşca növlərini müəyyənləşdirib necə əmələ gəldiklərini söyləyin.

Çalışma 138. Şərin birinci üç bəndində şəkilçi qəbul etmiş sözləri seçib yazın. Həmin sözləri kök və şəkilçiyə ayırın. Şəkilçilərin sözlərin mənasına nə dərəcədə təsir etdiyini göstərin.

Çalışma 139. Şərin son iki bəndindəki sözləri tərkibinə görə təhlil edin. Sözlərin mənasında deyil, yalnız formasında dəyişiklik əmələ gətirmiş şəkilçiləri müəyyənləşdirin. Həmin şəkilçilərin növlərini aydınlaşdırmağa çalışın.

Çalışma 140. Möhtəkir, mühəndis, mühərrik, naqıl sözlərini müxtəlif cümlələrin tərkibində işlədin. Həmin cümlələrdə şəkilçi qəbul etmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırıb şəkilçilərin növlərini göstərin.

Çalışma 141. Kütlə, qəliz, gərginlik, günəmuzd, məzənnə sözlərinə müxtəlif sözdəyişdirici şəkilçilər artırmaqla cümlə içərisində işlədin.

Yadda saxla: Sözlər arasında əlaqə yaratmağa xidmət edən şəkilçilərə sözdəyişdirici şəkilçilər deyilir. Belə şəkilçilər sözdüzəldici şəkilçilərdən fərqli olaraq söz kökünün mənasına heç bir təsir göstərmir. Məsələn, **dəmir** sözünə ardıcıl olaraq -lər, -imiz, -in artırıldıqda sözün kökü **dəmir** (metal) mənasını saxlayır. Artırılan şəkilçilər sözün ancaq formasını dəyişir.

Çalışma 142. Verilmiş sözlərə mümkün olan sözdəyişdirici şəkilçiləri artırın: **tufan, güllə, istə, iynə, bostan, qız.**

Nümunə:

Çalışma 143. Havayı güllə, özgə bostanı, bir gözlə baxar, könül tikər, ev yıxar, naxələf çıxar, çıxma öz adına, söz əhli, yamana nifrət, özünü özgədə görmək birləşmələrini rus dilinə tərcümə edin.

Yadda saxla:

- Bağışlayın, saat neçədir?
- Saat dördə on dəqiqə qalır.
- Lütfən söyləyin, qatar saat neçədə gəlir?
- Elə bilirəm ki, qatar saat beşdə gəlir.

Çalışma 144. Cümlələri ifadəli oxuyun, onlarda ifadə olunmuş ibrətamiz fikirləri aydınlaşdırın.

1. Həqiqət doğruya zidd ola bilməz.

2. Səhvə doğru minlərlə yol, həqiqətə doğru isə yalnız bir yol gedir (J.J. Russo).
3. Bir adam yalan deyəndə özgəsinin zərərini və öz xeyrini axtarır, amma özünə hamıdan artıq zərər toxunur. (M.T. Sidqi).
4. Adamı aldatmağın ən doğru və ən sadə üsulu özünü ona dost kimi qələmə verməkdir. (Ovidi).
5. İnsanların yaxşısına pislik eyləyən şəxs Günəşə tüpürən adama bənzər çünki tüpürdüyü Günəşə yetişməz, yenə axırda öz üzünə düşər. (M.T. Sidqi).

Altından xətt çəkilmiş şəkilçilərin sözdəyişdirici və ya sözdüzəldici olduğunu söyləyin.

Çalışma 145. Dialoqu göstərilən nümunə əsasında tərcümə edib yazın.

В поезде

- Товарищ проводник, покажите мое место.
- Ваш билет?
- Пожалуйста.
- Второе купе, верхнее место слева.
- Сколько времени осталось до отхода поезда?
- Полчаса,
- Поезд не опаздывает?
- Нет, поезд идет точно по расписанию.
- Где вагон-ресторан?
- В 9-ом вагоне.
- Принесите мне, пожалуйста стакан чаю.
- Пожалуйста.

Qatarda

- Yoldaş bələdçi, mənim yerimi göstərin.

Tərcümə etdiyiniz cümlələrdə işlədilmiş sözlərdəki şəkilçiləri təhlil edin. Sözdəyişdirici şəkilçilərin neçə cür yazıldığına diqqət yetirin.

Çalışma 146. Dialoqu ikili oxuyun.

- Allo, allo, kimdir danışan?
- Mənəm, Səbinəyəm.
- Səbinə, evinizdə səndən başqa kim var?
- Həç, kim, təkəm.
- Sənin neçə yaşı var?
- Beş.

ÇERTYOJ ALƏTLƏRİ

Siz Mingəçevir Politehnik İnstitutunun tələbəsiniz. Təhsil aldığınız müddətdə bir sıra fənlər keçəcəksiniz. Riyaziyyat, fizika, elektrotexnika, kimya, informatika, Azərbaycan tarixi, Azərbaycan dili, xarici dil, iqtisadi nəzəriyyə, rəsmxət, və sair. Yəqin bir çox fənləri keçərkən mütləq çertyoj alətlərindən istifadə edəcəksiniz. Bunlar xətkəş, uçbucaq, sirkul, lekal, transportyor, karandaş, ölçü cihazı, qalın kağız, çertyoj taxtası və sairələrdən ibarətdir.

Xətkəş düz xətləri çəkmək üçündür. Xətkəşdən çertyoj taxtasında işləyərkən daha çox istifadə olunur. O, çertyojda üfüqi və paralel xətlər çəkərkən lazım olur.

Çertyoj taxtası çertyojun çəkilməsi üçün vacib olan bir alətdir. Onun yuxarı hissəsi düz və hamar olmalıdır. Kağızı onun üstünə knopka ilə bərkidib onun üzərində işləyirlər.

Üçbucaqlar paralel və perpendikulyar xətlərin çəkilməsində lazım olur. Üçbucaqlar müxtəlif cür olur: bərabərtərəfli və düzbucaqlı.

Sirkuldan çevrə və qövs çəkmək üçün istifadə olunur. Sirkulla çəkilməsi mümkün olmayan əyri xətlər çəkərkən lekaldan istifadə edilir.

Ölçü cihazları məsafəni ölçmək üçün tətbiq edilir.

Bu deyilənlərdən ali məktəb tələbələri tez-tez istifadə edirlər. BDU-nin, ATU-nin tələbələri, Azərneftin mühəndisləri, Azərneftin bir çox işçiləri çertyoj alətlərinin nə dərəcədə lazım olduğunu daha yaxşı bilirlər.

LÜĞƏT

Siyasi iqtisad - политэкономия

Təhsil aldığınız müddətdə - во время учебы

Bir sıra - некоторые

Yəqin - наверно

Mütləq - обязательно

Çertyoj alətləri - чертежные инструменты

Düz xətt - прямая линия

Çertyoj taxtası - чертежная доска

Üfüqi - горизонтальная

Vacib olan - важный, необходимый

Hamar - гладкий, ровный, плавный

Üçbucaq - треугольник

Düzbucaqlı - прямоугольник

Bərabərtərəfli - равностронный

Qövs - дуга, дуговой

Mətni ifadəli oxuyun. Lüğətdə verilmiş sözlərin mənalarını əzbərləyin, həmin sözləri başqa cümlələrin tərkibində işlətməyə çalışın.

Çalışma 147. Mətnə istinad edərək, aşağıdakı suallara cavab verin:

1. Siz hansı institutda təhsil alırsınız?
2. Siz hansı fənlərdən dərs keçirsiniz?
3. Bəzi fənlərin öyrənilməsində hansı çertyoj alətlərindən istifadə edirsiniz?
4. Xətkeş nə üçündür? O, nəyə lazım olur?
5. Çertyoj taxtası necə olmalıdır?
6. Sirkuldan necə istifadə olunur?
7. Ölçü cihazları nədə tətbiq edilir?
8. Çertyoj alətləri və ölçü cihazlarından daha çox kimlər istifadə edirlər?

Çalışma 148. Altından xətt çəkilmiş sözləri dəftərinizə ayrılıqda köçürün. Onların quruluşca növlərini müəyyənləşdirin. Mürəkkəb sözlərin yazılışına diqqət yetirin.

Çalışma 149. Mətnəndən terminləri seçib yazın, onların hansı ixtisas və ya peşə sahəsinə aid olduğunu söyləyin. Həmin ixtisas sahəsinə aid olan terminlərdən daha hansıları bildiyinizi göstərin.

Çalışma 150. Mübadilə, mülkiyyət, odlanma, ödəmə, ötürücü terminlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. Bu terminlərin hansı ixtisas sahəsinə aid olduğunu söyləyin.

Çalışma 151. Üçbucaqlar, bərabərtərəfli, düzbucaqlı, çəkilməsi, çəkərkən, deyilənlərdən sözlərim kök və şəkilçiyə ayırın. Onlarda işlədilmiş şəkilçilərin növlərini göstərməklə onların vəzifələrini şərh edin.

Yadda saxla: Mənə elə gəlir ki, Sizə elə gəlmirmi ki, Sizə görə necə ola bələr, Mənə görə, Ola bilsin ki, Bizə görə, Mənim başa düşdüyümə görə.

Çalışma 152. Aşağıdakı sözləri rus dilinə tərcümə edin. Onları ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin və həmin cümlələri rus dilinə tərcümə edin: **göydələ, doqquzillik, bərabəryanlı, təktərkibli, özfəaliyyət, çoxməna- b, suiti, balıqqulağı, ayaqyahn, əlüzyuyan, özü- boşaldan, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Uni- versiteti, ATƏM.**

Çalışma 153. Verilmiş mürekkəb sözləri ixtisarla cümlə içərisində işlədin: **M.F. Axundov adına Azərbaycan Peda- qoji Dillər Universiteti, Birləşmiş Millətlər Təş- kilatı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Nəsirəddin Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Uni- versiteti.**

Yadda saxla: Öyrəndiyiniz kimi mürekkəb sözlər iki və daha artıq sözün birləşməsindən əmələ gəlir və bir məna bil- dirir. Murekkəb adlar iki və daha çox sözün birləş- məsindən əmələ gəlir və müəyyən şəxsin, yerin, idarə, təşkilat və sairənin adını bildirir. Məsələn, Molla Nəsirəddin, Xəzər dənizi, Nəsimi Rayon Xalq Təhsil Şöbəsi. Murekkəb adların bir çoxu ixtisar şəklində də işlədilir.

Çalışma 154. Murekkəb sözləri və murekkəb adları ayrı-ayrı sütunlarda yazın: **Bakı soveti, Kür çayı, Hüseyn Cavid, Əli Bayramlı, Naxçıvan Muxtar Respu- blikası, çoxhucalı, ağacdələ, Azərbaycan Neft Birliyi, Mirzə Fətəli Axundov, çoxillik.**

Çalışma 155. Verilmiş murekkəb adları yazılışına görə qruplara ayırın. Əvvəlcə bütün sözləri, sonra yalnız birinci sözü, daha sonra bəzi sözlərin ilk hərfi böyük yazı- lan murekkəb adları yazın: **Aşağı Quşçu, Qara dəniz, Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Cənubi**

Afrika, Beynəlxalq qadınlar günü, İyirmi səkkiz may, Xalqlar Dostluğu metrosu.

Çalışma 156. Dialoqu ikilikdə oxuyun, sonra onun məzmununu rus dilində danışın.

Ağarzanın evindəkilər badam ləpələyirdilər... Altı yaşlı Ədalət də iş görür, evdəkilərə kömək edirdi. O, atasının sındırıb tökdüyü badam içindən arabir birini ağzına atırdı. Süfrədə yığılan ağlı-sarılı, təmiz ətirli badam içinə həsrətlə baxır və atasına sual verirdi:

- Ata, bunları hara aparacaqsan?
- Bazara, şəhərə aparacağam, qızım.
- Kimə satırsan orada?
- Müştəriyə.
- Müştəri kimdir?
- O da bir adamdır da, qızım.
- Yaxşı adamdır mı?
- Yaxşısı da var, pisi də.
- Yox ata, pis adama vermə, heyifdir, yaxşı adama ver.
- Qızım, müftə vermərəm ki? Puluna minnət... Kim çox versə ona satıram.
- Yox. Pis adam çox pul versə də satma, badamı ona vermə, heyifdir... Pis adama qismət olmasın, ata...

(Mir Cəlal).

Dialoqdakı mürəkkəb sözləri tərkib hissələrinə ayırın, onların yazılışını şərh edin.

Çalışma 157. Aşağıdakı nəsihətimiz fikirləri rus dilinə tərcümə edin.

1. Allah-taala o adamı himayəsinə alıb cənnətə daxil edərkən, onda bu üç keyfiyyət olsun. Zəif adamla mehribançılıq, valideynlərə qarşı şəfqət göstərmək, tabeliyində olanlarla yaxşı davranmaq (101 hədis).
2. İnsanların ən fənası birinə bir üz, başqasına başqa üz göstərən ikiüzlü adamdır (101 hədis).
3. Riyakar adam iki sürü arasında dolaşan qoyuna bənzər, gah birinə, gah da o birinə qoşular (101 hədis).

МИНГЕЧАУР

На берегу многоводной Куры много веков назад был город. На протяжении веков вымирали люди, рушились здания. Осталось только селение Мингечаур. Сейчас рядом с этим селением вырос и расцвел новый город, оруд-красавец Мингечаур. Свет от Мингечаурской ГЭС получают города и селения Азербайджана.

На строительстве этой электростанции трудились не только азербайджанцы и русские, но и украинцы, грузины, лезгины, евреи и другие.

Сегодня Мингечаурская ГЭС снабжает светом и энергией нашу столицу-Баку, города-Гянджа, Дашкесен, Сумгаит, а также самые отдаленные селения. Теперь в домах труженников полей горят электрические лампочки. Вода Мингечаурского моря орошает хлопковые поля, сады.

Cədvəl 14

QARA İSTİOT

Qədim ədviyyat bitkisi qara istiotun vətəni Hindistan hesab olunur. Yabanı halda Hindistan, Şrilanka, İndoneziya, Hind-Çin, Qərbi və Cənubi Afrika ölkələrinin meşə sahələrində yayılmışdır.

Qara istiotun ətirli qoxusu və kəskin büzüşdürücü dadı vardır. İstiotun xoş qoxusu olmasına səbəb tərkibindəki efir yağıdır. Kəskin büzüşdürücü xassəsi isə tərkibindəki piperin alkaloidinin olmasıdır.

Qara istiotu rütubətli, yağmurlu, 25-27 dərəcə hərarəti olan ərazilərdə əkilir becərilir. İstiotun çiçək qrupunda 75-100 ədəd çiçək yerləşir. Meyvəsi birtoxumlu, şirəli, dairəvi olub, əvvəl tünd yaşıl, yetişməyə az qalmış sarımtıl və yetişən dövrdə qırmızımtıl rəngdə olur. Toxumu ağ rəngdədir.

Qara istiotun rəngi qızaran kimi onu toplayırlar. Əvvəlcə toplanmış məhsulu bir neçə dəqiqə adi suda qaynadır, sonra sərib qurudurlar.

Ağ istiot məhsulu əldə etmək üçün yetişmiş qırmızı istiotu salxımından ayırır dəniz suyunda, yaxud da əhəngli suda yuyur, kom halında və yaxud da kisələrə doldurmaqla 7-10 gün müddətdə fermentləşdirirlər. Toxum asanlıqla ayrılır. Sonra toxumu günəş altına sərərək qurudurlar. Bu üsulla ağ istiot əldə edilir.

Mais Qasimov

LÜĞƏT

Ədviyyat - приправа

Qara istiot - чёрный перец

Yabanı halda - диким способом

Ətirli qoxu - ароматный запах

Büzüşdürücü - терпкий

Dad - вкус

Şirəli - сочный

Tünd yaşıl - темно зеленый

Qırmızımtıl - красноватый

Salxım-kist (горсть)

Kom - пучок

Çalışma 159. Mətni oxuyun. Məzmununu öz sözlərinizlə danışın. Lüğətdəki sözləri əzbərləyin.

Çalışma 160. Mətnədəki ad bildirən sözləri tapıb birinci cərgədə, əlamət və rəng bildirən sözləri ikinci, say bildirən sözləri üçüncü cərgədə yazın.

Çalışma 161. Mətnədəki **meşə sahəsi, ətirli qoxu, hüzüsdürücü dad, tünd yaşıl, qırmızımtıl, günəş altına sərərək** ifadələrini rus dilinə tərcümə edib cümlə içərisində işlədin.

Yadda saxla: Sözlər leksik mə'na və qrammatik xüsusiyyətlərinə görə qruplara bölünür. Bu qruplara **nitq hissələri** deyilir.

Leksik mə'naya malik nitq hissələri **əsas nitq hissələri** adlanır. İsim, sifət, say, əvəzlik, fe'l və zərf əsas nitq hissələridir.

Leksik mə'nası olmayan nitq hissələri **köməkçi nitq hissələri** adlanır.

Dilimizdə hiss-həyəcan bildirən sözlər **nida** adlanır.

Çalışma 162. Cümlələrdə işlədin.

İsmlər: kitab, həyəət, kino.

Sifətlər: tünd yaşıl, ağ, qonur.

Saylar: iyirmi, dördüncü, 36,7 (otuz altı tam onda yeddi).

Əvəzliliklər: mən, sən, özüm, hər kəs.

Fe'llər: curuldadı, uçur, öyrənir.

Zərflər: sür'ətlə, birdən, axşam.

Çalışma 163. Cümlələri tamamlayın.

1. qaraltıya tərəf getdi.
2. Körpə kimi əsirdi.
3. sarı rəngdə olur.
4. İnstitutda sentyabrın 15-də başlanacaq.

Anamız Vətən də qürbət kimidir
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Döyüşdə bərkiyib el polad olur,
Zirvəyə uçmağa dil qanad olur,
Torpağın sevinci, dərdi yad olur
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Yadda saxla: İsimlər, **ümumi və xüsusi** olur. Ad və familiyalar, təxəllüslər, coğrafi adlar, planetlərin adları **xüsusi isimlərdir**.

Kitab, jurnal, qəzet, tamaşa adları xüsusi isim olub dırnaqda yazılır.

Xüsusi isimlər böyük hərflə başlanır. Əşya bildirən digər sözlər **ümumi isim** adlanır. Ümumi isimlər kiçik hərflə yazılır.

Çalışma 170. Şərdə altından xətt çəkilmiş sözləri cümlədə işlədin. Cümlələri ruscaya çevirin.

Çalışma 171. Suallara cavab yazın.

Hansı kinofilmlər sənin xoşuna gəlir? Kür və Araz çayları harada qovuşur? Hansı qəzetləri oxuyursan? Azərbaycanla həmsərhəd olan dövlətlər hansılardır? Ukraynada pul vahidi necə adlanır?

Yadda saxla: Əziz qonaqlar, bəylər və xanımlar! Möhtərəm hakim! Hörmətli elm xadimləri!

Çalışma 172. Verilmiş söz qruplarını və birləşmələri aşağıdakı kimi yazın.

Heyvanlara verilən adlar:

İnsan adları:

Tarixi gün adları:

Tarixi hadisə adları:

Coğrafi adlar:

Kür, Şahdağ, Toplan, Milli Ordunun yaranması günü, Nizami Gəncəvi, 20 Yanvar, İyirmi səkkiz may, Dirçəliş günü, Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü, Novruz bayramı, Nəsimi, Qırat.

BƏSİTÇAY ÇİNARLIĞI

Təbiətin ecazkar qüvvəsi ilə Bəsitçay vadisində yaranmış çinar meşəsinin öz əsrarəngiz gözəlliyi vardır. Ətrafdakı güney yamaclar, kəndlər bu gözəlliyin ömürlük şahidləridir. Hündür təpəlikdən, dar vadidən baxanda göz işlədikcə uzanan çinar meşəsi, qıvrılıb axan çay görünür.

Bura 1974-cü ildən dövlət qoruğu e'lan edilmişdir. Uzunluğu 12 kilometr, eni isə orta hesabla 100 metrə çatan qoruğun ərazisi 107 hektardır. Şimal və şimal-qərbdən Ermənistanla cənub və cənub-qərbdən isə şimala doğru Rəzdənə kəndinə qədər Ravadana, Xalxavlı, Xıncır, Cəvizdi, Mollu dərələri ilə sərhədlənir. Onun ərazisinə yaxın rayonumuzun-Zəngilamn 5 kəndi yerləşir.

Çinar meşə ağaclarının ən əzəmətlisi, ən çox yaşayanı, möh-kəm oduncaqlısı və uca boylusudur. Bu ağaclar 1500-2000 min ilə qədər yaşayır, hündürlüyü 50 metrə, diametri 8-9 metrə çatır. Məhz buna görə də Şərqdə çinar gözəllik rəmzi sayılır. Nəhəng çinar ağacının 1400 kvadratmetrdən artıq sahə tutan kölgəsində böyük qoyun sürüsü yerləşə bilər.

Qiymətli oduncağı mebel üçün gözəl materialdır. Sabiq Leninqradda I Pyotr sarayını təmir etmək üçün çinar ağaclarından istifadə olunub. Həmin çinarlar Bəsitçay meşəsindən aparılıb.

Vaxtilə baxımsızlıqdan seyrələn meşə indi nadir və qiymətli bitkiləri özündə birləşdirir. Ərazini əsasən Şərq çinarları və onun yardımçı ağacı olan yunan qozu təşkil edir. Bunlardan başqa, burada Qafqaz dağdağanı, söyüd, fındıq, zoğal, alça, itburnu, saqqız ağacı, Araz və Gürcü palıdı, yemşan, qarağat, müxtəlif kollar, xüsusən böyütkən bitir.

Mühafizə zamanı qarşıya çıxan çətinliklərə baxmayaraq, işçilərin sə'y-i nəticəsində sahələr gündən-günə gözəlləşir.

T. Mahmudov

LÜĞƏT

Ecazkar - чудотворец

Vadi - долина

Əsrarəngiz - волшебный (таинственный)

Güney yamaclar - солнечный склон

Anamız Vətən də qərbət kimidir
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Döyüşdə bərkiyib el polad olur,
Zirvəyə uçmağa dil qanad olur,
Torpağın sevinci, dərdi yad olur
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Yadda saxla: İsimlər, **ümumi və xüsusi** olur. Ad və familiyalar, təxəllüslər, coğrafi adlar, planetlərin adları **xüsusi isimlərdir**.

Kitab, jurnal, qəzet, tamaşa adları xüsusi isim olub dırnaqda yazılır.

Xüsusi isimlər böyük hərflə başlanır. Əşya bildiren digər sözlər **ümumi isim** adlanır. Ümumi isimlər kiçik hərflə yazılır.

Çalışma 170. Şərdə altından xətt çəkilmiş sözləri cümlədə işlədin. Cümlələri ruscaya çevirin.

Çalışma 171. Suallara cavab yazın.

Hansı kinofilmlər sənin xoşuna gəlir? Kür və Araz çayları harada qovuşur? Hansı qəzetləri oxuyursan? Azərbaycanla həmsərhəd olan dövlətlər hansılardır? Ukraynada pul vahidi necə adlanır?

Yadda saxla: Əziz qonaqlar, bəylər və xanımlar! Möhtərəm hakim! Hörmətli elm xadimləri!

Çalışma 172. Verilmiş söz qruplarını və birləşmələri aşağıdakı kimi yazın.

Heyvanlara verilən adlar:

İnsan adları:

Tarixi gün adları:

Tarixi hadisə adları:

Coğrafi adlar:

Kür, Şahdağ, Toplan, Milli Ordunun yaranması günü, Nizami Gəncəvi, 20 Yanvar, İyirmi səkkiz may, Dirçəliş günü, Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü, Novruz bayramı, Nəsimi, Qırat.

BƏSİTÇAY ÇINARLIĞI

Təbiətin ecazkar qüvvəsi ilə Bəsitçay vadisində yaranmış çinar meşəsinin öz əsrarəngiz gözəlliyi vardır. Ətrafdakı güney yamaclar, kəndlər bu gözəlliyin ömürlük şahidləridir. Hündür təpəlikdən, dar vadidən baxanda göz işlədikcə uzanan çinar meşəsi, qıvrılıb axan çay görünür.

Bura 1974-cü ildən dövlət qoruğu e'lan edilmişdir. Uzunluğu 12 kilometr, eni isə orta hesabla 100 metrə çatan qoruğun ərazisi 107 hektardır. Şimal və şimal-qərbdən Ermənistanla cənub və cənub-qərbdən isə şimala doğru Rəzdənə kəndinə qədər Ravadana, Xalxavlı, Xinzır, Cəvizdi, Mollu dərələri ilə sərhədlənir. Onun ərazisinə yaxın rayonumuzun-Zəngilanın 5 kəndi yerləşir.

Çinar meşə ağaclarının ən əzəmətlisi, ən çox yasayanı, möh-kəm oduncaqlısı və uca boylusudur. Bu ağaclar 1500-2000 min ilə qədər yaşayır, hündürlüyü 50 metrə, diametri 8-9 metrə çatır. Məhz buna görə də Şərqdə çinar gözəllik rəmzi sayılır. Nəhəng çinar ağacının 1400 kvadratmetrdən artıq sahə tutan kölgəsində böyük qoyun sürüsü yerləşə bilər.

Qiymətli oduncağı mebel üçün gözəl materialdır. Səbiq Leninqradda 1 Pyotr sarayını təmir etmək üçün çinar ağaclarından istifadə olunub. Həmin çinarlar Bəsitçay meşəsindən aparılıb.

Vaxtilə baxımsızlıqdan seyrələn meşə indi nadir və qiymətli bitkiləri özündə birləşdirir. Ərazini əsasən Şərq çinarları və onun yardımçı ağacı olan yunan qozu təşkil edir. Bunlardan başqa, burada Qafqaz dağdağanı, söyüd, fındıq, zoğal, alça, itburnu, saqqız ağacı, Araz və Gürcü palıdı, yemşan, qaragat, müxtəlif kollar, xüsusən böyürtkən bitir.

Mühafizə zamanı qarşıya çıxan çətinliklərə baxmayaraq, işçilərin sə'y-i nəticəsində sahələr gündən-günə gözəlləşir.

T. Mahmudov

LÜĞƏT

Еcaзkaр - чудотворец

Vadi - долина

Əsrarəngiz - волшебный (таинственный)

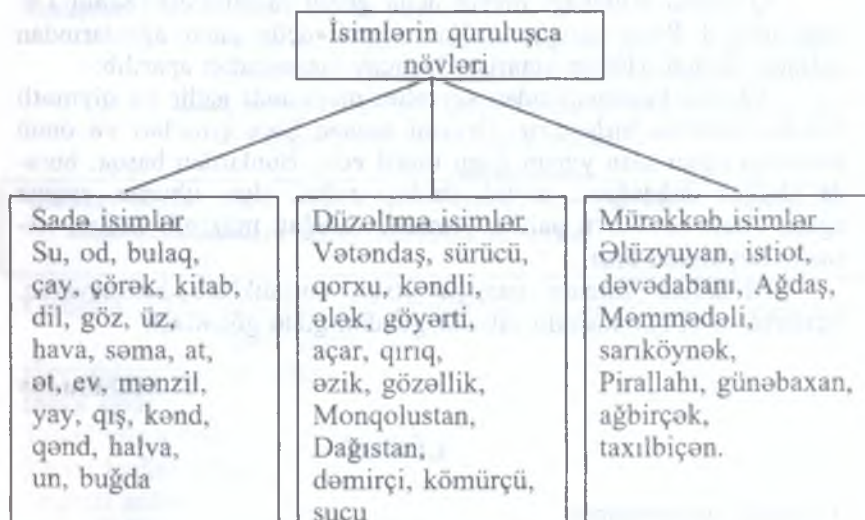
Güney yamaclar - солнечный склон

Qoruq - заповедник
 Dərə - ущелье
 Əzəmətli - величественный
 Oduncaq - древесина
 Gözəllik rəmzi - символ красоты
 Koğuş - дупло
 Seyrəlmək - редеть
 Yardımçı - вспомогательный
 Yunan qozu - грецкий орех
 Nadir - редкий

Çalışma 173. Mətni oxuyun və məzmununu öz sözlərinizlə danışın. Lüğətdəki sözləri əzbərləyin.

Çalışma 174. Mətdəki altından xətt çəkilmiş sözləri cümlədə işlədin, rusçaya tərcümə edib, yazın.

Cədvəl 17

Düzəltmə isimləri əmələ
gətirən şəkilçilər

1. -çı,(-çi,-çu,-çü) - qapıçı, tarixçi, suçu, üzümçü
2. -lıq,(-lik,-luq,-lük) - daşlıq, meşəlik, dostluq, üzümlük.
3. -daş - yoldaş, vətəndaş, əməkdaş.
- 4.-gil - xalamgil, bacımgil
- 5.-ça, (-çə) - meydança, kitabça, dəftərçə
6. -stan, (-istan, -istən, -ustan, -üstən) - Gürcüstan, Dağıstan, Özbəkistan, Monqolustan
7. - xana - çayxana, mehmanxana
8. -dar - evdar, əməkdar, dalandar.

Çalışma 175. Qarşı-qarşıya verilmiş sözləri oxuyun və mə'nasını izah edin.

su-suçu	gözəl-gözəllik
rəhbər-rəhbərlik	dağ-Dağıstan
ev-evdar	çay-çayxana
meydan-meydança	xala-xalagil
vətən-vətəndaş	kömür-kömürçü
kənd-kəndli	

Çalışma 176. Oxuyun, tərcümə edin.

1. İmran təcrübəli suçudur.
2. Rəhbərlik bütün məsuliyyəti öz boynuna götürür.
3. Anam evdar qadındır.
4. Meydança sürüşkən idi.
5. Əsil vətəndaş olmaq üçün yetişmək lazımdır.
6. Kəndli torpaqsız yaşaya bilməz.
7. Gözəllik ondur, doqquzu dondur (Atalar sözü).
8. Dağıstanlı qonaqları bəkililər gül-çiçəklə qarşıladılar.
9. Çayxanalar Azərbaycanlıların istirahət yeridir.
10. Xalamgil hər yaz dağa köçürlər.

Çalışma 177. Tərcümə edin və yazın.

Лётчик, нефтяник, бакинец, братство, дружба, раствор, пограничник, революционер, садик, москвичка, Узбекистан, Грузия, зелень, продавец, покупатель, постель, пол, выступление, водитель, горючее, вход, выход, власть, исправление, стрелок, танкист.

Çalışma 178. Aşağıdakı isimləri cümlələrdə işlədin, onlardan hansıların insan anlayışı, hansıların cansız əşya, hansıların isə yer adı bildirdiyini müəyyənləşdirin.

Bacılıq, qardaşlıq, dayılıq, paltoluq, papaqlıq, başlıq, daşlıq, meşəlik, üzümlük.

Çalışma 179. Ot, qış, yay, daş, çəmən sözlərindən düzəltmə isimlər əmələ gətirin. Həmin isimləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 180. Aşağıdakı terminləri rusçaya tərcümə edin. Düzəltmə isimləri cümlələrdə işlədin.

Avadanlıq, adambaşına, ayırma, ayrışeçkilik, asılılıq, ayırma, alışma, açar, alıcılıq tələbi, başlıq, bazar iqtisadiyyatı, bahahq, boya, aralıq, bazar münasibətləri.

Çalışma 181. Suallara cavab verin.

1. Mağazada kim işləyir? 2. Avtobusa hansı qapıdan girir, hansı qapıdan çıxırlar? 3. Avtomobili kim idarə edir? 4. Sərhədi kim qoruyur? 5. Uşaqları məktəb yaşından əvvəl hara göndərilər? 6. Saçı nə ilə darayırlar? 7. Maxaçqala haranın paytaxtıdır? 8. "Arşın mal alan" operettasının müəllifi kimdir?

Çalışma 182. İkilikdə oxuyun, tərcümə edin.

DİALOQ

- Sən hansı məktəbdə oxuyursan?
- Mən şəhər liseyinin riyaziyyat təmayüllü sinfində oxuyuram.

- Liseyde daha hansı təmayüllü siniflər var?
- Kimya-biologiya, humanitar təmayüllü siniflər var.
- Bəs, hansı dərnlər fəaliyyət göstərir?
- Liseyde fizika, riyaziyyat, dram və başqa dərnlər fəaliyyət göstərir.
- Siz hansı dərneyin üzvüsünüz?
- Mən dram dərneyinin üzvüyəm.
- Çox qəribədir.
- Niyə qəribə olur ki?!
- Axı siz riyaziyyatçısınız.
- Amma mən ədəbiyyatı da çox sevirəm.
- Dram dərneyiniz ayda neçə dəfə məşğələ keçirir?
- Bir ayda, əsasən, iki dəfə məşğul oluruq, amma tamaşaya əsər hazırlayanda bəzən üç dəfə də toplaşırıq.
- Çox maraqlıdır, olarmı mən də sizin məşğələnizə gəlirəm?
- Niyə olmur, buyurun gəlin.
- Mütləq gələcəyəm.

LÜGƏT

Təmayül - уклон(направление)

Dərnlər - кружок

Üzv - член

Çox qəribədir - очень интересно

Axı - ведь

Hələlik - пока

Arzu edənlər - желающий

Məşğul olmaq - заниматься

Tamaşa - спектакль

Bəzən - иногда

Toplaşmaq - собираться

Buyurun - пожалуйста

SUALLARA CAVAB VERİN

Yuxarıdakı söhbətdə hansı dərnlər haqqında danışılır?

Liseyde hansı təmayüllü siniflər var?

Sən hansı dərneyin üzvüsən?

Dərneyiniz ayda neçə dəfə məşğələ keçirir?

Yadda saxla: Bayramımız mübarək! Novruz bayramınız mübarək!
Yeni, yeni arzularınıza çatasınız! Buyurun. Buyurun
qonağımız olun.

Çalışma 183. Oxuyun. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

СКВОРЦЫ ПРИЛЕТЕЛИ

Наступила весна. Прилетели скворцы. Школьники хорошо подготовились к их встрече. Юра и Али сделали скворечники. Они повесили их в школьном саду. Целое лето прожили скворцы в скворечниках. Они вывели птенцов. Когда птенцы подросли, скворцы улетели.

LÜĞƏT

Повесить - asmaq

Прожить - yaşamaq

Вывести птенцов - cücə çıxarmaq

Подрасти - böyümək

Улететь - uçmaq

Çalışma 184. İmla yazmağa hazırlaşın (özünüzü yoxlayın).

qohumlu $\frac{q}{x}$, dostlu $\frac{q}{x}$, başlı $\frac{q}{x}$, yata $\frac{q}{x}$, dara $\frac{q}{x}$, qoru $\frac{q}{x}$,

qış?a $\frac{q}{x}$, $\frac{D}{d}$ ağ?stan, $\frac{\ddot{O}}{\ddot{o}}$ zbə?stan, $\frac{Q}{q}$ ob?stan, Quliye $\frac{v}{f}$,

Nuriye $\frac{f}{v}$.

Bakı
bakılı

Gürcüstan
gürcüstanlı

Alov - etimoloji kök Azərbaycan mənşəli “al” sözüdür. Vaxtilə “od” anlamında işlənən bu kökdən **alov**, **alışmaq** sözləri yaranmışdır. “ov” sözdüzəldici şəkilçidir. Az məhsuldardır (**cilov**, **tilov**, **bütöv**).

çalışma 184. Oxuyun, şe'ri özberləyin.

NƏ BƏXTİYARDIR

Yarıb günəş kimi qaranlıqları,
Söküb şəfəq kimi dumanlıqları,
İş başına qoşan nə bəxtiyardır!
Yoldaşı sıradan qalarkən geri,
Tutub ətəyindən çəkib irəli
Ona qüvvət verən, ona ruh verən,
Ona ən uğurlu bir yol göstərən;
Həm sevgi bəsləyən, həm can yandıran,
Sönük duyğuları işıqlandıran
Günəslə yarısan nə bəxtiyardır!
Budur həyatdakı gözəllik ancaq,
Qüvvətli yaşamaq, canlı yaşamaq!
Bir yenilik duyub mən hər baxışda
Sevirəm dəyişən, döənən varlığı,
Bugünün, yarının bəxtiয়ারlığı
Sevdasilə coşan nə bəxtiyardır.

M. Müşfiq

LÜĞƏT

Şəfəq - заря
Ətəyindən - подол
Ruh - дух
Gözəllik - красота
Qüvvətli - сильный
Yenilik - новость
Coşan - бушующий

Çalışma 185. Altından xətt çəkilmiş sözləri seçib yazın. Bu sözlərin ifadə etdiyi mənalara diqqət yetirin. Həmin sözləri başqa-başqa cümlələrdə işlədib yazın.

Çalışma 186. “Can yandırmaq”, “Özünü oda vurmaq”, “əldən-dildən düşmək” frazeoloji birləşmələrini cümlələrdə işlədin.

Çalışma 187. Oxuyun, suallara cavab verin. **Daşlıq** daş çox olan yer deməkdir, bəs **gözəllik**? **Gözlük** yaxşı görmək üçün gözə taxılan əşyanın adıdır, bəs **çəmənlik**? **Dostluq** iki şəxsin və ya xalqların yaxşı münasibətlərinin təzahürüdür, bəs **yenilik**? **Pislik** dedikdə nə başa düşürsünüz?

Çalışma 188. Cümlələri dəftərinizə köçürün. Düzəltmə isimlərin hansı mə'nada işləndiyini izah edin.

1. Öz gözəlliyi ilə insanı valeh edən çəmənlik yavaş-yavaş saralırdı. 2. Pislik etmək, qan tökmək faşistlərin əsas xüsusiyyətləridir. 3. Serjant İvanov çoxlarına yaxşılıq etmişdir. 4. Qoca tarzən əlini ovuşdurub dedi: "Bütün yorgunluğum bununla bitdi". 5. Təmənnasızlıq hər hansı işdə aydınlıq yaradır. 6. Sərtlik kobudluq demək deyil. 7. Ən böyük biclik düzlükdür (Atalar sözü).

Çalışma 189. Aşağıdakı sözləri (ixtisas terminlərini) cümlələrdə işlədin. Ruscaya tərcümə edin: **Dövriyyə**, **durğun**, **ehtiyat**, **əyirdək**, **əyirmək**.

Yadda saxla: -lıq, -lik, -luq, -lük və -lar, -lər, şəkilçiləri bə'zi sifət, say və əvəzliliklərə artırılaraq mücərrəd mə'nalı düzəltmə isimlər əmələ gətirir.

Çalışma 190. Özünü yoxlayın.

Dostlu $\frac{x}{q}$, mən $\frac{l}{n}$ ik, gözəlli $\frac{h}{k}$, yaxşılı $\frac{q}{x}$, pis $\frac{l}{s}$ ik, düz $\frac{l}{z}$ ük,
çoxlu $\frac{q}{x}$.

Çalışma 191. Oxuyun, məzmununu öz sözlərinizlə danışmağa çalışın.

ZEYTUN

Ölkəmizdə zeytun yalnız Abşeronda becərilir.

Meyvələri A, V və S vitaminləri, zülal karbohidrat, pektin və orqanizm üçün mühüm olan digər maddələrlə zəngindir. Yaş, quru və konservləşdirilmiş zeytun meyvələri yüksək kalorili qida məhsuludur.

Müxtəlif sortlarından asılı olaraq quru meyvələrinin çəkisinin 50-75 faizini yağ təşkil edir. Meyvələrindən yüksək keyfiyyətli zeytun yağı alınır.

Zeytun yağı kaloriliyinə görə digər yağların hamısından üstündür. 1 kq əridilmiş kərə yağının verdiyi kalori 750-780 kkal olduğu halda, həmin çəkiddə zeytun yağının kalorisi 930 kkalıdır.

Zeytun yağı öd əmələ gətirmə və öd kisəsində olan daşı həll etmək xüsusiyyətinə malikdir. Ondan qara ciyər, mə'də-bağırsaq xəstəliklərinə qarşı müvəffəqiyyətlə istifadə edilir. Əczaçılıq sənayesində müalicəvi preparatların alınmasında, ətriyyat sənayesində sabun və müxtəlif kremlərin hazırlanmasında istifadə olunur.

Ərzaq məhsulu kimi zeytunu mətbəx şəraitində konservləşdirmək olur.

Telman Fərzəliyev

LÜĞƏT

Zeytun - оливки

Zülal - белок

Qida məhsulu - продукт питания

Quru meyvə - сухофрукт

Yüksək keyfiyyətli - высококачественный

Üstündür - превыше

Öd əmələ gətirmə - огненесущий

Xəstəlik - болезнь

Əczaçılıq - фармакология

Müalicəvi - лечебный

Ətriyyat sənayesi - парфюмерная промышленность

Ərzaq məhsulu - продукт питания

Mətbəx şəraiti - кухонная условия

Çalışma 192. Mətni diqqətlə oxuyun. Lügətdəki sözlərin mənalarını əzbərləyin. Bu sözləri başqa cümlələrdə işlədin. Ruscaya tərcümə edin.

Çalışma 193. Oxuyun, sonunda-**ma** şəkilçisi olan sözləri seçib aşağıdakı kimi yazın və vurğunu müəyyənləşdirin:

Nə? Sualına cavab olanlar

Nə etmək? Sualına cavab olanlar.

1. Çəkmə, çəkə bilməzsən, bərkdir fələyin yayı (Atalar sözü) 2. Atası Dilarəyə qış üçün çəkmə aldı. 3. Bozartma da dadlı xörək-lərdəndir. 4. Üz-gözünü bozartma, səndən qorxan yoxdur. 5. Mən indicə dondurma yedim. 6. Xörəyini isti-isti ye, soyudub dondurma. 7. Gözlərini süzmə, deyilənə cəld əməl et. 8. Süzmə şüyüdlə qarışdırıldıqda daha ləzzətli olur. 9. Tənək dolması qoyun ətindən büküldükdə çox yeməli olur.

Alın - Azərbaycan mənşəlidir. “Al” kökünə (vaxtilə daşdığı “uca”, “yüksek” mə’nasında) “-ın” şəkilçisinin artırılması ilə düzəlib “Alın” sözü e’timoloji cəhətdən “yüksekdən bir qədər aşağı” mə’nasındadır.

Çalışma 194. Özünü yoxlayın.

Duy?u, bit $\frac{g}{k}$ i, pus?u, seç $\frac{g}{k}$ i, sür $\frac{g}{k}$ ü, səp $\frac{g}{k}$ i, bit $\frac{g}{k}$ i, əs?ər,

İs $\frac{g}{k}$ əndər, sat?ı.

Çalışma 195. Aşağıdakı ixtisas terminlərini cümlələrdə işlədin. Ruscaya çevirib dəftərinizə yazın.

Boyaqxana, birlik, bolluq, böhran, girov, vahid, vəsait.

Çalışma 196. Düzgün oxuyun.

Yeganə yol, yeganə oğul, mətin inqilabçı, baş elmi işçi, baş leytenant, şahid, şəhid, şəhidlərin məzarı, adlı-sanlı, pambıqçı, xüsusi tapşırıq, su nəqliyyatı, ədviyyat, əczaçılıq sənayesi, zülal, ə’la növ çay, neft yanacağı, kənd təsərrüfatı işçiləri, azadlıq

hərəkəti, milli qürur, milli şüur, daş kömür hövzəsi, filiz yatağı, mühüm tapşırıq, parlaq günəş.

Çalışma 197. Rus dilinə tərcümə edin.

Məşhur fransız yazıçısı Viktor Hüqo bir dəfə Prussiyaya gedirmiş. Sərhəddə jandarmırlar onu saxlayıb soruşurlar:

- Siz nə ilə məşğul olursunuz?
- Yazıram.
- Mən soruşuram ki, sizin qazancınız haradandır?
- Qələmdən.
- Hə, indi başa düşdüm. Elə belə də yazaram. Viktor Hüqo qələm alveri ilə pul qazanır.

Cədvəl 19

Fe'ldən isim düzəldən şəkilçilər	
şəkilçilər	misallar
-ıcı, -ici, -ucu, -ücü	alıcı, seçici, qurucu, yuyucu, oxucu
-ış, -iş, -uş, -üş	baxış, eniş, döyüş, vuruş, tanış, arayış, görüş, yarış
-ıntı, -inti, -untu, -üntü	qırıntı, gəzinti, ovuntu, çöküntü
-ı, -i, -u, -ü	yazı, çəki, dolu, sürü
-ıq, -ik, -uq, -ük, -q, k	aşıq, dəşik, qoruq, çürük
-gac, -kəc,	saygac, süzgəc, üzgəc
-qı, -ki, -qu, -gü	asqı, pusqu, əski, seçki
-ğı, -gi, -ğu, -gi	vurğu, bölgü, sargı, vergi
-ma, -mə	dolma, çəkmə, süzmə

Çalışma 198. Sözlərdən cümlələr düzəldin.

1. Sabah, Azərbaycan, parlament, seçki, gün.
2. Vergi, müfəttiş, mağaza, yoxlama, apar.
3. Yarış, Mığəçevir, idmançıları, qalib, gəl.
4. Qırov, düş, kimi, bitki, sol.
5. Döyüş, qalib, gəlmək, asan, deyil.
6. Biz, səhər, tez, məktəb, həyət, gimnastika, etmək.

Yadda saxla: Nuş olsun! Uğur olsun! Ömrün uzun olsun! Çörə-yiniz bol olsun! Süfrəniz açıq olsun!

PİŞİK VƏ PƏLƏNG

Pələng dedi:

- Ay pişik, sən deyəsən, bizim tayfadansan, bəs niyə belə balacasan?

Pişik cavab verdi:

- Məni insan bu günə salıb.

- Pələng:

- Hansı insan? O harada olur? Yerini mənə göstərə bilərsənmi?

- Pişik:

- Bəli, göstərərəm.

- Onlar yol ilə gedərkən bir kişinin yer şumladığını gördülər. Pişik dedi:

- Bax, məni bu günə salan o insandır.

Pələng əkinçiye yaxınlaşdı:

- İnsan sənsən?

- Bəli.

- Hazırlaş, səninlə davam var.

- Nə üçün?

- Niyə mənim pişiyimi bu hala salmışan?

İnsan deyir ki, onun gücü evdə qalıb, gərək gedib gətirsin. Pələng razı olur. Kəndli deyir:

- Birdən mən qayıdana kimi sən qaçarsan, gəl səni bir ağaca bağlayım ki, qaçmayasan.

Pələng razı olur.

Kişi pələngi bağladıqdan sonra o qədər döyür ki, pələng yalvarıb canım zorla qurtarır.

LÜĞƏT

Tayfa - племя

İnsan - человек

Yerini - свое место

Şumlamaq - пахать

Dava - спор

Hal - состояние

Güc - сила

Bağlamaq - завязывать

Yalvarmaq - умолять
 Canını qurtarmaq - спастись

Pələng pişikdən nə soruşdu?
 Pişiyi bu günə kim salıb?
 Pişik pələngə kimi göstərdi?
 İnsan pələngi nə üçün bağladı?
 İnsanın gücü nədədir?

Cədvəl 20

Düzəltmə isimlər			
İsimdən düzələnlər	Sifətdən düzələnlər	Say və əvəzlikdən düzələnlər	Fe'ldən düzələnlər
xalamgil vətəndaş əməkdar dalandar kitabxana çayxana dərslik çaylaq kolluq quşcuğaz meydança kitabça Dağıstan şəkili	turşu qırmızılar ağlar gözəllik yaxşılıq pislik aydınlıq dürüstlük	26-lar birlik beşlik çoxluq mənlik	qırıntı çöküntü tapıntı asqı pusqu seçki vurgu bölgü yazı çəki dolma çəkmə süzmə alıcı döyüş vuruş

Dərs
bir
mən
beş
gözəl

lik

ver
Söy
döy
gör

üş

BÖYÜRTKƏN

Giləmeyvəli bitkilər qrupuna aid olan böyürtkən **Yer kürəsinin** əksər sahəsində bitir. Meyvə və giləmeyvələr arasında böyürtkən kimi çoxlu növ tərkibinə malik olan ikinci bitki yoxdur. Onun 500-ə qədər növü vardır, bunların da əksəriyyəti **yabanı və cır** halda bitir.

Böyürtkən **dərman bitkisi** kimi də bütün giləmeyvələri arxada qoyur. Ondan xalq təbabətində soyuqdəymə zamanı tərgətirici dərman, öskürək vaxtı və tənəffüs çətinləşdiyi anlarda isə müsbət **təsiredici vasitə** kimi geniş istifadə edilir. Qaraciyər xəstəlikləri və ağrıları zamanı da böyürtkən xeyirlidir. Zob xəstəliyinin ilk dövrlərində vaxtaşırı böyürtkən qəbul etmək **müsbət nəticə** verir.

Böyürtkən meyvəsindən hazırlanan bütün məhsullardan, o cümlədən, təbii və qurudulmuş şəkildə, cem, kompot, şirə, mürəbbə, dərman məqsədi ilə istifadə edilir.

Azərbaycanın **təbii şəraiti** bütün rayonlarımızda böyürtkən becərməyə imkan verir. Mədəni formaların içərisində irimeyvəli, quraqlığa davamlı, məhsuldar və hər il bar verən sortlar da az deyil.

Böyürtkən qlükoza, fruktoza, üzvü turşular, pektin və mineral maddələrlə, S, R vitaminləri, yod və dəmir ilə zəngindir.

Mədəni yetişdirilən **böyürtkən plantasiyaları** 2-3 ildən sonra çox su tələb etmir. Yetişmə ərəfəsində 10 gündən bir sulanması meyvələri iri, sulu və dadlı edir. Böyürtgənin meyvə salxımları birillik zoğlarda əmələ gəldiyindən hər il budanmalıdır. Hər kolda 5-8 zoğ saxlayırlar.

Ə. Qulamov.

LÜĞƏT

Giləmeyvə - ягода

Böyürtkən - ежевика

Tərkib - состав

Əksəriyyət - большинство

Dərman bitkisi - лекарственное растение

Xalq təbabəti - народная медицина

Soyuqdəymə - простуда

Tərgətirici - потогонный
Tə'siredici - действенный
Qaraciyər - печень
Qurudulmuş - высушенный
Quraqlığa davamlı - суховыносливый
Sulu - водянистый
Salxım - гроздь
Budanma - обрезать

Çalışma 201. Lüğəti oxuyun. Sözlərin məzmununu izah edin.
Lüğəti əzbərləyin.

Çalışma 202. Mətdən 30 isim seçib, əlifba sırası ilə yazın. Həmin sözlərin mə'nalarını izah edin.

Çalışma 203. Mətdəki "giləmeyvəli bitkilər", "Yer kürəsi", "cır və yabani", "təsiredici vasitə", "müsbət nəticə", "təbii şərait", "böyürtkən plantasiyaları" ifadələrini rus dilinə tərcümə edib cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 204. Mətdəki, giləmeyvə, qaraciyər, birillik sözlərini cümlə içərisində işlədib dəftərinizə yazın.

Çalışma 205. Tərcümə edin.

Провакатор, пылесос, отвёрка, железнодорожник, статус, двоюродная сестра, мельница, скот, турист, перепись, попугай, водитель, водитель трамвая.

Çalışma 206. Verilmiş sözlərdən mürəkkəb sözlər düzəldib yazın.

Yeni, qur; toz, soran; boş, qab; beş, mərtəbə; Əli, Məmməd; bucaq, üç; beş, guşəli; səhər, axşam; gecə, gündüz; qara, göz; şimal, şərq; ağ, daş; daş, kəsən; əl, üz, yuyan; dəvə, quş; taxıl, döyən.

Yadda saxla: Elə sözlər vardır ki, başqa bir sözlə birləşib bir əşyanın adını bildirir. Belə isimlərə mürəkkəb isimlər deyilir.

Çalışma 207. Aşağıdakı söz birləşmələrini tərcümə edib cümlələrdə işlədin:

безденежный оборот, товарный запас, заработная плата, капитальный ремонт.

Çalışma 208. Verilmiş suallara cavab verin.

1. Sənayedə ən çox hansı kömürdən istifadə olunur?
2. "Meşə nağaraçısı" hansı quşun adıdır?
3. Toxumu torpağa səpən maşının adı nədir?
4. Ən böyük quş necə adlanır?
5. Səhər-səhər əlini və üzünü nədə yuyursan?
6. Hansı quşu danışmağa məcbur edirlər?

Aynabənd - Fars mənşəli sözdür. Əslində "ayinəbənd" formasındadır. "Aynə" (güzgü) "bənd" (bağlamaq) sözlərindən yaranmışdır. Azərbaycan dilinə keçdikdən sonra "ayinə" sözündəki i səsi düşmüş, ə saiti a-ya keçmişdir. aynəbənd>aynabənd

Çalışma 209. Özünü yoxlayın.

$\frac{A}{a}$ gdaş, gecə?gündüz, dəvə?dabanı, $\frac{G}{g}$ öy? $\frac{G}{g}$ öl, $\frac{A}{a}$ sıq Ələsgər, əlüz?yuyan, top?top, sual? cavab.

Çalışma 210. Mənzərədə verilmiş sözlərdən mürəkkəb isimlər düzəldin və cümlənin tələbinə görə onların formasını dəyişin.

1. (Kor, oğlu) (qır, at) çox sevirdi.
2. (Ağ, daş) şəhəri (Ağ, dam) çox uzaqda yerləşir.
3. Xəstə (dava, dərman) köməyi ilə sağaldı.
4. (İsti, su) Azərbaycanın ən gözəl müalicə ocaqlarından hesab olunur.
5. (Çənli, bel) (Kor, oğlu) məskəni idi.
6. (Dəvə, quş) saatda 60 km sürətlə qaçır.

Çalışma 211. Verilmiş sözlərdən mürəkkəb isimlər düzəldib yazın və onların yazılışını izah edin.

Meşə, bəy; uzun, dəre; Məmməd, Əli; qara, qum; oğul, uşaq; dəre, təpə; yorğan, döşək; gecə, gündüz; üç, bucaq; sarı, köynək; nar, şorab:

Çalışma 212. Yuxarıdakı çalışmada düzəltdiyiniz mürəkkəb sözlərdən 5-ni cümlədə işlədin, rus dilinə tərcümə edib yazın.

Cədvəl 21

Mürəkkəb isimlərin yazılışı	
Bitişik yazılan mürəkkəb isimlər	Defislə yazılan mürəkkəb isimlər
1. Qayınana, qayınata, əməkünü, hacıleylək	1. Qoz-qoz, daş-daş, top-top
2. Aşsüzən, günəbaxan, taxılsepən, tozsoran	2. Abır-həya, ağız-burun, ad-san, arvad-uşaq
3. Ayaqqabı, dünyagörüşü, əlyazması, ildönümü	3. Qram-kalori, kilovat-saat
4. Ağbulaq, ağcaqanad, sarıköynək, xalxal	4. Cənub-Qərb, şimal-qərb
5. Qanunauyğunluq, üreyaıçılıq	5. General-mayor, alim-geoloq
6. Vurhavur, qaçhaqaç	6. "Bayatı-qacar" "Bayatı-ısvahan"
7. Ağdaş, Ağdam, Arpaçay, Əlicançay	7. Don-kixot, Don-Juan, Sen-Simon
8. Xoşqədəm, Günay	8. Alma-Ata, Amu-dərya
9. Məmmədli, Əlabbas	

Çalışma 212. Oxuyun. Mətnin məzmununu danışın.

İSPAN PAZI

Cubuqvari sarıkol - paxlalılar fəsiləsindəndir. Dünya florasının tərkibində elə bir bitki tapılmaz ki, o öz dərin kökləri ilə daşlı, çınqıllı, sürüşkənli yamaqları, güclü qum uçurumlarının qarşısını almaqda ispan pazı ilə müqayisə edilsin.

Dünyada pazın 26-ya qədər növü yayılmışdır. Bunlara ən çox Avropa, Şimali Afrika və Qərbi Asiya ölkələrinin ərazilərində rast gəlmək olar. Qafqazda 15, o cümlədən Azərbaycanda 4 növü yayılmışdır. İspan pazı hündürlüyü 3-4 metr olan kol, bə'zən yarı ağaclamış, dairəvi, nazik çubuqvari zoğ şəklində olur. Çiçəkləri iri 2-2,5 sm uzunluğunda qızılı-sarı rəngdə xoşagələn iyli, tək-tək salxımvari şəklində birillik çubuq gövdələrin üzərində yerləşmişdir. Onun yarpaqları çox zəif inkişaf edib, 0,5-2 sm uzunluğunda qısa saplaqlı olub, zoğun aşağı lahiyəsində yerləşir.

Azərbaycanda mədəni halda Abseronda yetişdirilir. İspan pazı Abseronun qumsal sahillərində yaxşı inkişaf edib, qumluqların möhkəmləndirilməsində böyük rol oynayır. Ancaq ondan Azərbaycanda lazımınca istifadə edilmir.

İspan pazından lif, efir yağı, dərman preparatları, kağız, linolium, karton mə'mulətləri, boyaq maddələri almaq üçün xammal kimi istifadə edilir.

Mayıs Qasimov

LÜĞƏT

Çubuqvari - прутьообразный

Sürüşkən - скользкий

Yamac - склон

Növ - сорт

Dairəvi - круглый

Nazik - тонкий

Qızılı-sarı - золотисто-желтый

Salxımvari - кистеобразный

Saplaq - стебелек

Aşağı nahiyyəsində - в нижней области

Qumsal sahil - песчаный берег

Karton mə'muləti - картонное изделие

Çalışma 214. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərə diqqət edin. Onları kök və şəkilçiyə ayırın, şəkilçilərin nəyə xidmət etməsinə diqqət yetirin.

Çalışma 215. Lügətdəki sözləri əzbərləyin, onlardan 5 cümle qurun. Cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

Yadda saxla: Toyunuz mübarək! Təbrik edirəm! Xoşbəxt olun!
Ömrünüz uzun olsun!

Çalışma 216. Aşağıdakı şe'r parçalarında altından xətt çəkilmiş isimləri kök və şəkilçiyə ayırıb dəftərinizə yazın.

1. Dəniz çağırırdı şair oğlunu,
Şeh ümmana qovuşanda böyükdür.
Namərd ölüm kəsdi ömür yolunu
Bəxt özü də şairlərə dönükdür.
2. Həsret, möhnət qar kimidir, bil ancaq
Gec-tezi var, hər qarıya yağacaq
Qaranlıqdan sonra günəş doğacaq
Hər ömrün də qəhəri var. ürəyim!

(Şahverən Cavad)

İsimlər cümlədə asılı olduğu sözün tələbi ilə dəyişə bilər. İsimlərin belə dəyişməsinə onların hallanması deyilir.
İsmi altı halı var.

Çalışma 217. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

ЛЕТО В ЛАГЕРЕ

Летом мы были в лагере. Утром мы вставали рано, делали зарядку и умывались. Мы мыли руки, лицо, шею холодной водой. После зарядки мы шли в столовую завтракать. На завтрак нам давали молоко. Мы пили молоко, ели вкусные пирожки. Мы стали крепкими, здоровыми.

LÜĞƏT

Летом - yayda

В лагере - düşərgədə

Делали зарядку - idman hərəkətləri edirdik

Руки - əllər

Столовую - aşxana, yeməxana

Вкусные - dadlı

Çalışma 218. Oxuyun, altından xətt çəkilmiş isimlərin suallarını müəyyənləşdirin.

İbtidai insanlar ovdan qabaq şadlıq edir, ayaqlarını yerə, əllərini isə bir-birinə vurub müəyyən ritmi yaradırmışlar. Onlar tədricən kiçik daşları, balıqqulaqlarını və ağacları da bir-birinə vurmağa başlamışlar. Sonralar başa düşmüşlər ki, içi boş olan cisimlərin bir-birinə vurulması nəticəsində daha yaxşı səs çıxır. Bütün bu ilk təcrübələr zərb alətlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

İlk simli musiqi alətlərinin yaradılması ox və kamanın kəşfi ilə əlaqədardır. Ox atan insan kamanın səsləndiyini müşahidə etmiş, inkışafın sonrakı mərhələlərində saz, tar kimi alətlər yaranmışdır.

Çalışma 219. Oxuyun adlıq halda olan isimləri seçin və aşağıdakı kimi yazın.

Kim? sualına cavab olan isimlər	Nə? sualına cavab olan isimlər	Hara? sualına cavab olan isimlər

QORUQ

Azərbaycanda 7 qoruq var. Bunlardan biri Zaqatala qoruğudur. 1929-cü ildə yaradılmışdır. Qoruqda yaşı iki yüzdən artıq olan ağaclar çoxdur. Burada uzaq Şərqdən gətirilmiş jənşen bitkisi yetişdirilir.

Zaqatala qoruğunda yaraşıqlı Qafqaz maralı, dağ keçisi, ayı, porsuq, qaban, dələ və başqa heyvanlar yaşayır.

Qoruqlardan biri də Lənkərandakı Hikran qoruğudur. Burada bitən bəzi ağaclar və həmişəyaşıl bitkilər dünyanın başqa yerlərində yoxdur. Məşhur dəmirəgac, şabalıdyarpaq palıd yalnız burada bitir. Ustalar dəmirəgacdən musiqi alətləri düzəldirlər. Respublikamıza gələn turistlər bu alətləri yüksək qiymətləndirirlər.

Qoruqlar meşəbəyilər tərəfindən qorunur. Qoruqlarda işləyən işçilər eyni zamanda heyvanların və ağacların artırılması qayğısına da qalırlar.

Cədvəl 22

A. kim?	Əhməd	nə?	kitab	hara?	Bakı
Y. kim-in?		nə-yin?		hara-nın?	
Yn. kim-ə?		nə-yə?		hara-ya?	
T. kim-i?		nə-yi?		hara-nı?	
Yer. kim-də?		nə-də?		hara-da?	
C. kim-dən?		nə-dən?		hara-dan?	

Yuxarıdakı cədvələ yazılanları oxuyun və tamamlayın.

Çalışma 220. Aşağıdakı terminləri hallandırın sonra rusçaya tərcümə edib yazın.

İnhisar, hüquq, mühafizə orqanları, məhkəmə, mühakimə, işsizlik.

Çalışma 221. Yuxarıdakı çalışmada verilən terminləri cümlələrdə işlədin.

İsmi halları	Suallar	Şəkilçilər		Misallar
		Saitlə qurtaran isimlər-də	Samitlə qurtaran isimlər-də	
Adlıq	Kim? Nə? Hara?	—	—	kitab
Yiyəlik	Kimin? Nəyin? Haranın?	-nın ⁴ -	-in ⁴ -	kitabın
Yönlük	Kimə? Nəyə? Haraya?	-ya, -yə	-a, -ə	kitaba
Tə'sirlik	Kimi? Nəyi? Haranı?	-ni ⁴ -	-i ⁴ -	kitabı
Yerlik?	Kimdə? Nədə? Harada?	-da, -də	-da, də	kitabda
Çıxışlıq	Kimdən? Nədən? Haradan?	-dan, -dən	-dan, -dən	kitabdan

Çalışma 222. Aşağıdakı söz birləşmələrində birinci tərəflərin hansına yiyəlik hal şəkilçisi artırmağın mümkün olduğunu müəyyənləşdirin.

kolxoz sədri
ferma müdiri
ana üreyi
məktəb direktoru
sülh arzusu

dram teatri
Bakı metrosu
İstiqlal küçəsi
Zəyzid kəndi
idman ustası

Çalışma 223. Elə birləşmələr yazın ki, onların birinci tərəfinə yiyəlik hal şəkilçisi artırmaq olmasın.

Çalışma 224. Aşağıdakı birləşmələrin birinci tərəfinə yiyəlik hal şəkilçisi artırıb yazın. Hansı birləşmələrə şəkilçilər artırmağın mümkün olmadığını söyləyin.

Avtobus vağzalı, dəstə rəhbəri, Bakı şəhəri, kolxoz sədri, kitab cildi, Elmlər Akademiyası, elmlər doktoru, uşaq həkimi, riyaziyyat müəllimi.

Yadda saxla: Qeyri-müəyyənlik bildirən yiyəlik hal əşyanı ümumi şəkildə bildirir və nə? sualına cavab olur.
 Qeyri-müəyyən yiyəlik halın şəkilçisi yoxdur.
 İstər müəyyən, istərsə də qeyri-müəyyən halda işlənən isim özü ilə bağlı olan sözə mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etdirir və birləşmə əmələ gətirir.

Çalışma 224. Özünüzü yoxlayın.

İnə $\frac{k}{y}$ in, çiçə $\frac{y}{k}$ in, yarpa $\frac{ğ}{q}$ in, torpa $\frac{q}{ğ}$ in, Mali $\frac{k}{y}$ in, əmla $\frac{k}{y}$ in,
 üfə $\frac{q}{ğ}$ ün, şəfə $\frac{q}{ğ}$ in.

Çalışma 225. Müvafiq isimləri artırıb köçürün. Həmin isimlərin hansı halda işləndiyini müəyyənləşdirin.

1. Axşamüstü ... biçildi. 2. Eldar Rasimə verdi. 3. Uşaqlar yazırlar. 4. Sürücü ... işə saldı. 5. Çobanlar ... yaylağa sürdülər. 6. Dilbər paltar ütüləyir. 7. Müəllim ... lövhəyə çağırdı. 8. İlham mişarlayır.
 (ot, taxta, kitabı, maşını, inşa, qoyunları, Əhmədi).

Çalışma 226. Cümlələri tamamlayıb köçürün.

Mən səhər tezdən durub, çay qaynadıram.

Sən

O

Biz

Siz

Onlar

Çalışma 227. Oxuyun, rus dilinə tərcümə edin.

Ata oğluna:

- Oğlum, əlindəki almanı Azadla qardaşcasına böl.
- "Qardaşcasına bölmək" necə olur?
- Kiçik hissəni özünə götürürsən, böyüyü ona verirsen.

- Onda almanı Azada verirəm, qoy o bəlsün.

Çalışma 228. Oxuyun, suallara cavab yazın.

Yemək - (nəyi?)

İçmək - (nəyi?)

Vurmaq - (nəyi?)

Çəkmək - (nəyi?)

Dartmaq - (nəyi?)

Alqışlamaq - (nəyi?)

Yadda saxla: İsim tənlik halda qeyri-müəyyənlik bildirərkən hal şəkilçisiz işlənir. Belə isimlər cümlədə bağlı olduğu isimlə yanaşı işlənir və nə? sualına cavab olur.

Çalışma 229. İkilikdə oxuyun, tərcümə edin.

DİALOQ

- Salam, xoş gəlmisiniz.
- Sağ olun. Bağışlayın, yeməyə nə var?
- Buyurun, xörəklərin adına baxın. Nə istəyirsiniz?
- Zəhmət olmasa, mənə dovğa, göyərti, bir az da pendir verin.
- Bu dəqiqə. Buyurun.
- Nə içəcəksiniz?
- Mümkünsə "Badamlı", əgər yoxdursa, onda üzüm şirəsi verin.
- Sərin olsun, yoxsa isti?
- Sərin olsa daha yaxşıdır.
- Buyurun, **Nuş** olsun!
- Təşəkkür edirəm.

Çalışma 230. Özünüzü yoxlayın.

İnə $\frac{k}{y}$ i, dara $\frac{q}{g}$ i, ələ $\frac{k}{y}$ i, üfə $\frac{q}{g}$ ü, balı $\frac{q}{g}$ i, çörə $\frac{k}{y}$ i, Mali $\frac{k}{y}$ i.

ANA DİLİM

Mənim ana dilim-ürəyim, odum,
Ey tarım, kamanım, qopuzum, udum,
Vaqifim, Füzulim, Dədə Oorqudum,
“Şur”umun, “Cəngi” min mayası dilim!

Mənim ana dilim-zər həmayilim,
Dağ üstə dağ qoyan gücə qailim,
Nəsimim, Koroğlum, Şah İsmayılım,
Ağlının, fikrimin, zəkası dilim!

Mənim ana dilim-abı kövsərim,
Qılımcım, qalxanım, hökmüm, kəsərim,
Bavatım, dastanım, min bir əsirim,
Sirli tariximin aynası dilim!

Mənim ana dilim- Bakım, Zəncanım,
Təbrizim, Kərküküm, türk soylu qanım
Qafqazın günəşi Azərbaycanım,
Qızıl dan yerinin ziyası dilim!

Mənim ana dilim-keçmişim, ulum,
Sonsuz gələcəyə uzanan volum
Sən adlı Vətənin qurbanı olum,
Ana Vətənimin anası dilim!

LÜĞƏT

Ana dilim - родной язык

Ürək - сердце

Mayası - зародыш

Zər - позолота

Həmayil - португя

Zəka - здравомыслие

Abı kövsər - вода из священного колодца “kövsər”

Hökm - приговор

Kəsər - вежкость
Dastan - эпос
Keçmiş - прошлое

Çalışma 232. Şərdə altından xətt çəkilmiş sözləri oxuyun, mənasını aydınlaşdırın. Həmin sözləri tələffüz edərkən hansı sözün işlənməsi ehtiyacı duyulur.

Çalışma 233. Şərdən götürülmüş "Vaqifim", "Təbrizim", "Zəncanım", "qopuzum", "hökmüm" sözlərini başqa şəxs əvəzlilikləri ilə işlətməyə çalışın, ruscaya tərcümə edin.

Çalışma 234. Buraxılmış şəkilçiləri artırıb yazın.

mənim ana ...	bizim ana ...
sənin ana ...	sizin ana ...
onun ana ...	onların ana ...

mənim Vətən ...	bizim Vətən ...
sənin Vətən ...	sizin Vətən ...
onun Vətən ...	onların Vətən ...

Yadda saxla: Əşyanın kimə və nəyə mənsub olduğunu bildirmək üçün xüsusi şəkilçilərdən istifadə olunur. Əşyanın kimə və nəyə aid olduğunu bildirmək üçün isimlərin sonuna artırılan şəkilçilərə **mənsubiyyət şəkilçiləri** deyilir.

Çalışma 235. Verilmiş sözləri cümlələrdə işlədin. Onların hansı ixtisasa aid olduğunu göstərin: **İdxal, ixrac, ilgəh, inhisar, ipəkdirən.**

Yadda saxla: Əşyanın sahibi I və II şəxslərdə həmişə əvəzliliklərlə, III şəxsdə isə əvəzlilikdən başqa isimlər və ya isimləşmiş sözlərlə ifadə olunur.

Onun
Əlinin
Əsgərin
kolxozun

atı

onun
Adilin
Sevdanın
şagirdin

kitabı

Çalışma 236. Oxuyun. Altından xətt çəkilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırın. Əşyanın sahibini aşkarlayın.

1. Sinifimizdə Nəriman Nərimanovun böyük şekli asılmışdır. 2. Oğul sözlərimə yaxşı qulaq as, ata nəsihəti faydasız olmaz (Nizami Gəncəvi). 3. Rəsulun fikrini hamı bəyəndi. 4. İsmi altı halı var. 5. Qaşı düz olan adamın ağılı iti olar,-deyərlər (Sınamalar).

Cədvəl 24

Mənsubiyyət şəkilçiləri			Misallar
I şəxs	tək	-im,-im,-um,-üm-m	kitabım, dəftərim, oğlum, üzüm, atam
	cəm	-ımız,-imiz,-umuz,-ümüz -mız,-miz,-muz,-müz	kitabımız, dəftərimiz, oğlumuz, üzümüz, atamız, nənəmiz
II şəxs	tək	-ın,-in,-un,-ün,-n	kitabım, dəftərin, oğlun, üzün, atan
	cəm	-ınız,-iniz,-unuz,-ünüz -nız,-niz,-nuz,-nüz	kitabınız, dəftəriniz, oğlunuz, üzünüz, atanız, nənəniz
III şəxs	tək	-ı,-i,-u,-ü -sı,-si,-su,-sü	kitabı, dəftəri, yolu, gözü atası, nənəsi, quzusu, sürüsü
	cəm	-ı,-i,-u,-ü -sı,-si,-su,-sü	Üçüncü şəxsin təkisi ilə eynidir. Bəzən -lar ² şəkilçisi də artırılır. saç-lar-ı, nənə-lər-i

Çalışma 237. Verilmiş sözlərə -lar, -lər, şəkilçiləri artırıb yazın.

Rəqib, güləşçi, iştirakçı, tələbə, oxucu, kitabxanaçı, kitabça, meydança, neftçi, sürücü, yarış vergi, çayxana, geoloq, alim, ziyalı.

Yadda saxla: Tək isimlərə -lar, -lər şəkilçilərini artırıqda cəm isimlər əmələ gəlir.

Çalışma 238. Oxuyun, məzmununu öz sözlərinizlə danışın.

NAFTALAN KURORTU

Naftalan qəsəbəsi Goranboy rayonunun ərazisindədir. Bu qəsəbə ilə Gəncə şəhərinin arası 45 kilometrdir.

Naftalanda xüsusi neft məhlulu çıxarılır. Dünyanın heç bir yerində belə neft yoxdur. Bu neft yanmır, adi neftdən ağır və qatıdır, xüsusi qoxusu vardır. Ondan ancaq müalicə məqsədi ilə istifadə olunur.

Çar hökuməti bu mühüm müalicə neftini qiymətləndirmirdi. 1887-ci ildə Naftalana bir alman mühəndisi gəlir. Orada yer alır və bir neçə quyu qazdırır. O, çıxarılan neftin bir hissəsini, "Naftalan" dərmanı hazırlamaq üçün Almaniyaya göndərir. Tezliklə Naftalanın şöhrəti başqa ölkələrə yayılır. O, Zaqafqaziyada, Kiçik Asiyada, İranda, Hindistanda və Yaponiyada məşhur olur. Tacirlər onu aparıb xarici ölkələrdə satırdılar.

İndi Naftalan böyük müalicə mərkəzinə çevrilmişdir. Bu neftdən yüzlərcə dərman maddələri hazırlanır. Burada böyük sanatoriyalar tikilmişdir.

Naftalan nefti ilə dəri, əsəb, yel xəstəlikləri və başqa xəstəliklər müalicə olunur.

LÜĞƏT

Xüsusi - специальный

Ağır - тяжелый

Qatı - густой

Qoxu - запах

Qiymətləndirmək - ценить

Yer almaq - занять место

Quyu qazmaq - бурить

Şöhrət - слава

Yel - ревматизм

Varlanmaq - богатеть

Son qoymaq - положить конец

Müalicə mərkəzi - лечебный центр

Çalışma 239. Lüğətdə verilmiş sözlərin mənasını izah edin. Sözləri əzbərləyin.

Çalışma 240. Aşağıdaki suallara cavab yazın.

1. Naftalan qəsəbəsi harada yerləşir?
2. Naftalan nefti adi neftdən nə ilə fərqlənir?
3. Tacirlər Naftalan neftini nə məqsədlə satırdılar?
4. Naftalan nefti ilə alverə kim son qoydu?
5. Naftalan nefti ilə hansı xəstəliklər müalicə olunur?
6. Respublikamızda daha hansı kurort və sanatoriyaları tanıyırsınız?

Yadda saxla: Qoy həmişə sülh olsun! Qoy həmişə günəş olsun!
Ədalət qalib gələcək!

Çalışma 241. Aşağıdakı şer parçasında altından xətt çəkilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırın.

Gah duman qovmuşam, gah çən yolundan,
Küləvəm, şimsəvəm, qayavam, daşam.
Bütün ömrüm boyu Vətən yolunda
Birinci ölməyi arzulamışam.

Akif Cəlal

Çalışma 242. Стоимость, переменный ток, обмотка, оборот sözlərini (terminlərini) azərbaycancaya tərcümə edib cümlələrdə işlədin.

Çalışma 243. Nöqtələrin yerinə xəbərlik şəkilçiləri artırıb yazın.

1. Mən mühəndis ... 2. Sən neftçi ... 3. O, müəllim ... 4. Biz dost ... 5. Siz qardaş ... 6. Onlar idmançı ... 7. Mən tələbə deyil ... 8. Biz mehriban dostlar ... 9. Siz yaxşı uşaqlar ...

QƏRİBƏ QUŞ

Ququ quşu çox qəribə quşdur. Bunun öz yuvası olmur və yumurtasını başqa quşların yuvasına qoyur. Bunun üçün özgə quşun yuvasına girir, yumurtalarından birini alıb sındırır, içini udur, yumurtanın yerinə öz yumurtasını qoyur.

Ququ quşunun balası başqalarına nisbətən yumurtadan bir-iki gün tez çıxır. O, çox zirək və acgöz olur. Ata-ana bu ögey balanı doyurmaq üçün arasıkəsilmədən yem gətirir. Yumurtadan tez çıxıb tez də böyüdüüyü üçün ququ quşunun balası əsil doğma balaları sıxışdırmağa və incitməyə başlayır. Beləliklə, onları ya qaçırdır, ya da itələyib yerə salır. Axırda tək qaldığı üçün ata-ananın bol-bol gətirdiyi yemlə özünü doyurur.

Ququ quşunun balası pərvaz olduqdan sonra ana-anasına məhəl qoymadan uçub gedir. Dalınca düşən ata-ana heydən düşənə qədər arxasınca uçar, vurnuxur, axırda əl çəkməyə məcbur olur.

Ququ quşunun qidası kənd təsərrüfatına çox zərər verən həşərat və onların tırtıllarıdır.

(C. Cəbrayılbəyli)

LÜĞƏT

Qəribə - интересный

Yuva - гнездо

Başqa - другой

Özgə - чужой

Udur - глотает

Nisbətən - по сравнению, сравнительно, относительно

Zirək - ловкий, юркий

Acgöz - ненасытный

Ögey - неродной

Doğma - родной

Sıxışdırmaq - притеснять, выживать

İtələmək - толкнуть

Doyurmaq - насытить, насыщать

Pərvaz etmək - летать

Məhəl qoymadan - пренебрегая, не обращая внимания

Vurnuxmaq - метаться, юлить

Tırtıl - личинка, гусеница

Lügətdə verilmiş sözlərin mənalərini əzbərləyin. Həmin sözləri başqa cümlələrdə işlətməyə çalışın. Mətni rəvan oxumağı öyrənin.

Çalışma 244. Məndəki sifətləri seçib yazın. Onların quruluşca növlərini aydınlaşdırın.

Çalışma 245. Mətnə istinad edərək aşağıdakı suallara rus dilində cavab verin.

1. Ququ quşu necə quşdur?
2. Ququ quşu necə bala çıxarır?
3. Ququ quşunun balası necə hərəkət edir?

Çalışma 246. Yağ, ağıl, görmək, duz isimlərindən düzəltmə sifətlər əmələ gətirib cümlələrdə işlədin.
-sız, -siz, -suz, -süz şəkilçiləri vasitəsi ilə düzəltmə sifətlər əmələ gətirib ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Çalışma 247. Köçürün, mürəkkəb sifətlərin altından xətt çəkin.

Təbiət Azərbaycana əvəzolunmaz nemətlər bəxş etmişdir. Yurdumuzun çox hissəsini ucsuz-bucaqsız əkin yerləri, biçənəklər və meşələr təşkil edir. Torpağımızın altı isə faydalı qazıntı ehtiyatı ilə zəngindir. Respublikamızda çoxlu çaylar və mədən suları vardır. Rəngarəng, heyranedicə Şahdağ, Kəpəz kimi dağlarımızın, İsa bulaağı, Göy-göl, Maral göl kimi dişgöynədən bulaqlarımız və zümrüd donlu göllərimizin başqa hüsnu var. Şirvan, Muğan, Mil kimi bərəkətli çöllərimiz, təkrarolunmaz gözəlliyə malik çoxlu yarım səhra, ovalıq və yaylaqlarımız isə odlar diyarının yaraşığıdır. Bu sərvəti qorumaq üçün tədbirlər görülür. Lənkəranda Hirkan qoruğu bərpa edilmişdir. Bu qoruqda elə həmişəyaşıl bitki və ağac növləri vardır ki, onlara dünyanın başqa yerlərində ya tamam təsadüf olunmur, ya da nadir hallarda rast gəlinir. Məşhur demir ağac, şümşad, qaracöhrə, şabalıdyarpaq palıd buna misaldır. İndi Azərbaycanda ümumi sahəsi 155 min hektara çatan onlarla qoruq və dövlət yasaqları vardır.

- Mürəkkəb sifətləri seçib yazılışına görə qruplaşdırın.
- Mürəkkəb sifətli birləşmələrdən birini başqa bir cümlədə işlədin.

Çalışma 248. Ayırıcı, aparıcı, bölücü, verici, qoyuluş, sözlərini ixtisas termini kimi cümlələrdə işlədin. Onların hansı nitq hissəsi olduğunu göstərin. Sözləri tərkibinə görə təhlil edin.

Çalışma 249. Köçürün. Sifətlərə azaltma dərəcəsinin əlamətlərini artırın. Sonra həmin söz birləşmələrini cümlələrdə işlədin.

Sarı...çiçək, boz ... parça, gödək ... kişi, ağ ... lövhə.

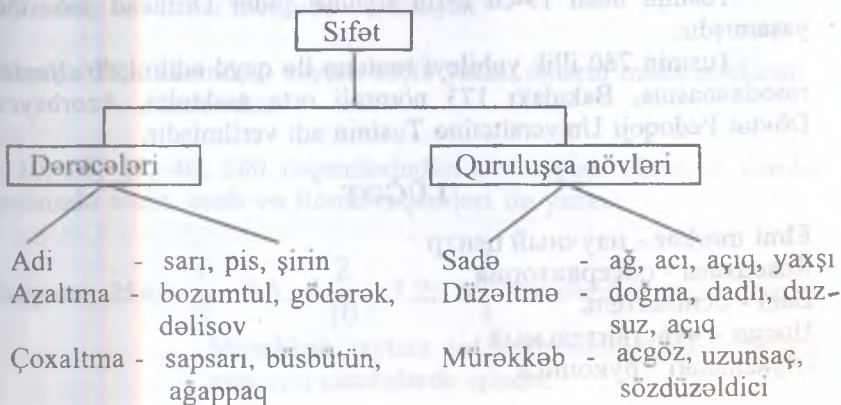
Çalışma 250. Qırmızı, gözəl, canlı, xırda, kiçik sifətlərini həm azaltma, həm də çoxaltma dərəcəsinə işlədin.

Çalışma 251. Köçürün və rus dilinə tərcümə edin. Sifətləri tapıb tərkibinə görə təhlil edin.

1. Güclü külək əsir, hərdən yağış səpələyirdi.
2. Ana üreynin döyüntüsü südəməz körpəyə əvəzsiz sakitləşdirici təsir bağışlayır.
3. İnsanların həyatında zəhəri görkəm böyük əhəmiyyətə malikdir.

Yadda saxla: Sifət əşyanın əlamət və keyfiyyətini göstərir. Quruluşca sadə düzəltmə və mürəkkəb olur.
Sifətin adi, azaltma və çoxaltma dərəcələri var.

Cədvəl 26

NƏSİRƏDDİN TUSİ

Nəsirəddin Tusi Cənubi Azərbaycanın Həmədan şəhərində doğulmuşdur. O, orta əsrlərin böyük elmi mərkəzlərindən biri olan Marağa astronomiya rəsədxanasının banisidir. Bu rəsədxana 1259-cu ildə tikilmişdir.

Marağa rəsədxanası 50 il fəaliyyət göstərmişdir. Tusi buranı dövrünün ən həssas astronomik alətləri ilə təmin etmişdi. O, öz əlyazmalarından ibarət zəngin kitabxana yaratmışdı.

Tusi rəsədxanada işləyərkən, "Elxani cədvəlləri", "Kəşş-mələr şəkli", "Astrolyobiya", "Cavahirnamə", "Əxlaqi-Nasiri" kimi mühüm əsərlər yaratmışdır. Rəsədxanada ayın və günəşin tutulmasını qabaqcadan xəbər vermək üçün cədvəllər düzəldilmişdi. Rəsədxananın elmi irsi bir çox ölkələrdəki rəsədxanaların fəaliyyətinə müsbət təsir göstərmişdir.

Dövrünün ən görkəmli riyaziyyatçısı kimi tanınan Tusi öz tədqiqatlarında vahidin üç xüsusiyyətini göstərir: vahid özü də ədəddir; vahid bölünəndir; vahid miqyasdır. Paralel düz xətlər nəzəriyyəsinin inkişafında Tusinin rolu böyük olmuşdur.

Nəsirəddin Tusi təkcə riyaziyyatçı, astronom kimi deyil, həm də pedaqoq, filosof kimi şöhrət qazanmışdır. Onun "Əxlaqi-Nasiri" əsəri Orta və Yaxın Şərq ölkələrinin məktəblərində əxlaq dərsləri olmuşdur.

Tusinin fəlsəfi görüşləri Azərbaycan filosofu Bəhmənyarın təsiri ilə formalaşmışdır. O, öz əsərlərində dünyanın dərkimin mümkünlüyü dövlət quruluşu və forması, hüquq haqqında dövrünə görə mütərəqqi mülahizələr irəli sürmüşdür.

Tusinin nəslə 19-cu əsrin sonuna qədər Ordubad şəhərində yaşamışdır.

Tusinin 780 illik yubileyi təntənə ilə qeyd edilmişdir. Şamaxı rəsədxanasına, Bakıdakı 173 nömrəli orta məktəbə, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinə Tusinin adı verilmişdir.

LÜĞƏT

Elmi mərkəz - научный центр

Rəsədxana - обсерватория

Bani - основатель

Həssas - чувствительный

Əlyazmaları - рукопись

Mühüm - важный
 Qabaqcadan - заранее
 Vahid - единица
 Bölünən - делимое
 Ədəd - число
 Miqyas - масштаб
 Şöhrət qazanmaq - славиться
 Dərk etmək - познать, познавать
 Mütərəqqi - прогрессивный
 Mülahizə - соображение, взгляд
 Nəsil - потомство, поколение
 Təntənə ilə - торжественно

Mətni ifadəli oxumağı öyrənin. Lügətdə verilmiş sözlərin mənalarını əzbərləyin.

Çalışma 252. Mətnin məzmununu danışın və aşağıdakı suallara rusca cavab verin.

1. Marağa rəsədxanası neçənci ildə tikilmişdir?
2. Marağa rəsədxanası neçə il fəaliyyət göstərmişdir?
3. Rəsədxananın elmi irsi kimlərə müsbət tə'sir göstərmişdir?
4. Tusi öz tədqiqatlarında vahidin neçə xüsusiyyətini göstərir?
5. Tusinin nəslə nə vaxta qədər və harada yaşamışdır?
6. Tusinin neçə illik yubileyi keçirilmişdir?
7. Tusinin adı hansı məktəbə verilmişdir?

Çalışma 253. Mətnəki sayları seçib yazın, onların mənə növlərini izah edin.

5, 10, 20, 25, 40, 100 rəqəmlərindən sıra sayları düzəldib cümlə içərisində sözlə, ərəb və Roma rəqəmləri ilə yazın.

Çalışma 254. $\frac{1}{2}$; 0,5, $1\frac{2}{10}$; 3,2; $6\frac{3}{4}$ saylarını sözlə yazın.

Mürəkkəb saylara aid beş nümunə yazın, onları ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Çalışma 255. Roma rəqəmləri ilə verilmiş sıra saylarına sözdüzəldici şəkilçilər artıraraq əvvəlcə sözlərlə, sonra rəqəmlərlə yazın.

II, V, VII, IX, X, XII, XV, XVII, XIX

Çalışma 256. Vahid, izafi dəyər, izafi məhsul, məbləğ, nəğd sözlərini termin kimi cümlələrdə işlədin.

Yadda saxla: Bir nitq hissəsi kimi, sayların semantik əsasını kəmiyyət anlayışı təşkil edir. Saylar necə, nə qədər, neçənci suallarından birinə cavab verir. Azərbaycan dilində saylar üç qrupa ayrılır: 1) miqdar, 2) sıra və 3) qeyri-müəyyən saylar.

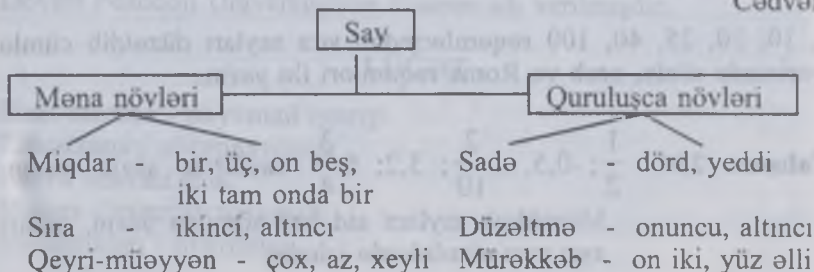
Çalışma 257. Köçürün və rus dilinə tərcümə edin. Sayları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırıb yazın: miqdar sayları, sıra sayları.

Qaçmaq üzrə yarışda üç nəfər: Aslan, Ramiz və Adil iştirak etdilər. Qaçmamışdan əvvəl bir tamaşaçı dedi ki, Aslan birinci yerə çıxacaq; ikincisi dedi ki: Adil axırncı yerə çıxmayacaq. Qaçışdan sonra məlum oldu ki, tamaşaçılardan biri düz demiş, ikisi isə səhv etmişdir.

Çalışma 258. Şəkilçilərə uyğun saylar seçib yazın.

- inci - nci
- inci - nci
- uncu
- üncü

Cədvəl 27

SAXLA

Təvəqqə edirəm mən səndən ogul,
Evdə yaxşı yeri qonağa saxla.
Bağında yetişən şirin meyvəni,
Tər-təzə nübarı qonağa saxla.

Üstündə gülləri al, bənövşəyi,
Qatı açılmamış yorğan-döşəyi,
Məçamlı toğlunu, seçmə şişəyi,
Bir də e'tibarı qonağa saxla.

Əvəzin sözündən olma bədgüman,
Xəcalət çəkəndə sarsılır insan,
Üzmə ehtiyatı, üzmə heç zaman,
Bərəkəti qoru, qonağa saxla!

Əvəz Mahmud Lələdağ

LÜĞƏT

Təvəqqə edirəm - прошу

Qonaq - гость

Saxla - сохрани

Tər-təzə - новый

Nübar - деликатес (первый)

Al - алый - красный, румяный

Bənövşəyi - фиолетовый

Yorğan-döşək - постель

Qatı açılmamış - совсем новый

Toğlu - барашек

Seçmə - избранный

Şişək - баран в возрасте более 4-х лет.

Bədgüman - мнительный

Sarsılmaq - сотрясаться

Xəcalətli - сконфуженный, пристыженный

Bərəkət - плодородие

Etibar - доверие

Şeri əzbərləyin. Şerin məzmunu əsasında aşağıdakı suallara cavab yazın və onları rus dilinə tərcümə edin.

1. Şair birinci bənddə oğlundan nə xahiş edir?
2. İkinci bənddə şair nələr qonağa saxlamağı tövsiyə edir?

Çalışma 259. Şerdəki əvəzlilikləri seçib yazın. Onların əvəzliyin hansı məna növü olduğunu göstərin. **Bu, sən** əvəzliliklərini hallandırır cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 260. **Mən, sən, o, biz, siz,** şəxs əvəzliliklərini isim kimi hallandırın.

Bu, o, həmin, elə, belə işarə əvəzliliklərini cümlə içərisində işlədin.

Çalışma 261. **Ödənc, tələb, şəbəkə, sıxac, söndürücü** terminlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. **Həmin** terminlərin rus variantlarını tapıb cümlə içərisində işlədin. Bu terminlərin hansı ixtisas sahəsinə aid olduğunu izah edin.

Çalışma 262. **Kim, nə, hara, hansı, necə, neçə, neçənci, haçan** sual əvəzliliklərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədib rus dilinə tərcümə edin.

Çalışma 263. Verilmiş cümlələrdəki əvəzlilikləri tapıb, onların növlərini izah edin.

1. Hamı ağlagəlməz, nəhəng bir tokərin altına düşmüşdü. (M. İbrahimov).
2. Bu gün saxlasan, sabah kimsə bu qapıdan keçməz (C. Cabbarlı).
3. Hər şey öz qaydasındadır.
5. Kimdən söhbət getdiyini özün yaxşı bilirsen.

Yadda saxla: Əvəzliliklər əsasən isim və əvəzlilikləri əvəz edir. Azərbaycan dilindəki əvəzliliklər bunlardır: **mən, sən, o, biz, siz, bu, həmin (haman), öz, kim, nə, hara, haçan, necə, neçənci, kimsə, nəşə, biri, birisi, elə, bilə, hər, hərə.** Əvəzliliklər sayca az olsa da işləmə tezliyi yüksəkdir.

Çalışma 264. Mətni azərbaycancaya tərcümə edin.

ЧУДЕСА ЛЕЧЕНИЯ

Русские знахари с незапамятных времен лечили своих пациентов с ревматизмами укусами пчелы. Они берут пчелу за крылья и сажают на больное место. Пчела почти всегда немедленно кусает (жалит). Следующий укус производят через сутки после первого, на 4-8 см от места первого укуса. В первый день сажают одну пчелу, на следующий - двух, на третий - трех и так до пяти. Затем дают больному один или два дня отдыха и производят укусы в обратном порядке, то есть начинают с пяти пчел и убавляют каждый день по одной.

Çalışma 265. Diloqdakı əvəzlilikləri tapın, onların mənə növlərini izah edin, şəkilçili əvəzlilikləri tərkib hissələrinə ayıraraq təhlil edin.

Gülüş - Sevil, sən nə qədər yazıqsan. Sənin başında qorxunc bir oyun oynayır, sən isə günlərcə ac oturub, Balашın yolunu gözləyirsən.

Sevil - Nə edim, Gülüşcan, o işləyir ac qalır, mənim də boğazımdan çörək getmir.

Gülüş - Sən bu arvadı tanıyırsanmı?

Sevil - Haradan? Hələ şəklini görmüşəm.

Gülüş - Gedək, Sevil, mən sənin şəklini çəkdirim.

Sevil - Yox, a qız. Heç Balаш razı olar? Ondan soruşmamış hara gedə bilərəm? Kaş, Gülüş, mən də sənin kimi olaydım, oxuyardım, Balашa kömək edərdim.

Gülüş - Sən yazıqsan, Sevil, yazıq!

Sevil - Gülüşcan, nə üçün axır vaxtlar sən tez-tez mənə yazıq deyirsən?

(C. Cabbarlı)

LÜGƏT

VƏTƏN SƏNDƏN DOYMAMIŞAM

Aranın xos, dağın qeşeng,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Mən demirəm, deyir ürək,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Neçə yayım, sət qışım var,

Buluduna yağısım var,

Çiçəyində baxışım var,

Bir gününə qıymamışam,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Qoşa gezir sevincle qəm,

Oxu bunu gözlerimdən,

Neçə sətə dastana mən

Hələ nöqtə qoymamışam,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Gur, axarın olub gayın,

Tez yarıya gah payım

Səndən ayır günə ayı

Mən ömürdən saymamışam,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Çox görsem də duman-ğəni

Səfərdədir hələ gəmi.

Təməlləyib şah nəğməmi

El-obada yaymamışam,

Vətən, sənəndən doymamışam.

Gur - бурный, сильный

Qəm - грусть

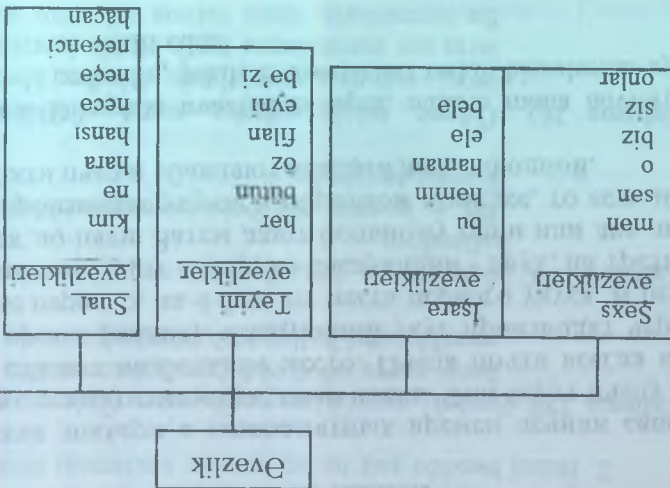
Baxış - взгляд

Doymur - насытится

Aran - изменность

Qeyri-
məvyan
əvəzlilər
kimse
kim
filankes
hamı

(C. S. 1984)

Axar - течение

Şah nəğmə - выдающаяся песня

Saymaq - считать

Çalışma 266. Şəri oxuyun. İsimləri tapıb hal şəkilçilərini ayırmaqla köçürün.

Çalışma 267. Mənsubiyyət şəkilçili isimləri seçib başqa şəxslərdə dəyişin.

Çalışma 268. Şərdəki əvəzlilikləri seçib yazın.

Atalar sözləri

Öz gücünə güvənən güvənəni hədələməz.

Ağlın qiyməti yoxdur, tərbiyənin həddi.

Tək odun ocaqda da yanmaz, qoşa odun çöldə sönməz.

Çalışma 268. Oxuyun, hərəkət bildirən sözləri göstərin.

İŞIQLANAN BAKTERİYALAR

Dənizdə yaşayan bəzi bakteriyalar çirkli suda işıq saçır. Maraqlıdır ki, suda zəhərli maddələr nə qədər çoxdursa, bakteriyalar bir o qədər sürətlə işıqlanmağa başlayır. Fransa alimlərinin yaratdıqları, "mikrotoks" adlanan yeni cihaz bakteriya prinsipi ilə işləyir.

Cihaz bakteriyaların işığını tutur, rəqəmli şkala ilə suyun nə qədər çirkləndiyini qeyd edir.

Çalışma 270. Yuxarıdakı mətni rusçaya tərcümə edin.

Çalışma 271. Cümlələri tamamlayın. Dəftərinizə köçürün.

Xoruz banlayır, it isə ...

Toyuq qaqqıldırır, inək isə ...

Qarğa qırıldırır, göyərçin isə ...

Siçan civildəyir, cücə isə ...

Donuz xortuldayır, pişik isə ...

Dəvə nəriləyir, çaqqal isə ...

Bıçaqla kəsirlər, iynə ilə ...

Çalışmadaki felləri nümunədə göstərildiyi kimi cədvəldə yazın.

Fellər	Suallar
banlayır	nə edir?
qaqqıldayır	nə edir?
xortuldayır	nə edir?

Çalışma 272. Buraxılmış felləri artırmaqla köçürün.

1. 1866-cı ilin aprel ayında Afina şəhərində olimpiya oyunları ...
2. 1980-ci ildə Moskvada olimpiya oyunları ... 3. Babək görkəmli sərkərdə idi. O, 816-838-ci illərdə Azərbaycanı ərəb işğalçılarından ...
4. Qızılquş özünə yuva tikmir, qaya çıxıntılarında, başqa quşların köhnə yuvalarında 3-4 yumurta ... 5. Qısametrajlı film o filmə ... ki, lentin ümumi uzunluğu 1200-1500 m, özü isə 4-5 hissədən ...

Çalışma 273. Seçdiyiniz felləri rusçaya tərcümə edin. Onları başqa cümlələrdə işlədin.

Ümumi qrammatik mənasına görə hərəkət bildirən sözlər fel adlanır. Fellər müxtəlif forma və zamanlarda işlədilən **nə etmək? nə etdi? nə edir? nə edəcək?** Suallarına cavab olur.

Çalışma 275. Sözüün mə'nalarını yadda saxlayın və cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

слушат qulaq asmaq
 eşitmək
 dinləmək
 sözə baxmaq

1. Müəlim dərsi danışanda mən ona qulaq asıram.
2. Biz verilişi axıra kimi dinlədik.
3. Hər gün radiodan yeni xəbərlər eşidirik.
4. Mən anamın sözünə baxıram.

Çalışma 276. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

В Азербайджане есть удивительное дерево. Оно растет на юге Талышских гор и называется демирагач-железное дерево. Это дерево очень тяжелое. Кора дерева тонкая и от тре-

ния легко разрушается. При трении ветки быстро стираются. Поэтому дерево можно придать любую форму.

Из железного дерева делают разные приборы и музыкальные инструменты.

LÜĞƏT

Кора - qabıq

Тонкая - incə, nazık

Трение - sürünmə

Разрушаться - dağılmaq

Любой - hər cür

Прибор - cihaz

Çalışma 277. Sözləri düzgün tələffüz etməklə oxuyun.

Müalicə, içməli, geri qalmaq, çay qaynatmaq, təmiz hava, dəniz səviyyəsi, suyun istiliyi, müxtəlif, qiymətli su, suyun temperaturası.

Çalışma 278. Oxuyun, fəlləri seçib yazın.

Körpəliyin bir gün əvvəl ilində,
Ağlayardım həzin-həzin beşikdə.
Anam mənə Azərbaycan dilində
Laylay deyib oturardı keşikdə.

Hər millətin möhtərəmdir öz dili,
Buna görə dil bağlıdır həyata.
Çünki dildir həll eyləyən hər müşkülü,
Dil yol açar səadətə nicata.

Bir millətin yurdun xarab eyləsən
Yenə özün yığışdırar o millət.
Dilin alsan, bağrın kabab eyləsən,
O milləti məhv eyləyər fəlakət.

Fəllər təsdiq və inkar olur. İnkər fəllər təsdiq fəllərə -ma, -mə şəkilçilərini artırmaqla düzəlir.

Çalışma 279. Şərdəki fəllərə inkarlıq şəkilçilərini artırıb yazın.

Çalışma 280. Aşağıdaki sözlərdə vurğunu əvvəl birinci hecaya, sonra ikinci hecaya salmaqla oxuyun.

Alma, çəkmə, süzmə, dolma, biçmə, döymə, tikmə, vurma, büzmə.
Nümunə: Tikmə-tikmə.

-ma, (-mə) şəkilçiləri ilə düzəldilmiş isimlərlə felin inkar formasında olan sözləri qarışdırmamalı. -ma, (-mə) şəkilçisi birincidə sözdüzəldici, ikincidə sözdəyişdiricidir.

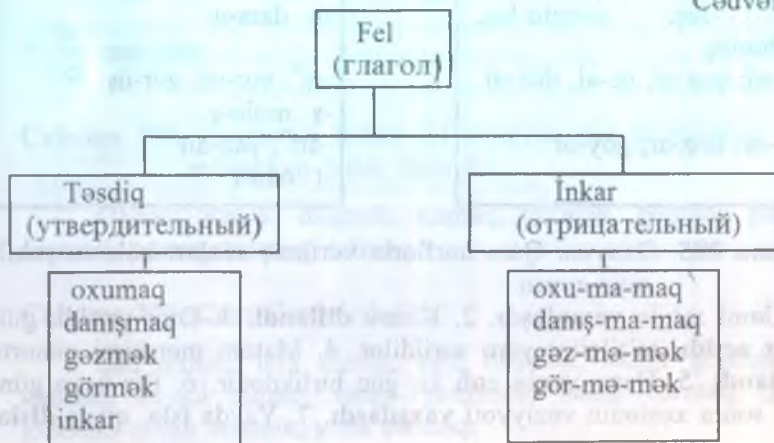
Çalışma 281. Yazılışca düzgün olan variantı köçürün.

A $\frac{v}{f}$ tomat, bu $\frac{d}{t}$ ka, da?rə, dos?luq, yum?şaq, səh $\frac{v}{f}$, pəhl $\frac{ə}{i}$ van,
bit $\frac{k}{g}$ i, as $\frac{q}{g}$ i, siyah $\frac{i}{i}$, poçtal $\frac{y}{i}$ on, məh $\frac{v}{f}$ etmək, yüngülvar $\frac{i}{i}$.

Çalışma 282. Oxuyun, tərcümə edin.

Şəhidlər xiyabam, izdihamlı küçə, matəm mitinqi, namərd düşmən, mehriban ailə, qardaşlıq köməyi, qəmli ana, qəfil güllə, qanlı yanvar, güc birlikdədir, baş sağlığı.

Cədvəl 29

Çalışma 283. Oxuyun. İsmi təsirlik halında olan sözləri seçib aid olduğu felle birlikdə yazın.

1. O, məktubu yola saldı.
2. Uşaqlar qonağı hörmətlə qarşıladılar.
3. Sona gülləri suladı.
4. Eldar kitab oxuyur.
5. Azər sınmış stolı təmir etdi.
6. Zivər döşəməni yudu.
7. İnşaatçılar təzə binanı təhvil verdilər.
8. Kolxozçular tarlanı şumladılar.

Təsirli fellərlə əlaqəyə girən sözlər ismin təsirlik halında olur. Nəyi? Kimi? Haranı? suallarına cavab olur.

Çalışma 284. Sabah görəcəyiniz işlərə aid plan tərtib edin. Planda işlədiyiniz fellərin təsirli və tə'sirsiz olduğunu izah edin.

Cədvəl 30

Fel düzəldən şəkilçilər	
addan	feldən
-la -lə; arzu-la, yağ-la, iş-lə, təmiz-lə	-ıl ^a ; yaz-ıl, ək-il, çək-il
-lan -lən; dil-lən, maraq-lan, ruh-lan, arxa-lan	-in ^a ; gey-in, göz-in
-laş -ləş; zəngin-ləş, bədbinləş	-n dara-n
-al -əl; çox-al, uc-al, düz-əl	-ış ^a ; vur-uş, gör-üş
-ar -ər; boz-ar, göy-ər	-ş mələ-ş
	-dir ^a ; yaz-dir
	-t oxu-t

Çalışma 285. Oxuyun. Qara hərflərlə verilmiş sözləri kök və şəkilciyə ayırın.

1. Gəmi sahilə yaxınlaşdı.
2. Kimsə dilləndi.
3. Əmr verildi, güllələr açıldı, tətilçilər yerə sərildilər.
4. Məram mərasimi günorta başlandı.
5. Hamı yaqın etdi ki, güc birlikdədir.
6. Bir neçə gündən sonra xəstənin vəziyyəti yaxşılaşdı.
7. Yayda işlə, qışda dişlə.

8. İzdiham sakitləşdi.
9. Adamların sayı get-gedə çoxalmışdı.
10. Silahlı əsgərlər onları silahla qarşıladılar.
11. Dostlar yenə görüşdülər.
12. Kino başlandı.

Çalışma 286. Oxuyun. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

Торжество, торжественный вечер, торжественная встреча, дружба народов. Мы гордимся. Родина моя гордость. Труженики моей страны.

Çalışma 287. Verilmiş sözləri düzgün oxuyun. Cümlələrdə işlədin.

Kənd, qələbə, qədim, qəzet, qiymət, qəhrəman, qəbul etmək.

Çalışma 288. Verilmiş sözləri tərcümə edin.

Bibinin eynəyi, kitabın vərəqi, Qorkinin kitabı, vərəqin üstündə, bizim şərəfimiz, günəşin şüası.

Dincini almaq, yola düşmək, ciblərini axtarmaq, əl uzatmaq, üzü gülmək, təşəkkür etmək.

Çalışma 289. Özünüzü yoxlayın, düzgün variantı köçürün.

$8\frac{M}{m}$ art, Səkkiz $\frac{M}{m}$ art, $12\frac{-inci}{-ci}$ qapı, XII $\frac{ci}{?}$, iy?rm? altı, əl?
altı, $28\frac{M}{m}$ ay, İyirmi səkkiz $\frac{M}{m}$ ay, $40\frac{-inci}{-ci}$ sıra, $7\frac{-nci}{-ci}$ otaq,
 $6\frac{-nci}{-ci}$ mərtəbə.

Çalışma 290. Aşağıdakı felləri fel olmayan nitq hissələrinə artırıb mürəkkəb fellər düzəldin.

Olmaq, etmək, düşmək, tutmaq, gəlmək, getmək, çəkmək, vermək, açmaq, çalmaq; salmaq.

Çalışma 291. Cümlələrdə işlədin.

Şad olmaq, icra etmək, ayıq düşmək, tədbir görmək, razı qalmaq, əl-qol atmaq, tənqə gətirmək, naxış vurmaq, yuxuya getmək, cavab vermək, yoxa çıxmaq.

Çalışma 292. Verilmiş terminləri cümlə içərisində işlədin:

İfrat istehsal, iş qüvvəsi, işəsalma, iflas, işsizlik.

QOBUSTAN QAYALARINDA NADİR ELEMENTLƏR

Bakı şəhərindən 60 km cənubda, Xəzər dənizinin sahilində məşhur Qobustan qayaları ucalır. Təxminən 3 milyon il bundan qabaq əmələ gəlmiş əhəngdaşlı bu qayaların tərkibi əsas etibarilə kalsiumlu karbonatdan ibarətdir. Onların üzərində eramızdan əvvəl VIII minilliyinə aid olan çoxlu qayaüstü rəsmlər vardır. Diqqəti daha çox cəlb edən odur ki, buradakı bəzi daşlara metalla və yaxud daşla vurduqda onlardan musiqi alətlərindən çıxan səslər gəlir. Görəsən bu daşlardan çıxan səsənin sirri nədədir? Bəlkə həmin səsləri onların tərkibində olan və təbiətdə az tapılan metallar və nadir kimyəvi elementlər yaradır? Bu suallara cavabı akademik İ.M.Qubkin adına Geologiya İnstitutunun endogen filiz əmələgəlmə laboratoriyasının rəhbəri, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru Həmid Mustafayevin Qobustandakı əhəngdaşların kimyəvi tərkibi, bunlarda olan nadir kimyəvi elementlərin paylanması üzrə elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri verdi. Məlum oldu ki, həmin əhəngdaşların içərisində selestin, anatin, dəmir oksidi, flyuorit, ilmenit, hipersten, leykoksen, olivin, epidot, qranat, pirit, zirkon və b. mineralları vardır.

Qobustan qoruq ərazisindən götürülmüş daş nümunələrdə fluor, bor, qurğuşun, mis, sink, molibden, qalay, berillium, litium, rubidium, sezium və digər elementlər də tapılmışdır.

İbrahim Babayev
geologiya-minerologiya elmləri namizədi

Çalışma 293. Verilmiş mətnə lüğət tərtib edin. Sütunlarla yazın.

Nümunə: Qobustan qayaları - скалы Гобустана
Əhəngdaşlı - известковый камень

Çalışma 294. Məndəki kimyəvi maddələrin adları olan sözləri seçin. Həmin sözlərlə cümlələr qurub yazın.

Çalışma 295. Aşağıdaki sözlərə **et, ol** köməkçi fellərini artır.

Cümlələrdə işlət.

Mərd, bəhanə, qoçaq, xahiş, xeyirxah, idarə, oyunçu.

Çalışma 296. Aşağıdakı mürekkəb felləri cümlələrdə işlədin.

Çalib-çapmaq, bəzənib-düzənmək, çalib-oynamaq, oxuyub-yazmaq, deyib-gülmək, çalib-çağırmaq, ağlayıb-gülmək.

Çalışma 297. Aşağıdakı fellərə **bil** tərkibi felini artırıb birləşmə düzəldin.

Al, get, qaç, oxu, yaz, gül, danış, fikirləş, dillən, çoxal, göyər.

Mürekkəb fellər əsasən ayrı yazılır: xahiş etmək, mərd olmaq, başa düşmək, yola salmaq, xeyirxah olmaq.

-ib şəkilçisini qəbul edib birinci tərəf kimi çıxış edən fellər digər fellərlə mürekkəb fel yaradır və defislə yazılır:

Deyib-gülmək, çalib-oxumaq, soyunub-geyinmək, dinib-danışmaq, bəzənib-düzənmək, çalib-çapmaq.

Çalışma 298. Aşağıdakı fellərə -maq,-mək şəkilçilərini artırıb hallandırın.

Oxu, işlə, öyrən, qulaq as, sev, bax, rəqs et.

Çalışma 299. Oxuyun tərcümə edin.

Азербайджанский Государственный Университет первая высшая школа в Азербайджане. Он стал важным фактором развития науки в Азербайджане, способствовал глубокому изучению и осмыслению замечательных культурных традиций, исторического прошлого, богатого научного и литературного наследия азербайджанского народа, сыграл большую роль в развитии культуры.

За подготовку высококвалифицированных специалистов, за успехи в развитии науки и техники Азербайджанский

Государственный Университет удостоен высокой правительственной награды-Ордена Трудового Красного Знамени.

Çalışma 300. Şeri ifadəli oxuyun.

AZƏRBAYCAN TORPAĞI

Harda ümman görürəm
Sən yadıma düşürsən,
Mənim mavi Xəzərim!

Harda liman görürəm
Sən yadıma düşürsən,
Mənim doğma şəhərim!

Harda sahil görürəm
Qumlu-qayalı sahil,
-Buzovnadır,-deyirəm,
Bura başqa yer deyil!

Bir qəşəng göl görürəm,
Sanmıram ögey gölü,
Çünki xatırladır o,
Mənə bizim Göy-Gölü!

Qarşıma dağ çıxarsa,
Başı qarlı, dumanlı,
Ətkələri yamyaşıl,
Döşü qalın ormanlı,

Şah dağı tək, Kəpəz tək
Əziz bilirəm onu,
Mən Taliş dağlarıyla,
Əkiz bilirəm onu.

Çalışma 301. Şerdəki fe'lləri seçin. Onları kök və şəkilçiyə ayırın.
Nümunə: gör-ür-əm.

Çalışma 302. Şərdəki fellərin kökünə məsdər şəkilçiləri artırın.
Nümunə: gör-mək.

Çalışma 303. Yuxarıdakı çalışmada tərtib etdiyiniz məsdər
ləri mənsubiyyətə görə dəyişin.

Nümunə:

görməyim
görməyin
görməyi

görməyimiz
görməyiniz
görməkləri

Çalışma 304. Düz olanını yazın.

Görmə $\frac{g}{y}$ im, durma $\frac{\tilde{g}}{q}$ ım, alma $\frac{x}{q}$ dan, getmə $\frac{k}{y}$ in, dönmə $\frac{y}{g}$ in,
oturma $\frac{\tilde{g}}{q}$ ın.

Çalışma 305. Atalar sözlərini oxuyun, rus dilində olan mənalarına
diqqət edin.

Yaxşılıq yerdə qalmaz. За добро добром и платят.

Yaxşılıq elə , minnət qoyma. Сделай добро, не попрекай.

Çalışma 306. **Barat, bahalıq, əmanət, əmək-həqqı** sözlərini rus
dilinə tərcümə edib həm rus, həm də azərbay-
canca cümlələrdə işlədin.

Çalışma 307. **Təbliğ etmək, tərcümə etmək, çalışmaq** fellərini
cümlələrdə işlədin.

Çalışma 308. Tərcümə edin.

1. Mən hakiməm. 2. Sən günahkarsan. 3. O oğrudur. 4. Vəli qay-
naqçıdır. 5. Cinayətkar həbs edildi. 6. Vəcdanı pula satmaq olmaz.
7. Dosta xəyanət edən adam vıcdansızdır. 8. Bu hadisələrə biganə
qalmaq olmaz. 9. Hakimlər qanun keşikçiləridir.

Çalışma 309. Oxuyun, eyniköklü sözlərin necə əmələ gəldiyini və mənalarını izah edin.

İnqilab, inqilab-ı, inqilab-i;
Təyyarə, təyyarə-çi;
Burax(maq), burax-ıl(maq), buraxıl-ış;
Diqqət, diqqət-li, diqqət-lə;
Düzən, düzən-lik;
Gözəl, gözəl-lik, gözəl-ləş(mək).

Çalışma 310. Oxuyun, əvvəl sadə, sonra düzəltmə, daha sonra isə mürəkkəb felləri köçürün.

Təbliğ etmək, seçilmək, anadan olmaq, sağalmaq, bağırmaq, girmək, qorxmaq, hasil etmək, arzulamaq, köçürmək, çap etmək.

Çalışma 311. Oxuyun, cümlələr qurun.

Nəriman Nərimanov, geniş, fəaliyyət, olmaq, kütləvi, ilk, o, qiraətxana, açmaq, əsər, bədii, müəllif, Nərimanov, ədəbi, əsər, məşhur, onun.

Çalışma 312. Buraxılmış hərfləri artırmaqla köçürün.

Gü.lü yağışdan sonra bulu.lar dağılmışdır. Günəşin ş.aları hər tərəfə səpələnmişdi. Z.if külək yaşıl otları, əlvan çiçəklərin ətrini ətrafa yayırdı.

MÜƏLLİFSİZ İMTAHAN

Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında rektor olanda rəssam Mikayıl Abdullayev teatr muzeyi üçün bəstəkarın şəklini çəkmək tapşırığını alır. Birini çəkir, bəstəkarın xoşu gəlir, şəkli ona bağışlayır. İkincisini çəkməyə başlayır. O, Üzeyiri iş kabinetində, yazı stolu arxasında çəkməli olur. Rəssamın işi bir neçə gün davam edir. Bəstəkar xəstələnir, işə çıxmır, lakin rəssam portreti çəkib qurtarır və onu kabinetdə yazı stolunun arxasında kürsünün üstünə qoyur. Ertəsi gün Üzeyir evdən konservatoriyaya zəng vurub nə işə soruşur. Kabinetin açarını xidmətçi qadına veririlər ki, nəyi işə gedib gətirsin. O, qapını açıb içəri girmək istəyir, lakin tez geri dönür. Xəbər verir ki, Üzeyir müəllim özü kabinetdədir. Təəccüblənirlər. Kimsə tez gedib kabinetin açar yerindən baxıb görür ki, Üzeyir doğrudan da, öz yerindədir. Bu dəfə tədris hissə müdiri özü gedib kabinetini açanda əvvəl çaşır, sonra portreti görüb gülməyə başlayır.

Bəstəkar özü işə əhvalatı eşidəndə rəssamı çağırır deyir:

Oğlum, ikinci portret özü müəllifsiz imtahandan çıxdı. Çox sağ ol!

Kamran Məmmədovdan

LÜĞƏT

Müəllifsiz - без авторра

İmtahan - экзамен

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası

- Азербайджанская Государственная Консерватория

Rəssam - художник

Çaşmaq - путаться

Kürsü - трибуна

Doğrudan - в самом деле

Tədris hissəsi - учебная часть

Bəstəkar - композитор

Çalışma 314. Oxuyun, tərcümə edin.

Müəllifsiz, imtahan, rəssam, bəstəkar, xəstələnmək, hörmətli, eşq olsun, həsrət çəkmək, bəxş etmək, hələlik, inqilabçı, tapşırıq, varlı, səhər, təəccüblənmək.

Çalışma 315. Oxuyun, eyniköklü sözlərin mə'nalarını izah edin.

Xəstə-xəstə-lik, xəstə-lən(mək);
Rəssam-rəssam-lıq;
Xidmət-xidmət-çi;
Azad-azad-lıq;
Ətir-ətir-li.

Çalışma 316. Oxuyun, tərcümə edin.

teatr muzeyi	bəstəkarın şəkli
iş kabineti	kürsünün üstü
kabinet müdiri	kabinetin açarı
əmək qəhrəmanı	xalqların dostluğu

Çalışma 317. Oxuyun, məzmununu danışın.

Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan professional musiqisinin banisidir.

Ü. Hacıbəyov dünya musiqi mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Onun "Arşın mal alan" operası bir sıra xarici ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. "Leyli və Məcnun" (1908), "Kor-oğlu" (1937) operaları məşhurdur. O, Azərbaycanın həm də görkəmli dramaturq, publisisti və alimi olmuşdur.

Çalışma 318. Aşağıdaki mətni oxuyun. Məzmununu öyrənin. Fəzləri seçib yazın.

XEYİRLİ ÇAY

Ona dəli Kür adı verilmişdir. Yaz aylarında dağların qarı əriyəndə, payızda güclü yağışlar yağanda o coşub daşar, sahilinə çəkilmiş bəndləri yıxardı. Güclü su əkin yerlərini, otlaqları, bağları basar, kəndləri dağıdardı, mal-qaranı aparardı. Daşmış su Kür sahilindəki düzənliklərdə bataqlıqlar əmələ gətirərdi. Bu bataqlıqlar xəstəliklərin yayılmasına səbəb olurdu. Yüz illər belə olmuşdu və belə də davam edirdi.

İnsanlar Kür çayının vurduğu ziyanı aradan qaldırmaq üçün çarələr axtarırdılar. Kiçik Mingəçevir kəndinin yaxınlığında, çayın dağlar arasından çıxdığı yerdə böyük bir bənd quruldu. Orada nəhəng bir su-elektrik stansiyası tikildi. Bu bəndin qurulması Kür çayının aşib-daşmasının qabağını birdəfəlik aldı.

Mingəçevir Su-elektrik Stansiyası Bakı, Gəncə, Şəki şəhərlərindəki, qonşu respublikalardakı fabrik və zavodlara elektrik gücü verdi. Respublikamızın onlarca şəhər və yüzlərcə kəndinə işıq çəkildi. Stansiyanın yanında gözəl bir şəhər salındı. Orada böyük fabrik və zavodlar tikildi. Yeni Mingəçevir şəhəri respublikamızın böyük sənaye şəhərlərindən biri oldu.

Kür çayının qabağına çəkilən bənd orada çox böyük bir göl əmələ gətirdi. Onu Mingəçevir dənizi adlandırdılar. Oradakı suyu əkin yerlərinə aparmaq üçün Qarabağ və Şirvan kanalları çəkildi.

Adamlar Kür çayından Bakı şəhərinə su kəməri də çəkildilər. Bu su kəməri respublikamızın paytaxtında yaşayan adamları su ilə təmin edir, fabrik, mədən və zavodlara, park və bağlara su verir.

İndi ona Dəli Kür demək olmaz. O, çox xeyirli bir çay olmuşdur.

LÜĞƏT

Dəli Kür - Кура неукротимая

Dağların qarı - горные снега

Güclü su axını - сильный поток воды

Bataqlıq - болота

Vurduğu ziyan - принесенный ущерб

Böyük bir bənd - большая плотина
Bəndin qurulması - строительство плотины
Əkin yerləri - пахотные земли

Çalışma 319. Lüğətdə verilmiş sözləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 320. Mətnəki felləri seçin. Onları müxtəlif zamanlarda işlədin.

Vermiş, verdi, verir, verəcək, verər;
Coşub-daşar, coşub-daşdı, coşub-daşmış;
Coşub-daşacaq, coşub-daşır.

Çalışma 321. Oxuyun, tərcümə edin.

На площади народ. Вот проходит Азербайджанская Армия. Бойцы и командиры идут как один человек, мчатся танки. В небе гудят самолёты.

Потом начинается демонстрация. Народ поет песни о нашей Родине. Мы проходим мимо трибуны. С трибуны кричат. "Да здравствует суверенная Азербайджанская Республика", "Да здравствует Азербайджанская Армия".

LÜĞƏT

Бойцы-döyüşçülər
Мчатся танки-tanklar sür'ətlə gedir
Гудят-uğuldayır

Felin zamanları				
Keçmiş zaman		İndiki zaman	Gələcək zaman	
Şubidi keçmiş	Nəqli keçmiş		Qəti gələcək	Qeyri-qəti gələcək
oxudu	oxumuş	oxuyur	oxuyacaq	oxuyar
yazdı	yazmış	yazır	yazacaq	yazar
gəldi	gəlmiş	gəlir	gələcək	gələr
sürdü	sürmüş	sürür	sürəcək	sürər
başə düşdü	başə düşmüş	başə düşür	başə düşəcək	başə düşər
oynayıb-guldü	oynayıb-gülmüş	oynayıb-gülür	oynayıb-güləcək	oynayıb-gülər
yaza bildi	yaza bilmiş	yaza bitir	yaza biləcək	yaza bilər
ala bildi	ala bilmiş	ala bilir	ala biləcək	ala bilər
-dı,-di, -du,-dü	-miş,-miş,- muş,-muş	-ır,-ir, -ur,-ür, -yır,-yir,- yur,-yür	-acaq,- əcək,- yacaq,- yəcək	-ar,-ər,- yar,-yər

Çalışma 322. Modellər üzrə oxuyun və tərcümə edin.

geriyə dönmək

buza düşmək

ağacdən düşmək

başə düşmək

şəkil çəkmək

əl çəkmək

nərdivana çıxmaq

yola çıxmaq

Çalışma 323. Düzgün oxuyun.

İzdiham, izdihamlı, bilik, bilikli, qəmli, ana, şəhid atası, çadırda yaşamaq, müqayisə etmək, əvvəlki illər, dözümlü idmançı, yaşamaq həvəsi, mürəkkəb cihaz, səmimi qız, mehriban oğlan, sevimli dost, əziz Vətən, qüdrətli Vətən, doğma Vətən.

Çalışma 324. Buraxılmış sözləri artırmaqla cümlələri köçürün.

1. Faytonçu ... zarafatçı bir kişi idi. 2. Nə üçün o, yaz ... , qış ... olsun? 3. Şükür olsun ki, ... qayıdırsınız. 4. Əbdürrəhim bəy yarı ciddi bir tərzdə ...

Sözlər: vətən, əkinçi, gödəkboy, demək, dilənçi.

Çalışma 325. Aşağıdakı sözləri düzgün tələffüzlə oxuyun.

Naməlum, şər, elan, məlumat, tərifi etmək, istedadlı, ənənə, sürət, Kənan, Sənan.

Həmin sözləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 326. Qətran, dayaq, dalğaölçən, dəzgah, dolum sözlərini cümlələrdə işlədin. Onların ifadə etdiyi mənaları rus dilində şərh edin.

Çalışma 327. Oxuyun. Fəlləri seçib müxtəlif zamanlarda işlədin.

Kaş bütün ürəklər nurla dolaydı,
Kəder görməyəydik bir də həyətdə.
Beş yaşıl qitəmiz qardaş olaydı,
Bu geniş, ləkəsiz göylərin altıda.

Zeynal Vəfa

BİLİRSİNİZMİ?

Avropa alimlərindən neçə yüz il əvvəl Ayın şəkilləri haqda bu gün də elm üçün əhəmiyyətli olan kitab müsəlman aləmində yazılmışdır. İslam dünyasının alimləri böyük ixtiralar etmişlər.

Biruni dünyanın ən məşhur astronom alimi olmuş və Nəsirəddin Tusi ilə birlikdə triqonometriyanı yaratmışlar. O, ilk dəfə yer kürəsinin fırlandığını kəşf etmişdir.

Cabir bin Hayyan atom bombası fikrinin və kimya elminin atası sayılır.

Cəzəri səkkiz əsr öncə müasir avtomatlaşdırma sisteminin əsasını qoymuşdur. Bu gün o, tez-tez qarşılaşdığımız bilgisayarların, yə'ni kompyuterlərin atası sayılır.

Dəmiri avropalılardan 400 il əvvəl zoologiya ensiklopediyasını tərtib etmişdir.

Əbu Kamil Şuca Avropaya riyaziyyatı öyrətmişdir.

Fərabi dünyada ilk dəfə səsə fiziki izahını vermişdir.

Fateh Sultan Mehmed döyüş silahları içində böyük inqilab olan havan topunu (təkərli top) kəşf etmişdir.

Loqari Həsən Çələbi raketin atası sayılır.

Bütün bu kəşflər bizim dünənəcən orta əsrlər islam fanatizmi adlandırdığımız dövrə baş vermişdir.

Bəzi adamlar belə hesab edirlər ki, islam dini ancaq ibadətə xidmət edir və elmə qarşı çıxır.

Əlbəttə, bu yanlış fikirdir. İndinin özündə ən dəqiq elmlər sahəsində böyük kəşflərinə görə neçə-neçə müsəlman alimləri Nobel mükafatına layiq görülmüşdür.

LÜĞƏT

Elm üçün əhəmiyyətli - ценное для науки

Öncə - ранее

İxtira - изобретение

Tərtib etmişdir - составил

Dünənəcən - до вчерашнего дня

İbadət - молитва, богослужение

Kəşf - открытие

Dəqiq elmlər - точные науки

Çalışma 328. Mətni oxuyun. Sual verib cavablarını yazın. Mətndən felləri seçib yazın.

Çalışma 329. Seçdiyiniz fellərin şəxslərini göstərin və onları rus dilində ifadə edin.

Çalışma 330. Aşağıdakı ixtisas terminlərini həm azərbaycan, həm də rus dilində cümlələrdə işlədin:

Dünya bazarı, elektrifikasişdırma, əqrəb, əyrici, əməliyyat müvəkkili.

Çalışma 331. Aşağıdakı felləri zaman və şəxsə görə dəyişin.

Oxu, gəl, işlə

Nümunə

dinlədim

dinlədik

dinlədin

dinlədiniz

dinlədi

dinlədilər

dinləmişəm

dinləmişik

dinləmişən

dinləmişsiniz

dinləmişdir

dinləmişlər

dinləyirəm

dinləyirik

dinləyirsən

dinləyirsiniz

dinləyir

dinləyirlər

dinləyəcəyəm

dinləyəcəyik

dinləyəcəksən

dinləyəcəksiniz

dinləyəcəkdir

dinləyəcəklər

dinləyərəm

dinləyərik

dinləyərsən

dinləyərsiniz

dinləyər

dinləyərlər

Çalışma 332. Sözlərin antonimlərini qarşısında yazın.

Möhkəm -

Yaxın -

Ağılsız -

Getmək -

Çıxmaq -

Susmaq -

Çalışma 333. Oxuyun. Ruscaya tərcümə edin.

Dəyirman, sel, möhkəm, kəndir, bina, pəncərə, üzgüçü, oğlan, qız, məktəbli, uşaq, gurultu, səs, baş vurmaq, göməyə çağırmaq, xilas etmək, əmr etmək, dəyirmanla yaxınlaşmaq, sahilə çıxmaq, yanında durmaq.

Yadda saxla: Tanışla rastlaşdıqda əvvəl salam verməyə çalış. Bu qarşındakına hörmətdir və sənə rəğbət gətirər.

Cədvəl 32

Fellərdəki şəxs şəkilçiləri

Şəxslər	Şəxs şəkilçiləri		Misallar	
	Tək (единствен- ный)	Cəm (множес- твенный)	Təkdə	Cəmdə
I şəxs	-am,-əm,-m -ım,-im -um,-üm	-q,-k, -ıq,-ik,-uq -ük	aldım almışam gəlmişəm alacağam alıram	aldıq almışıq gəlmişik oxumuşuq sürmüşük gəldik
II şəxs	-n -san,-sən	-nız,-niz,- nuz,-nüz -sınız,- -siniz, -sunuz, -sünüz	aldın gəldin almışsan gəlmişsən	aldınız gəldiniz oxudunuz sürdünüz almışsınız gəlmişsiniz oxumuşunuz sürmüşünüz
III şəxs	-dır,-dir,- dur,-dür	-lar,-lər	aldı almışdır gəlmişdir oxumuşdur sürmüşdür	aldılar

Çalışma 334. Oxuyun. Tərcümə edin.

Мы живём в деревне. Наша деревня древняя. Она находится у реки Амужан-чай. Чуть севернее нашей деревни хребет Боздаг. Эта местность ранее называлась Араш.

ƏHMƏD VƏ ƏŞRƏF

- Mənim ovçuluğuma inanmırsan?
- Yox.
- Onda gəl mərc gələk. Görək kim yaxşı güllə atır?
- Axı bu çəmənlilik sizindir, mənim ixtiyarım yoxdur.
- Heç nə olmaz, mən icazə verirəm.
- Yaxşı, olsun.
- Daha bəsdirmi, xallı oğlan? İndi inandım ki, doğrudan da ovçusan.
- Sən də pis atmırsan, ay rus?
- Utanma, hamı mənə rus Əhməd deyir, sən də de.
- Sənə niyə belə ad qoyublar?
- Nə bilim.
- Şapka qoyduğuna görə?
- Yə qın.
- Axı sən niyə papaq geymirsən?
- Öyrənmişəm.
- Harada?
- Peterburqda.
- Peterburq haradır?
- Uzaq bir şəhərdir.
- Sən oraya nəyə getmişdin?
- Oxumağa.
- Bəs niyə qayıtdın?
- Eh, neynəyirsən onları. Bu uzun əhvalatdır. Bir gün yanıma gə-lərsən, hamısını danışaram. Oxumaq bilirsənmi?
- Yox.
- Bəs öyrənmək necə, istəyirsənmi?
- Çətindir?
- Sənin kimi oğlanın əlində nədir ki! Bir aya öyrənərsən. İstəsən lap rusca danışmağı da öyrədərəm. Razısanmı?
- Nə bilim?
- Əşrəf, bunları da apar.
- Niyə ki? Axı o quşları mən vurmamışam.
- Nə olar sən vurmayanda, bağışlayıram.
- Ovçu ovçunun şikarını əlindən almaz.
- Sən almırsan, mən özüm bağışlayıram.

İsmayıl Şıxlıdan

LÜĞƏT

Ovçu - охотник

İxtiyarım yoxdur - не имею права

İcazə verirəm - разрешаю

Xallı oğlan - мальчик с родинкой

Əhvalat - событие

Çalışma 335. Dialoqu ikilikdə oxuyun, məzmununu ayrı-ayrılıqda danışın.

Çalışma 336. Mətndəki felləri seçib yazın, onları zamana görə qruplaşdırın.

Çalışma 337. Mətndəki fellərin zamanlarını dəyişin.

Çalışma 338. Избыточная прибыль, резбa, касса взаимопомощи, средство sözlərini azərbaycancaya çevirib cümlələrdə termin kimi işlədin.

Çalışma 339. Xəbər formasında olan felləri seçib yazın, zamanını və şəxsini göstərin.

1. Mən birinci kursda oxuyuram.
2. Sən ikinci kursda oxuyacaqdın.
3. O, sonuncu kursda dövlət imtahanı verəcək.
4. Biz kəndə çatdıq.
5. Siz yaxşı oxuyursunuz.
6. Onlar Dağüstü parka gedəcəklər.

Nümunə: oxuyuram (indiki zaman, I ş. tək)

Çalışma 340. Aşağıdakı felləri xəbər formasında işlədin.

Oxumaq, yazmaq, işləmək, fikirləşmək, sevmək.

Zamanlar		Zaman şəkilçiləri	Şəxs şəkilçiləri	
			Tək	Cəm
Keçmiş zaman	Şühidi	-dı,-di, -du,-dū	-m -n -	-q,-k -nız ⁴ -lar ²
	Nəqli	-miş, -miş,-muş,- müş	-am ² -san ² -dır ⁴	-iq ⁴ -sınız ⁴ -dırlar ²
İndiki zaman		-ır,-ir, -ur,-ür -yır,-yir, -yur,-yür	-am ² -san ² -	-iq ⁴ -sınız ⁴ -lar ²
Gələcək zaman	Qəti	-acaq,-əcək -yacaq, -yəcək	-am ² -san ² -dır-dir	-iq, -sınız, -lar ²
	Qeyri-qəti	-ar,-ər -yar,-yər	-am ² -san ²	-iq,-ik -sınız,-sınız -lar ²

Çalışma 341. Oxuyun, əmr formasında olan felləri seçib yazın.

1. Öz adına layiq işlər gör ki, sən
Axırda utanma xəcalətindən.

(N. Gəncəvi)

2. Səs salma yatanlar ayılar, qoy hələ yatsın.
Yatmışları razı deyiləm kimse oyatsın.

(M.Ə. Sabir)

3. Qalx, ayağa Azərbaycan!

(Məmməd Araz)

4. Mən deyim, sən yaz, o köçürsün. 5. Əsəri oxuyun, sonra fikrinizi deyın. 6. Biz başlayaq, onlar da gələr. 7. Onlar dəvət etsinlər ki, uşaqlar da kömək etsinlər. 8. Oxu, qulaq asa.

9. Yarat sən köçəndə ellər söyləsin
Dünyadan nə gözəl bir insan gedir.
(M. Rahim)

10. Yadında saxla, dostum, o gün gələcək, mütləq gələcək!

Çalışma 342. Məsdərləri köçürün. Onları əmr formasında şəxslərə görə dəyişin.

Toplaşmaq, yarışmaq, dincəlmək, istirahət etmək, qalib gəlmək, eşitmək, nəfəs almaq.

Nümunə:

Mən dincəlim
Sən dincəl
O dincəlsin

Biz dincələk
Siz dincəlin
Onlar dincəlsinlər

Çalışma 343. Nöqtələrin yerinə aşağıda verilmiş sözlərdən uyğun gələnini artırıb cümlələri köçürün.

Dekabr ayının otuz biri ... bayramı günüdür. İyirmi yanvar 1990-cı ildə ... Bakıda qırğınlar törətmişdir, ... xatirəsi həmişə qəlbimizdə yaşayacaqdır. On səkkiz oktyabr Azərbaycanda ... günüdür.

Bütün Azərbaycanlıların həmrəyliyi, şəhidlərin milli istiqlal, sovet əsgərləri.

Çalışma 344. Azərbaycan dilinə tərcümə edin:

1. Душно стало в дахме, и я вышла на воздух освежиться (М Лермонтов). 2. Мне не хотелось оставаться одному в комнате и я пошел вместе с ними (А. Островский). 3. Человек не иголка, найдем.

Фелін əmr formasının xüsusi şəkilçisi yoxdur. Şəxs şəkilçiləri ilə düzəlir. Birinci şəxsin təkində -iş⁴, cəmində -aq², -q,-k. İkinci şəxsin təkində şəkilçi qəbul etmir. III şəxsin təkində -sın⁴ cəmində -sınlar⁴ şəkilçiləri artırılır.

Çalışma 345. Aşağıdaki fellərlə inkar şəkilçiləri artırıb zamana görə dəyişdirin.

Öl(mək), gül(mək), yaşa(maq), böl(mək).

Çalışma 346. Yuxarıdakı çalışmadakı sözləri inkarda zamana və şəxsə görə dəyişdirib yazın.

Nümunə:

bölmədim	bölmədik
bölmədin	bölmədiniz
bölmədi	bölmədilər
bölməmişəm	bölməmişik
bölməmişən	bölməmişsiniz
bölməmişdir	bölməmişdir
bölməyirəm	bölməyirik
bölməyirsən	bölməyirsiniz
bölməyir	bölməyirlər
bölməyəcəyəm	bölməyəcəyik
bölməyəcəksən	bölməyəcəksiniz
bölməyəcəkdir	bölməyəcəklər
bölmərəm	bölmərik
bölməzsən	bölməzsiniz
bölməz	bölməzlər

Qeyd: II şəxsin təkində və cəmində -miş⁴ şəkilçisinin son samiti şifahi nitqdə buraxıla bilər, almı-san, almı-sınız.

İnkar şəkilçili fellər qeyri-qəti gələcək zaman üzrə dəyişdikdə inkar şəkilçisinin saiti düşür.

İkinci və üçüncü şəxsin həm təkində, həm də cəmində zaman şəkilçisindəki r samiti z-ya çevrilir.

Al-m-ar-am, al-m-az-san, al-m-az.

Çalışma 347. Aşağıdaki atalar sözlərini oxuyun, mənalarını izah etməyə çalışın.

Qılinc yarası sağalar, söz yarası sağalmaz. Sözün qıyası dəyərli olar. Söz böyüyün, su kiçiyindir. Söz dünyanın naxışdır. Zaman keçər söz qalar. Söz insanın meyarıdır. Söz quşdur, buraxarsan uçar gedər. Deylən söz geri qayıtmaz.

Çalışma 348. Aşağıdaki felləri təsdiq və inkar şəklində zamana görə dəyişin: **Anlamaq, düşünmək, görmək.**

Çalışma 349. **Zədələnmək, icarəyə götürmək, yükləmək, gecikmək, gipsləmək** məsələlərini ayrı-ayrı cümlələrdə fəlin müxtəlif zamanlarında işlədin.

LOĞMAN ARILAR

İşçi arılar xortumları vasitəsi ilə nektarı-çiçəyin xüsusi hüceyrə qrupunun hazırladığı şirin və ətirli şirəni çiçək səbətciyinin dibindən sorub bal çinadanına ötürür. Bu nektarın 90 faizi sudan ibarət olur. Onun bala çevrilməsi üçün bir sıra fiziki və kimyəvi prosesləri həyata keçirmək lazım gəlir. İlk əməliyyat kimi nektar toplamaqla məşğul olan işçi arılar çiçəklərdən yığıdığı nektarı pətəkdə onları gözləyən qəbuledici arıların xortumcuğuna tökür. Nektarı gənc arıya ötürdükdən sonra işçi arı yenə gedir. Cavan arılar isə nektar damlasını emal etməyə başlayır. Onların çənəsindəki damla 20 dəqiqəyə yaxın emal olunur.

Enzim canlı hüceyrənin ifraz etdiyi maddədir. Bu cür emal olunmuş nektar şandaki gözcüklərə qoyulur. Tədqiqatlar göstərir ki, balın yüksək keyfiyyəti pətəklərin güllü-çiçəkli çəmənliklərdən, tarlalardan, meşələrdən nə qədər uzaqlıqda olmasından çox aslıdır. Belə ki, arı nektarı pətəkliyin yaxınlığındakı çiçəklərdən toplayıb gətirərkən nektar onun çinədanında qısa müddətə qaldığından o, enzimlə tam zənginləşə bilmir. Nektar uzaqdan topladıqda isə arının tüpürcəyinə qarışib ferment enzimlə zənginləşir və ən qiymətli bal olur.

Arı gözcüyü ağzına qədər doldurmur. Çünki nektar burada yetişir. 2-4 gündən sonra nektarda şəkərin miqdarı 70-80 faizə çatır. Qatılmış nektar arı tərəfindən digər gözcüyə daşınır. Burada onun yetişməsi qurtarır və nektar bala çevrilir. Arılar şanın gözcüyünü doldurduqdan sonra onun ağzını bağlayır. Bu cür bal uzun müddət qalır. Ümumiyyətlə, bir arı ailəsi mövsüm ərzində 150 kq bal toplaya bilir. 1 kq bal üçün isə arı, pətəyə 12000-dən 150000 dəfəyə qədər nektar gətirməli, 360-460 min km məsafə uçmalıdır. Bu, Yer kürəsinin ekvator boyunca uzunluğundan 11 dəfə çoxdur.

LÜĞƏT

İşçi arılar - рабочие пчелы

Xortum - хобот

Səbət - корзина

Damla - капля

Şan - соты

Gözcük - глазок

Çinadan-зоб

Çalışma 350. Mətni oxuyun, məzmununu öyrənin.

Çalışma 351. Mətdən felləri seçib yazın. Onları kök və şəkilçilərə ayırın.

Nümunə: öt-ür-ür, qoy-ul-ur.

Çalışma 352. Yuxarıda seçdiyiniz fellərin köklərinə -a, -ə (ya,-yə) şəkilçilərini artırıb yazın.

Nümunə: öt+ə, qoy+a.

Çalışma 353. Mətnə suallar tərtib edin.

Nümunə: 1. İşçi anlar şirəni nə ilə sorurlar?

2. Şirəni sorub nəyə ötürürlər?

Çalışma 354. Tərcümə edin.

1. Əsl geoloq fiziki cəhətdən sağlam, dözümlü, cəsur və eyni zamanda bilikli olmalıdır. 2. Geologiya mürəkkəb elmdir. 3. Geoloqlar çadırlarda yaşayır, yüz kilometrərlə piyada yol gedirlər. 4. Geoloq fizika və kimyanı, coğrafiya və biologiyayı, riyaziyyat və tarixi bilməlidir. 5. Biz sabah sizə qonaq gələcəyik. 6. İnsan insana dost, yoldaş və qardaş olmalıdır. 7. Alimlər müqayisələr edir, təcrübələr aparır, axtarışlarda olurlar.

Çalışma 355. Aşağıdakı fellərə **gərək** və **kaş** sözlərini artırmaqla yazın.

Alam, götürəsən, yeyə, doğrayaq, dillənməyəsən, gedəsən. oturasınız, bəzənələr, oynayasınız.

Nümunə: gərək alam.

Çalışma 356. Oxuyun arzu formasında olan fe'lləri göstərin.

1. Biz gərək yaxşı oxuyaq, sə'ylə çalışaq. 2. Adam özünə dost seçə bilər, arvad seçə bilər, lakin ana seçə bilməz. Ana birdir (İ. Edenburq). 3. Uzun ömür istəyən qəmi, qüssəni, Gərək ürəyinə salmaya bir an. (B. Vahabzadə). 4. Gərək Azərbaycan dilini yaxşı öyrənək.

5. Biz imtahanlara görə bir yerdə hazırlaşaq. 6. Bizə görə bu yarışa görə sən də gedəsən. 7. Avadanlığı alaq, sonra quraşdıraq. 8. Əvvəl o gələ, sonra biz gedək. 9. Gömək işləyem həm də oxuyam. 10. Hamımız yaxşı oxuyaq, yaxşı istirahət edək.

Yadda saxla: Zarafat dostluğun qayçısıdır.

Çalışma 357. Oxuyun, tərcümə edin.

Yadımdadı, yadıma düşdü, yadımdan çıxdı, yadımda saxlayacağam, yadıma salaram, yadımda deyil, yadıma gəlmir.

Çalışma 358. Aşağıdakı fellərə - **malı**, - **məli** şəkilçilərini artırın, cümlələrdə işlədin.

deyil(mək), oxu(maq), heyrtlən(mək), arzula(maq), döy(mək), uç(maq), qaçır(maq), gözəlləşdir(mək), dilləşmə(mək)

Nümunə: deyil-məli.

Yadda saxla: Hər söz yerində deyilməlidir.

Çalışma 359. Köçürün, hər sözün qarşısında rusça mənasını yazın.

Mədən, fəhlə, yataqxana, kitabxana, emalatxana, intizar, həyat, qüvvət, inam, buruq, tanış, vətəndaş, nitq, inam gətirmək, diqqətlə dinləmək, başa düşmək, yaddan çıxarmaq.

Çalışma 360. Nöqtələrin yerinə vacib formasının şəkilçilərini artırıb yazın.

1. Bütün dünyada bir məslək ol...dır.

Müsəlman, xaçpərəst, bütperəs-hamısı bir ol....dır.

(Şəhriyar).

2. Həqiqət nə qədər acı olsa da yazıçı onu oxucuya deməyi bacar...dır. (M.Şoloxov). 3. Yazıçı çox yaz...dır, lakin tələsmə...dır. (A.P.Çexov). 4. Biz mütləq sözümüzü de...yık. 5. Şəhər yola düş..., axşam mütləq qayıt...yık. 6. Fəhlələrin, kəndlilərin, bütün xalqın içində bizim etibarlı adamlarımız ol....dır. 7. Sizə de....yəm ki,

mən sizi sevirem. 8. Bu işləri biz gör...yık. 9. Dünənki yerdə səni gözlə...əm. 10. Dostumu qarşıla....yam, üç gündən sonra yola sala...yam. 11. Məhəbbətdə və dostluqda bərabərlik müqəddəs tutul...dır. 12. O, sonuncu kursda dövlət imtahanı ver...dir.

Çalışma 361. Qısaqapanma, əmək haqqı, iplik, zərər çəkən, yardım kassası sözlərini cümlələrdə işlədib rusca-ya tərcümə edin.

1. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

2. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

3. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

4. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

5. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

6. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

7. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

8. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

9. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

10. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

11. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

12. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

13. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

14. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

15. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

16. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

17. Якоб был в Москве в 1925 году. Он был в Москве в 1925 году.

QOYMA ÖLÜM

Yaşasaydı elə cəbhədəcə silahdaşları ilə birgə iyunun 26-sı gününü qeyd edərdi. Düz iyirmi dörd yaşı tamam olacaqdı. Amma...

Ailədə altı bacının yeganə qardaşı idi Mübariz. Nənəsi Qumru elə bilirdi ki, dünyada varsa da Mübarizdi, yoxsa da. Anası canına and içməyə qıymırdı. İstənməli də oğul idi Mübariz. Evdə, ailədə, sözbəxan məktəbdə nümunəvi, əxlaqlı, çalışqan. Mübariz 1985-ci ildə "Aran" qəsəbə orta məktəbini müvəffəqiyyətlə bitirdi, hərbi xidmətə yollandı. Bütün oğullarımız kimi Mübariz də orduda qulluğu fəxr saydı, borc hesab etdi, ürəklə xidməti tapşırıqları yerinə yetirdi. İki il başa çatdı. Mübariz altı bacısının, anasının yollar yorgunu olan gözlərini sevindirdi. Hərbi xidmətdən qayıdandan sonra da boş dayanmadı. Sürücü işləməyə başladı. Bir xeyir - şər onsuz olmadı. Qəsəbə sakinləri özünü yaşlılara məxsus təmkinlə, ağır aparan bu cavanı ağsaqqallar sırasına aid edirdi.

1992-ci il fevralın 4-də adına rayon hərbi komissarlığından çağırış vərəqəsi gələndə Mübariz silaha sarıldı. Qarabağın müdafiəsi uğrunda da döyüşlərə atıldı. Şuşada, Kosalarda, Qayıbalıda, Nəbilərdə düşmənlə üz-üzə dayandı, mərdliklə döyüşdü, komandiri Tahir Həsənovun tapşırıqlarını yerinə yetirdi.

May ayının 7-si Qara xəbər döydü Pənahovlar ailəsinin qapısını. Kosalar uğrunda döyüşlər zamanı Mübariz Sabir oğlu Pənahov qəhrəmanlıqla həlak oldu.

Düşmənlərdən qisasını alaraq həlak oldu - düz 10 erməni canısını gəbərdti. Ağır halda yaralanarkən onu altına almaqda olan tankın tırtırları altından çıxarıb yolun alt hissəsinə, təhlükəsiz yerə çəkib yardım göstərən yevlaxlı ağsaçlı tibb bacısı Zibeydə Abdullayevaya son sözləri bu olub: Zibeydə, qoyma məni ölüm.

Olmək istəməmiş Mübariz, yaşamaq istəyirmiş, ana - bacısına sinə dağı olmamaq üçün, azgın düşmənin aman dilədiyi günü-Qələbə günümüzü öz gözləri ilə görmək üçün. Lakin ölüm daha güclü çıxdı. Mübariz evlərinə, doğmalarının yanına deyil, əbədi son mənzilə aparıldı. Şəhidlər xiyabanındakı igidlərin məzarını ziyarət edərkən siz onun da adına rast gələrsiniz.

Mübariz Sabir oğlu Pənahov.

LÜGƏT

Ürəyinin təpəri - сердечное ожидание (энергия сердца)

Nümunəvi - примерный
 Fəxr - гордость
 Məxsus - присущий
 Çağırış vəgəqəsi - повестка
 Üz-üzə - лицом к лицу
 Mərdliklə - мужественно
 Tapşırıq - задание
 Qəhrəmanlıqla - героически
 Qisas - месть
 Tırtır - гусеница
 Təhlükəsiz - безопасный
 Azgın - жестокий
 Əbədi - вечный
 Məzar - могила

Felin formaları

Cədvəl 34

Felin formaları	Forma şəkilçiləri	Şəxs şəkilçiləri	Misallar
Arzu forması (желательное наклонение)	-a, -ə -ya, -yə	-m ² -q, -k -san ² -sınız -siniz ⁴ -lar ⁴	alam, alaq, alasan, alasınız, ala, alalar
Vacib forması (Должествова тельное на- клонение)	-malı -məli	-yam ⁴ -yığ, -yık -san ² -sınız -siniz -dır -dırlar -dir -dirilər	almahyam almahsan almahdır almahyıq almahsınız almahdırlar
Lazım forması (необходимое наклонение)	-ası ² -yası ²	-yam ⁴ -yığ, -yık -san ² -sınız -dır -siniz -dir -dırlar -dirilər	alasıyam alasısan alasıdır alasıyıq alasısınız alasıdırlar

Çalışma 362. Nöqtələrin yerinə şərt forması şəkilçiləri artırıb oxuyun.

1. El bir ol.. dağ oynadar yerindən (Atalar sözü). 2. Yaşamaq istəyirsən.., sükutu sındır, bir hərəkətə gəl (Xaqani). 3. Elin mərdi ol.., dərdi olmaz (Atalar sözü). 4. Namərd yüz söz de.., biri **düz** olmaz, mərddən qeyrisini yalan görmüşəm (Aşıq Hüseyn Bozalqanlı). 5. Sınanmış məsəldir, yaxşı deyiblər: "Kim yamanlıq et.., yamanın görər" (Qətran Təbrizi). 6. Əvvəl əyri bitən bir cavan ağac, zənn etmə qocal.., düzgün olacaq (Nizami Gəncəvi). 7. Heykəltəraş yaratdığı heykəllə yaşama.., onu cavanlandırma.. o daş-yanan adı bir bənnaya bənzər (Süleyman Rəhimov). 8. Ana olma.., nə şair olar, nə də qəhrəman (M. Qorki). 9. Tə'lim asan olar.., döyüş çətin olar (A. Suvorov).

Çalışma 363. Verilmiş cümlələrdə ixtisas leksikasına aid sözləri seçib altından xətt çəkin.

1. Biznesmenlər keçid dövrünün tələblərinə uyğun olaraq hər cür kapital qoyuluşundan imtina etmirlər. 2. Müstəntiq istintaq prosesində gömrükdən yayınan sahibkara müxtəlif suallar verirdi. 3. Əmlakın dəyərini müəyyənləşdirərkən ona sərf olunan əməyi qiymətləndirmək lazımdır.

Mənimsəmə, mənfəət, məsrəf, məhsuldarlıq, möhtəkir sözlərini ruscaya tərcümə edib cümlələrdə işlədin.

Çalışma 364. Aşağıdakı fe'llərə -ası, -əsi, şəkilçilərindən uyğun gələnini artırıb yazın.

Yerindən tərpənmək, gör, döy, al, sür, endir, görüş, gözdən itmək, yuxuya getmək, yuxudan doymaq.

Yadda saxla:

Felin mənə növləri

Təsirli fellərə -ıl⁴ -in⁴ şəkilçilərini artırmaqla məchul mənəli fellər düzəlir.

Fellərə -ıl⁴ -in⁴ şəkilçilərini artırmaqla qayıdış mənəli fellər düzəlir.

Fellərə -dır⁴, -t şəkilçilərini artırmaqla icbar mənəli fellər düzəlir.

Fellərə -ış⁴ şəkilçilərini artırmaqla qarşılıq müştərek mənəli fellər düzəlir.

NOVRUZ

Lap qədimlərdən Azərbaycan xalqı təzə ilin gəldiyi günü Novruz bayramı kimi qeyd etmişlər. Mart ayının 21-də gecə ilə gündüz bərabərleşir. Bu gün Baharın ilk gəlişi hesab olunur.

Baharın gəlişi ilə təbiətdə hər şey oyanır. Havada uçan qaranquşlar, göyərən çəmənlilər, çiçəklənən ağaclar baharın gəlişindən xəbər verir. Adamlar baharı layiqincə qarşılamaq üçün xüsusi tədbirlər görürlər. Görüləsi işlər planlaşdırılır. Tarlada görülecək işlərə hazırlıq aparılır. Şumlanmış torpaqlara səpiləcək toxumlar tarlalara daşınır. Yaz tarla işləri başlanır.

Baharı qarşılamaq üçün hər bir ailədə xüsusi hazırlıq işləri görülür. Ev-eşik yığışdırılıb təmizlənir. Görülən işlərin başa çatdırılmasına can atılır. Evlərdə səməni göyerdilir.

Bahar gələndə insanların qəlbini sevinc bürüyür. Hər kəs dərd-kədərini unudaraq bir-biri ilə görüşüb şənlənmək istəyirlər. Hərəkə aldığı hədiyyəsini dostuna, tanışına yetirməyə çalışır.

Bayram günləri həyətlərdə tonqallar qalanır. Uşaqlar tonqalların üstündən tullanıb şənlik edirlər. Yollarda, həyətlərdə, abadlıq işlərinin aparıldığı yerlərdə şənliklər təşkil edilir. Adamlar baharı tam təmizlik şəraitində qarşılayırlar.

Hər bir ailədə bayram süfrəsi açılır. Süfrəyə paxlava, şəkərbura, şəkərcörəyi, boyanmış yumurta, qovrulmuş buğda və digər çərəzlər düzülür. Plov süfrələrin sevimli xəreysi olur. Adamlar bir-birinə qonaq gedib görüşür, süfrə arxasında öyləşərək dərdləşir, görüşlərləri işdən söhbət açaraq şən zarafatlar edirlər. Kəsülülər bərişir.

Novruz bayramı Azərbaycan xalqının milli ənənələrini əks etdirən bir əziz gün kimi qeyd olunur. Azərbaycan Respublikasının ali hakimiyyət orqanının qərarı ilə 21 Mart Milli bayram kimi tən-tənə ilə qeyd olunur.

LÜĞƏT

Lap - весьма

Bərabərleşmək - поравнять, равнять

Oyanmaq - пробуждаться

Çəmənlilik - луг

Tarla - поле
 Çiçəklənən - цветущий
 Şumlamaq - пахать
 Tonqal - костер
 Çərəz - сухофрукты
 Şəməni - стол

Çalışma 365. Mətnin məzmununu rus dilində danışın.

Çalışma 366. Məndəki feli sifətlərin altından xətt çəkin.

Çalışma 367. Məndəki feli sifətləri başqa cümlələrin tərkibində işlətməyə çalışın.

Cədvəl 35

Feli sifət
 (причастие)

Zamanlar üzrə	Şəkilçilər	Misallar
Keçmiş zaman feli sifətləri	-miş,-miş,-muş,-muş; -dığım,-diyim, -dugum,-düyüm.	yazılmış əsər, sönmüş ocaq; aldığım hədiyyə, düşdüyüm vəziyyət
İndiki zaman feli sifətləri	-an,-ən	uçan quş, qaçan uşaq
Gələcək zaman feli sifətlər	-acaq,-əcək,-ası, -əsi,-malı,-məli	çalmacaq mahnı, gətiriləsi toxum, alınmalı kitab

Çalışma 368. Məndən feli bağlamaları seçib yazm, onları başqa cümlələrin tərkibində işlədin.

Feli bağlama
(депричастие)

Feli bağlama şəkilçiləri	Misallar
-ib,-ib,-ub,-üb	qaçıb, gəlib, görüb, kəsib
-araq,-ərək	alaraq, görərək
-anda,-əndə	ağaranda, göyərəndə
-dıqda,-dikdə,-duqda,-dükdə	apardıqda, yedikdə, oturduqda, gördükdə
-madan, -mədən	baxmadan bilmədən
-ınca, -incə, -unca, -üncə	qalxınca, girincə, oxuyunca, gülüncə

Çalışma 369. Cədvəldəki feli bağlama şəkilçilərini müvafiq sözlərə əlavə edib feli bağlamalar düzəldin və onları cümle içerisinde işlədin.

Yadda saxla: Bayramınız mübarək! Həmişə belə bayramlara çıxasınız! Bütün arzularınıza çatasınız!

QIZ QALASI

Bakının mərkəzində İçəri şəhər ərazisində 28 metr hündürlüyündə bir qala əzəmətlə ucalır. Bu, şəhərin qonaqlarının diqqətini daha çox cəlb edən Qız qalasıdır. Hər gün, şəhər, günorta və axşamüstü bu qalanın ətrafında dəstə-dəstə adamlar gəzişir. Onların çoxu Bakının qonaqlarıdır. Onlar bu tarixi abidənin dövrəsində yavaş-yavaş dolaşır, onu sakitcə müşahidə edir, sonra qalanın içərisinə daxil olub pilləkənlərlə yuxarı qalxırlar. Birinci mərtəbədə qonaqları bələdçi sevinclə qarşılayır, onlara qalanın tarixi haqqında həyəcanla mə'lumat verir:

Qız qalası 800 il qabaq XII əsrdə tikilib. Tarixçilər belə deyirlər ki, qalanı tikdirən me'mar Davud oğlu Məsuddur. Abidəyə "Qız qalası" adının verilməsi onun möhtəşəmliyi və məğlubedilməzliyi ilə bağlıdır. Bu ad altında respublikamızın başqa yerlərində də abidələr mövcuddur.

Bağban oğlu ilə padşah qızının sevgisinin rəmzi olan bir "Qız qalası" əfsanəsi mövcuddur. Əfsanəyə görə güləşdə padşahın çox güclü qızına qalib gəlmiş bağban oğlu bütün şərtlərə əməl etsə də padşah öz qızını kasıb oğlana vermək istəmir. Onu yeddi illik səfərə göndərir. Oğlan padşahın istədiyi uçan xalçanı axırıncı gün gətirib şaha sevinclə təqdim edir. Şah yenə hiylə işlədir. Bunu başa düşən oğlan qızın yaşadığı qalaya gəlir. Qız yuxarıdan baxıb oğlanı görür və aşağı enməyə hazırlaşır. Bu vaxt içəri girən oğlanı arxadan oxla vurub öldürürlər. Bunu gören qız özünü qaladan aşağıya - oğlanın üstünə atır və ölür. O vaxtdan bu möhtəşəm bina da "Qız qalası" adlanır.

Bələdçi məlumat verərkən bildirir ki, içəri şəhərdəki "Qız qalası" öz memarlıq formasına görə Şərqdə yeganə abidədir. Yuxarıya qalxdıqca daralan silindrik gövdə şərq tərəfdən dayaq divara söykənir. Silindrik hissə içəridən 8 mərtəbəyə bölünür. Birinci mərtəbədən ikinciye asma nərdivanla qalxırlarmış. Üçüncü və sonrakı mərtəbələr beş metr qalınlığında daş divarlarla birləşir. Hər mərtəbədə 250-yə qədər adam gizləne bilər.

Arxoloji tapıntılar onu deməyə əsas verir ki, "Qız qalası" orta əsrlərdə Abşeronun müdafiə qalaları sisteminə mühüm rol oynayıb.

LÜĞƏT

Əzəmətlə - грандиозно

Günorta - полдень

Axşamüstü - вечером

Sevinclə - радостно

Güləş - единоборство

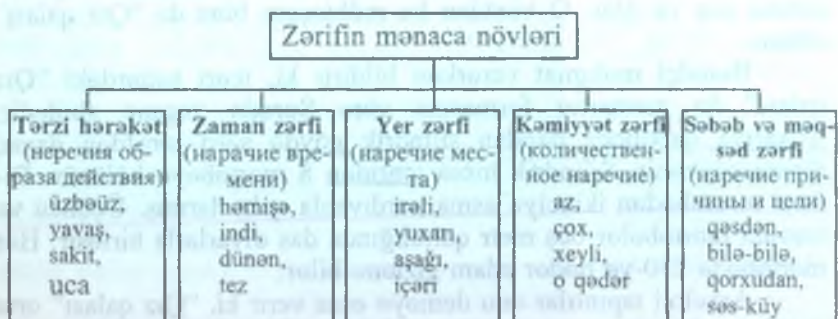
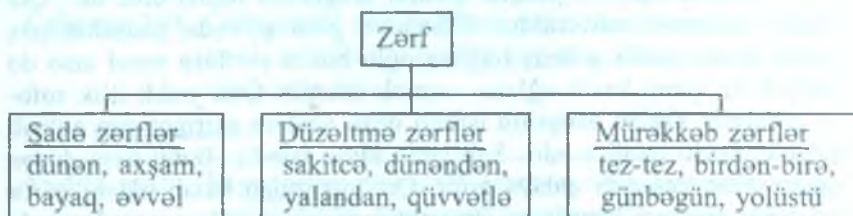
Bələdçi - гид, путоводитель

Çalışma 370. Mətni ifadəli oxumağı öyrənin, onun məzmununu rusca danışmağa çalışın.

Çalışma 371. Altından xətt çəkilmiş sözləri seçib yazın. Onların hansı nitq hissəsi olduğunu söyləyin.

Çalışma 372. **Gec, tez, cəld, tezdən, dalbadal** zərflərini cümlə içərisində işlədib rusca tərcümə edin.

Cədvəl 37

Yadda saxla: Sağlam olasan! Süfrəniz bol olsun! Allah bərəkət versin!

CEYRAN

Yerdən ayağını **quş kimi** üzüb,
Yay **kimi** dartılıb, ox kimi süzüb,
Yenə öz sürüsünü nizamla düzüb,
Baş alıb gedirsən **ha** yana, ceyran?

Bir məsəl qalmışdır ata-babadan:
Uçarda turacdır, qaçarda ceyran,
Bir mən deyiləm **ki**, hüsnünə heyran,
Şöhrətin yayılıb hər yana, ceyran!

Sükuta qərq olmuş ürəyimlə mən,
Keçirəm yenə **də** Muğan çölündən.
Yanında balası, yağış gölündən
Əyilib su içir bir ana ceyran.

Elə **ki**, son bahar min būsət qurur,-
Kolları-kosları yırıb uçurur,
Sıxnaşib bir yerə baş-başa durur
Düşəndə çovğuna-borana ceyran.

Ovçu, insaf elə, keçmə bu düzdən!
O çöllər qızını ayırma bizdən!
Qoyma ağrı keçə ürəyimizdən,
Qıyma öz qanına boyana ceyran!
Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran!

Səməd Vurgun

LÜĞƏT

Dartılmaq - выдергивать
Sürü - отара
Nizamla - стройно
Qərq olmaq - погружаться
Məsəl - пословица
Uçarda - на лету
Qaçarda - на бегу
Hüsn - красота
Būsət - торжество

Sıxnaşmaq - тесниться

Qıymaq - не жалеть

Ağrı - боль

Çalışma 373. Şeri ifadəli oxuyun. Onu əzbərləməyə çalışın. Lüğətdə verilmiş sözləri ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin.

Çalışma 374. Şerin mətnindəki köməkçi nitq hissələrini seçib yazın. Onların növlərini göstərin.

Çalışma 375. Qədər, -dək, -can, sarı, kimi qoşmalarını ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin. Onların bildirdikləri mənalara izah edin.

Çalışma 376. Və, ilə amma, gah, da, də, əgər bağlayıcılarını cümlələrdə işlədin. Onların məna növlərini aydınlaşdırmağa çalışın.

Çalışma 377. Aşağıdakı cümlələrdə ədatları tapıb altından xətt çəkin. Onların məna növlərini göstərin.

1. Lap vaxtında gəldiniz. 2. Axı mən sizə söz vermişdim ki, bu gün hamınızla görüşəcəyəm. 3. Artıq söhbət etmək məqamı çatmışdır. 4. Kaş yoldaşlarımızın hamısı vaxtında toplaşaydı. 5. Məncə yoldaşlarımız sözlərinə düz çıxacaqlar. 6. Qoy hamı toplaşsın, sonra söhbət açarıq. 7. İndi ki, hamı yığışmayıb söhbətə başlamaq da yersizdir.

Çalışma 378. Oxuyun, nidaların altından xətt çəkin.

1. Ah nə deyim, nə ad verim, bu aləmdə mən sənə?
Al bu qələm, bu da kağız, öz hüsnünü yazsana! (S. Vurğun).
2. Eh, ay bacı... nə qoyub nə axtarırsan? (H. Mehdi).
3. Düşdü bütün qəzetlər
Qıymətdən ay can, ay can! (M. Sabir).
4. Pəh-pəh-pəh! Əcəb sözlər eşitdik!

5. Oxqay! Necə də ləzzətlidir!
6. Heyf, gərək sən də bizimlə gedəydin.
7. Boy ... Ay qız bu sənən? Heç gözləməirdim.

Çalışma 379. Gərək, yəqin, bəlkə də, xülasə, təəssüf ki, fikrinizcə sözlərini ayrı-ayrı cümlələrin tərkibində modal mözlər kimi işlədin. Onların hansı mə'nə variantlarını bildirdiklərini izah edin.

Cədvəl 37

Köməkçi nitq hissələri

Qoşmalar	Bağlayıcılar	Ədatlar	Nidalar	Modal sözlər
kimi, qədər, -can,-cən,	və, ilə, -la,-lə, amma, lakin,	lap, daha, elə, əsl,	Vay, of,	Doğrudan da, şəksiz,
qabaq, qədər, sarı, əvvəl,	ya, yaxud, gah həm, habelə,	ancaq, təkcə, yoxsa, mı ⁴ ,	oho, paho,	görünür, ola bilsin,
tək, ötrü,	nə, nə də,	da, də, qoysana,	bəh-bəh,	heyf ki,
ötrü, üçün,	yə'ni, yə'ni ki,	hə, yox,	ah,	məncə
ilə, -la, -lə.	çünki, sanki, əgər, hərçənd	bircə, bəri	eh.	

Çalışma 380. Kimi, sarı, doğru, ilə, qədər, bəri, ayrı sözlərini müxtəlif nitq hissələri kimi cümlələrdə işlədib onların məna fərqi izah edin.

Çalışma 381. Cinayət hüququ, mülki hüquq, cəza, cinayət məəcəlləsi, ittiham, ittihamnamə, həbs sözlərini ayrı-ayrı cümlələrdə işlədin və həmin cümlələri rus dilinə tərcümə edin.

Yadda saxla: Hələlik! Gələn görüşlərdək! Yolunuz uğurlu olsun!
Dostlarımıza salam aparın!

İXTİSAS TERMINLƏRİ LÜĞƏTİ

A

Avadanlıq	- оборудование
Adambaşına	- на душу
Ayırma	- отчисления
Ayrıcı	- изолятор, отделитель
Ayrı-seçkilik	- дискриминация (труда)
Alicılıq tələbi	- покупательный спрос
Alışma	- вспышка
Aparıcı boşalma	- ведущий разряд
Arasikəsilməzlik	- бесперебойность
Aralıq	- зазор
Asılılıq	- зависимость (земельная)
Artım	- рост, прирост
Açar	- выключатель
Aşınma	- износ

B

Bağlama	- обвязка
Bağlamaq	- выключение
Bazar iqtisadiyyatı	- рыночная экономика
Bazar münasibətləri	- рыночные отношения
Barat	- перевод (банковский барат)
Bahalaşma	- подорожание
Bahalıq	- дороговизна
Başlıq	- головка
Bərkimə	- застывание
Birlik	- объединение
Birfazlı	- однофазовый
Boğucu	- глушитель
Boya	- краска
Boyaqxana	- красильная
Boyaqçı	- красильщик
Boyamaq	- красить
Boyama	- окрашивание
Bolluq	- изобилие
Borc	- ссуда, задолженность, золм
Boşalma	- разряд

Bölgü	-	распределение (труда)	разделение
Böhran	-	кризис	

C

Çəftə	-	затвор	
Civə	-	тонкая веревка, бечевка	
Cilalamaq	-	полировка, шлифовка	
Cihaz	-	прибор	
Corab	-	носок, чулок	

Ç

Çevirgəc	-	переключатель	
Çəşid	-	сорт	
Çəngəl	-	ободок	
Çəpər	-	барьер	
Çərçivə	-	рама, рамки	
Çıraqban	-	иллюминация	
Çöküntü	-	осадок, отложение	

D

Dayaq	-	опора	
Dayanıqlıq	-	устойчивость	
Dalğa	-	волны	
Dalğaölçən	-	волномер	
Dalgasındıran	-	волнолом	
Dəzgah	-	станок	
Dəyər	-	стоимость	
Dəyişən cərəyan	-	переменный ток	
Dəllal	-	маклер	
Dəmiryolçu	-	железнодорожник	
Dənizçilik	-	мореходство	
Dərəcələnməmiş	-	градусированный (прибор)	
Dolaq	-	обмотка	
Doldurma aqreqat	-	зарядный агрегат	
Dolum	-	заряд	
Dövr	-	оборот	
Dövrən	-	кругооборот (денег)	
Dövrə	-	цепь (анодная цепь)	

Dövrüyyə	-	оборот (безденежный)
Döyünən kəmiyyət	-	величина пульсирующая
Durgun	-	застойный (товар)
Düzləndirici	-	выпрямитель
Düzləndirmə	-	выпрямление
Düzləndirici	-	выпрямитель
Düymə	-	кнопка
Dünya bazarı	-	мировой рынок

Е

Elektrikləşdirmə	-	электрофикация
Elektrikçəkən	-	электромонтер
Ehkamçılıq	-	догматизм
Ehtiyat	-	Резерв (банковский)
Ehtiyac	-	потребность
Ehtimal	-	вероятность

Ə

Əkinçilik	-	земледелие
Əqrəb	-	стрелка
Əyirmək	-	прясть
Əymə	-	загибание
Əyrici	-	пряжа, прядильщица
Əmanət	-	вклад
Əmək	-	труд
Əmək haqqı	-	заработная плата
Əməliyyat	-	операция
Əmlak	-	имущество
Əmsal	-	коэффициент
Əmtəə	-	товар
Əngəl	-	помеха
Əsaslı	-	капитальный

Ф

Fırlanan vektor	-	вращающийся вектор
-----------------	---	--------------------

G

Gəlir	-	доход
Gəlirlilik	-	доходность
Girov	-	залог
Gecikmə	-	запаздывание
Gəbə	-	ковер
Gəbətoxuyan	-	ковроткач
Gəbəçilik	-	ковроткачество
Gəmiçilik	-	судоходство
Gərginlik	-	напряжение
Gəc	-	гажа
Gipsləmək	-	гипсовать
Gözənek	-	вышивка
Gözəmə	-	штопка
Gözəmək	-	штопать
Gömrük	-	пошлина
Gömrükxana	-	таможня
Gön	-	кожа
Gönbiçən	-	закройщик кожи
Göstərici	-	измеритель
Günəmuzd	-	поденная оплата
Güc	-	мощность

H

Hava gəmisi	-	воздушный лайнер
Hava xətti	-	воздушная линия
Haqq-hesab	-	расчет
Həmləç	-	паяльная трубка
Hasar	-	ограда, заграждение
Hasarlamaq	-	огораживать
hasarlı	-	огороженный
Hasilat	-	выработка
Haca	-	вилка
haşiyə	-	кайма, кромка, бордюр, обшивка
Hesab	-	расчет
Hərəkət	-	движение
Həcm	-	объем
Həpdurulmaz kağız	-	бумага пропитанная

X

Xalis gəlir	-	чистый доход
Xalça	-	ковер
Xalçaçı	-	ковроткач
Xalçaçılıq	-	ковроткачество
Xammal	-	сырье
Xəlitə	-	сплав
Xərc	-	расход
Xırdə xüsusiyyətçi	-	мелкая торговля, собствен- ник
Xətt	-	линия
Xüsusi kredit	-	частный кредит

İ

İqtisadi	-	экономический
İqtisadçı	-	экономист
İdarəetmə sistemi	-	система управления
İdxalat	-	импорт
İzafi dəyər	-	прибавочная стоимость
İzafi məhsul	-	прибавочная продукция
İy	-	веретно
İlgəh	-	петля
İntizam	-	дисциплина (бюджетная)
İnhisar	-	монополия (валютная)
İp	-	веревка
İpaçan	-	размотчик пряжи
İpboyayan	-	красильщик пряжки
İpək	-	шелк
İpəqurdu	-	шелковичный червь
İpəkdiden	-	шипальщик мотков шелка
İpəkçi	-	шелковод
İplik	-	пряжа
İri	-	крупная
İsindirici	-	грелка
İstehlak	-	потребление
İstehlak dəyəri	-	стоимость потребления
İstehsal	-	производство

İstilik tutanı	-	гроза тепловая
İtki	-	потеря
İflas	-	крах
İfadə	-	выражене
İfrat istehsal	-	перепроизводство
İxrac	-	вывоз
İxtisaslaşma	-	специализация
İş qüvvəsi	-	рабочая сила
İşəsalma	-	пуск
İşıqlanma	-	свечение
İş günü	-	рабочий день
İşlək dalğa	-	волна рабочая
İşsizlik	-	безработица
İcarə	-	аренда
İcarəçi	-	арендатор
İcraçı	-	исполнитель
İctimai məhsul	-	общественный продукт

К

Kapital qoyuluşu	-	капитальное вложение
Keçə	-	войлок
Keçid dövrü	-	переходной период
Keçicilik	-	проводимость
Kəmiyyət	-	величина
Kərpicəsən	-	формировщик кирпича
Kərpicçi	-	кирпичник, мастер
Kəsir	-	дефицит (бюджетный)
Kəsişmə	-	пересечение
Kütlə	-	масса

Q

Qabıq	-	оболочка
Qalay	-	олово
Qapanma	-	замыкание
Qaranlıqlaşdırma	-	затемнение
Qarmaq	-	крюк
Qaçan dalğa	-	волна бегущая
Qəza	-	авария
Qətran	-	смола

Qətfə	-	купальная простыня
Qiyətləndirmə	-	расценка
Qığılıcı	-	искра
Qızma	-	нагрев
Qırılma	-	обрыв
Qısaqapanma	-	замыкание короткое
Qovşaq	-	узел
Qoyuluş	-	вложение
Qoruyucu	-	передохранитель
Qorunmaq	-	защита
Qoşa damar	-	жила двойная
Qurğu	-	установка

L

Lağım	-	подкоп
Lağımçı	-	подкопщик
Ləğv vasitələri	-	ликвидные средства
Lif	-	волокно
Lifə	-	пояс юбки
Lifli	-	волокнистый

M

Maaş	-	оклад
Maddi	-	материальный
Maddi ne'mət	-	материальное благо
Maya dəyəri	-	себестоимость
Maye şüşə	-	жидкое стекло
Mala	-	штукатурка
Mal dövriyyəsi	-	товарооборот
Malalamaq	-	бороновать, штукатурить
Maliyyələşmə	-	финансирование
Maraq	-	заинтересованность
Mahlic	-	очищенный от семян хлопок
Maşın salonu	-	зал машинный
Məbləğ	-	сумма
Məvacib	-	жалование
Məqsədli	-	целевой (кредит)
Məzənnə	-	курс
Məmulat	-	изделие

Mənbə	-	ресурс, источник
Mənafe	-	интерес
Mənimsemə	-	присвоение
Mənfəət	-	прибыль, выгода
Mənfəətlilik	-	прибыльность
Məsamə	-	поры
Məsaməli	-	пористый
Məsafədlçən	-	дальномер
Məskunluq	-	население
Məhsul	-	продукция
Məhsuldar	-	производительный
Məftil	-	проволка, провод
Məftilli	-	проволочный
Məşgulluq	-	занятость
Miqyas	-	масштаб
Milli	-	национальный
Mismar	-	гвоздь
Mismarlamaq	-	забивать гвоздь
Mişar	-	пила
Mişarağzı	-	опилки
Mişarlamaq	-	пилить
Mix	-	гвоздь, гвоздик
Mixça	-	колышек
Möhtəkirlik	-	спекуляция
Muzd	-	наем
Muzdur	-	наемник
Müavinət	-	пособие
Mübadilə	-	обмен, мена
Müqavilə	-	договор, соглашение
Müqavimət	-	сопротивление
Müdaxilə	-	интервенция
Müəssisə	-	предприятие
Mükafatlandırma	-	вознаграждение
Mülkiyyət	-	собственность
Müsadirə	-	конфискация
Mütləq xəta	-	обсолютная погрешность
Mütləq bloklama	-	обсолютное блокирование
Mühəndis	-	инженер
Mühərrik	-	мотор

Müştərek müəssisə	- совместное предприятие
Müştəri	- клиент
Müddətsiz borc	- бессрочный заем

N

Naqıl	- электрический провод
Nağd	- наличный
Nağdsız	- безналичный
Nisbi dəyər	- относительная стоимость
Nüvə	- ядро

O

Odadözümlü	- жаростойкий
Odlanma	- вспыхивание
Oymaq	- втулка
Optimallaşma	- оптимизация

Ö

Ödəmə	- оплата, погашение, возмещение
Ödənc	- выплата
Özlülük	- вязкость
Ölçmə	- измерение
Ölçü	- мера, мерка, размер, мерило
Ötmək	- обогнать, перегнать
Ötürücü	- проводник

P

Pay	- надел
Paylayıcı	- распределитель
Payçı	- пайщик
Paltar	- одежда, одеяние
Pambıq	- хлопок
Pambıqçılıq	- хлопководства
Pambıqatan	- чесальщик хлопка
Pambıqyığan	- сборщик хлопка
Pambıqlı	- ватный
Pambıqtəmizləyən	- хлокоочиститель
Pambıqçı	- хлопкороб

Papaqçı	- шапочник
Parça	- материя, отрез, кусок
Peşəkar	- профессиональный (труд)
Parakəndə qiymət	- розничная цена
Paltoluq	- материал на пальто
Pərdə	- пленка (занавес, плева, гардина, акт)
Pul	- деньги

R

Rəqabət	- конкуренция
Rəqib	- конкурент
Rəqs	- колебание
Rifah	- благосостояние
Rütubətkeçirməlik	- влагопроницаемость

S

Sabit(Valyuta)	- устойчивая, твердая (валюта)
Sabitləşdirmə	- стабилизация
Sabit cərəyan	- постоянный ток
Saziş	- соглашение
Saygac	- счетчик
Sap	- нить, нитка, рукоятка
Sargac	- катушка
Sargı	- виток
Satınalma	- закупочная
Satış	- продажа
Satış pulu	- выручка
Sahibkar	- владелец
Saçaq	- бахрама
Saçaqsız	- без бахромы
Səviyyə	- уровень
Sərvət	- богатство
Sərmayə	- основной капитал
Səhm	- акция
Sim	- проволока
Sifariş	- заказ
Sırıq	- стежка, наметка, строчка

Sırıqlı	- телогрейка
Sırımaq	- стегать
Sırma	- нашивка
Sırmalamaq	- Пришивать, нашивать
Sıxac	- зажим
Sıxac	- клемма
Sorma	- засасывание
Sosial müdafiə	- соцсохранение
Sövdə	- сделка
Söndürücü	- гаситель
Sönmə	- замирание, затухание
Subasan	- водокачка
Sualtı	- полуводный
Suayrıcı	- водораздел
Subasar	- пойма, пойменный
Suvaq	- штукатурка
Suvaqlanmaq	- штукатуриться
Suvaqçı	- штукатуршик
Suvamaq	- мазать, измазать, штукатурить
Suvaxsız	- без штукатурки
Suvarma	- орошение, поливка, полив
Suvarmaq	- полить, поливать, орошать
Suvat	- водопой, пойло
Suvacaq	- шлюз
Suyadavamlı	- водоупорный
Su kəməri	- водопровод
Sulaq	- болотистое место
Sulamaq	- поливать, обливать, опрыскивать
Sulquncuq	- лужи
Sulu	- водянистый
Suölçən	- водомер
Süzgəc	- фильтр
Suüstü	- надводный
Suçu	- водовоз, водонос
Süni lif	- искусственное волокно

Т	
Tabəçilik	- подчиненность
Tapşırıq	- задание (производственное)
Tarazlaşma	- выравнивание
Tac	- корона
Təbəqə	- слой
Tədavül	- обращение
Tədarük	- заготовка
Tədiyyə	- платежность (арендный, аван- совой)
Təker	- колесо
Təkerli	- колесный
Təkərsiz	- безколесный
Təklif	- предложение
Tələb	- спрос
Təmərküzləşmə	- концентрация
Tə'minat	- гарантия
Tə'minatlı	- гарантийная (акция, обли- гация)
Tə'mir	- ремонт
Tənzim	- регулирование
Tənzimləyici	- регулятор
Tənəzzül	- регресс
Tərəqqi	- прогресс, процветание
Təsvir	- изображение
Təsərrüfat	- хозяйство
Təsərrüfat hesabı	- хозрасчетная (единица)
Təsərrüfatsızlıq	- безхозяйственность
Təsərrüfatçılıq	- хозяйствование
Təsirləndirici	- возбудитель
Təxsisat	- ассигнование
Təchizat	- снабжение
Tikili	- постройка
Tikiliş	- фасон, форма шитья
Tikilmək	- строиться, сооружаться
Tikinti	- строительство
Tikici	- шиватель
Tikmək	- строить, построить, шить, шивать

Tikiş	-	шитье, пошивка, шов, швейный
Tikişsiz	-	бесшовный
Tir	-	бревно, балка
Tirli	-	бревенчатый
Titrəmə	-	вибрация
Tor	-	сетка
Torpaq bənd	-	земельная плотина
Torpaqlama	-	заземление
Toxucu	-	ткач, текстильщик
Tunc	-	бронза
Turşu	-	кислота
Turşuölçən	-	кислотомер
Tutum	-	емкость (рынка)
Tuşlama	-	наводка
Tüfeylilik	-	паразитизм

U

Uducu	-	поглотитель
Usta	-	мастер
Ucluq	-	наконечник

Ü

Üzbəüz rabitə	-	встречная связь
Ülgü	-	выкройка
Üstəlik mənfəət	-	избыточная прибыль
Üçfazlı	-	трехфазный

V

Vasitə	-	средство
Vahid	-	единица (измерения)
Verici	-	датчик
Vergi	-	налог, обложение
Vəsait	-	средство

Y

Yanma	-	зажигание
Yardım kassası	-	касса взаимопомощи
Yardımçı təsərrüfat	-	подсобное хозяйство

Yarımstansiya	-	подстанция
Yeraltı su xətləri	-	канализация
Yiv	-	резьба
Yığım	-	накопление (бюджетное) сбор(волевой)
Yol	-	дорога
Yolsuz	-	без дороги
Yubandırıcı	-	замедлитель
Yun	-	шерсть
Yük	-	нагрузка, груз, багаж
Yükləyici	-	грузчик
Yükləmə	-	погрузка
Yüksək ixtisaslı	-	высококвалифицированный
Yüksək tezlikli	-	высокочастотная
Yüksəlmə	-	нагружение

Z

Zay	-	брак
Zədələnmə	-	повреждение
Zireh	-	бронь
Zireh sarıcsı	-	бронобмотчик

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz.....	3
1. Azərbaycan dilini necə öyrənmək?.....	5
2. Dialoq.....	7
3. Azərbaycan.....	10
4. Müəllimim.....	14
5. Dost.....	20
6. Yanasan görək.....	26
7. Heyva.....	32
8. Eyləmə.....	37
9. Alim və bostançı.....	43
10. Elektrik stansiyası.....	48
11. Elektrik.....	57
12. İstəmə.....	61
13. Çertyoj alətləri.....	65
14. Qara istiot.....	70
15. Bəsitçay çinarlığı.....	75
16. Nə bəxtiyardır.....	81
17. Zeytun.....	83
18. Pişik və pələng.....	86
19. Böyütkən.....	88
20. İspan nazı.....	92
21. Qoruq.....	94
22. Ana dilim.....	99
23. Naftalan kurortu.....	102
24. Qəribə quş.....	105
25. Nəsirəddin Tusi.....	108
26. Saxla.....	111
27. Vətən səndən doymamışam.....	115
28. Qobustan qayalarında.....	122
29. Azərbaycan torpağı.....	124

Yığılmağa verilib 10.07.97. Çapa imzalanıb 09.08.97.

Sifariş № 175. Formatı 60x88 1/16.

Fiziki çap vərəqi 11. Tiraj 100 nüsxə.

Çaşıoğlu Elm-istehsalat firmasında çap edilmişdir.

